వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

ఓం నమః సచ్చిదానన్దవిగ్రహాయ।

శ్రీశ్రీవిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్

శాఙ్కరభాష్యోపేతమ్।

వైశమ్పాయన ఉవాచ।

శ్రుత్వా ధర్మానశేషేణ పావనాని చ సర్వశః।
యుధిష్ఠిరః శాన్తనవం పునరేవాఽభ్యభాషత॥౧॥

యుధిష్ఠిర ఉవాచ।

కిమేకం దైవతం లోకే కిం వాఽప్యేకం పరాయణమ్।
స్తువన్తః కం కమర్చన్తః ప్రాప్నుయుర్మానవాః శుభమ్॥౨॥

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ।

సచ్చిదానన్దరూపాయ కృష్ణాయాక్లిష్టకారిణే।
నమో వేదాన్తవేద్యాయ గురవే బుద్ధిసాక్షిణే॥

కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం సర్వ్వభూతహితే రతమ్।

వేదాబ్జభాస్కరం వన్దే సమాధినిలయం మునిమ్॥

సహస్రమూర్త్తేః పురుషోత్తమస్య సహస్రనేత్రాననపాదవాహోః।

సహస్రనామ్నాం స్తవనం ప్రశస్తం నిరూప్యతే జన్మజరాదిశాన్త్యై॥

వైశమ్పాయనః జన్మేజయం ప్రత్యువాచ। ధర్మ్మాన్ అభ్యుదయనిఃశ్రేయసోత్పత్తిహేతుభూతాన్ చోదనాలక్షణాన్। అశేషేణ కర్త్స్న్యేన। పావనాని పాపక్షయకరాణి ధర్మరహస్యాని చ। సర్వ్వశః సర్వైః ప్రకారైః శ్రుత్వా యుధిష్ఠిరః ధర్మ్మపుత్రః శాన్తనవం శాన్తనుసూనుం భీష్మం సకలపురుషార్థసాధనం సుఖసమ్పాద్యమ్ అల్పప్రయాసమ్ అనల్పఫలమ్ అనుక్తమితి మత్వా పునర్ధ్యాయ ఏవాఽభ్యభాషత ప్రశ్రం కృతవాన్॥౧॥

కిమేకం దైవతమితి। దైవతం దేవ ఇత్యర్థః। స్వార్థే తద్ధితవిధానాత్। లోకే లోకనహేతుభూతే సమస్తవిద్యాస్థానే ఉక్తమితి ప్రథమః ప్రశ్నః। సర్వేషాం కిం వాప్యేకం పరాయణమ్ అస్మిన్ లోకే ఏకం పరాయణఞ్చ కిమ్ పరమయనం ప్రాప్తవ్యం పరాయణమ్। యదాజ్ఞయా ప్రవర్త్తన్తే సర్వ్వే యస్మిన్నధిగతే హృదయగ్రన్థిః భిద్యతే।

భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వ్వసంశయాః।

క్షీయన్తే చాస్య కర్మ్మాణి యస్మిన్ దృష్టే పరావరే॥

కో ధర్మ్మః సర్వ్వధర్మ్మాణాం భవతః పరమో మతః।

కిం జపన్ముచ్యతే జన్తుర్జన్మసంసారబన్ధనాత్॥3॥

శ్రీభీష్మ ఉవాచ।

జగత్ప్రభుం దేవదేవమనన్తం పురుషోత్తమమ్।

స్తువన్నామసహస్రేణ పురుషః సతతోత్థితః॥౪॥

తమేవ చార్చ్చయన్నిత్యం భక్త్యా పురుషమవ్యయమ్।

ధ్యాయన్ స్తువన్నమస్యంశ్చ యజమానస్తమేవ చ॥౫॥

ఇతి శ్రుతేః। యస్య హి విజ్ఞానమాత్రేణానన్దలక్షణో మోక్షః ప్రాప్యతే। 'యద్విదిత్వా న విభేతి కుతశ్చన'। 'యత్రప్రవిష్టస్య న విద్యతే పునర్భవః'। 'యస్య వేదనాత్తదేవ భవతి'। 'యద్విహాయాపరః పన్థా నృణాం నాస్తి'। 'బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి'। 'నాన్యః పన్యా విద్యతే అయనాయ' ఇతి చ శ్రుతేః। తదుక్తమ్ ఏకం పరాయణమ్। లోకే తత్ కిమితి ద్వితీయః ప్రశ్నః। కం కతమం దేవం స్తువన్తః గుణసఙ్కీర్త్తనం కుర్వ్వన్తః కం కతమం దేవమ్ అర్చ్చన్తః వాహ్యమాభ్యన్తరం వాఽర్చ్చనం బహువిధం కుర్వ్వన్తః మానవాః మనుసుతాః శుభం కల్యాణం స్వర్గాపవర్గాదిఫలం ప్రాప్నుయుర్లభేయురితి పునః ప్రశ్నద్వయమ్॥౨॥

కో ధర్మ్మః పూర్వ్వోక్తలక్షణః సర్వ్వధర్మ్మాణాం సర్వ్వేషాం ధర్మ్మాణాం మధ్యే భవతః పరమః ప్రకృష్టో మతోఽభిప్రేత ఇతి పఞ్చమః ప్రశ్నః । కిం జపన్ ఉచ్చోపాంశుమానసలక్షణం జపం కుర్వ్వన్ జన్తుర్జననధర్మ్మా। అనేన జన్తుశబ్దేన జపార్చ్చనస్తవాదిషు యథాయోగ్యం సర్వ్వప్రాణినామ్ అధికారం సూచయతి। జన్మసంసారబన్ధనాత్ జన్మాఽజ్ఞానవిజృమ్భితానామ్నవిద్యాకార్య్యాణాముపలక్షణమ్ సంసారోఽవిద్యా తాభ్యాం జన్మసంసారాభ్యాం యద్ బన్ధనం తస్మాత్ ముచ్యతే ముక్తో భవతీతి షష్ఠః ప్రశ్నః। జన్మ సంసారబన్ధనాదితీదముపలక్షణమ్। అన్యేషాం ఫలానామపి ఏతద్గ్రహణం తు మోక్షస్య ప్రాధాన్యఖ్యాపనార్థమ్॥౩॥

షట్ప్రశ్నాః కథితాః। పాశ్చాత్యోఽనన్తరో జప్యవిషయః ప్రశ్నోఽనేన పరిహ్రియతే। భీష్మ ఉవాచ। సర్వ్వేషాం బహిరన్తఃశత్రుణాం భయహేతుర్భీష్మో మోక్షధర్మ్మదీనాం ప్రవక్తా సర్వ్వజ్ఞః। జగజ్జఙ్గమాజఙ్గమాత్మకం తస్య ప్రభుః స్వామీ తమ్। దేవదేవం దేవానాం దేవమ్। అనన్తం దేశతః కాలతో వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నమ్। పురుషోత్తమం క్షరాక్షరాభ్యాం కార్య్యకారణాభ్యాముత్కృష్టమ్। నామసహస్రేణ స్తువన్నామ్నాం సహస్రేణ స్తువన్ గుణాన్ సఙ్కీర్త్తయన్ సతతోత్థితో నిరన్తరముద్యుక్తః పురుషః। పూర్ణత్వాత్ పురే శయనాద్వా పురుషః। 'సర్వ్వదుఃఖాతిగో భవేత్' ఇతి సర్వ్వత్ర సంబధ్యతే। ఉత్తరేణ శ్లోకేన చతుర్థః ప్రశ్నః పరిహ్రియతే। తమేవ చార్చ్చయన్ బాహ్యమర్చ్చనం కుర్వ్వన్। నిత్యం సర్వ్వేషు కాలేషు। భక్తిర్భజనతాత్పర్య్యం తయా। పురుషమవ్యయం వినాశవిక్రియారహితమ్। తమేవ చ ధ్యాయన్ ఆభ్యన్తరార్చ్చనం కుర్వ్వన్। స్తువన్

అనాదినిధనం విష్ణుం సర్వ్వలోకమహేశ్వరమ్।
లోకాధ్యక్షం స్తువన్నిత్యం సర్వ్వదుఃఖాతిగో భవేత్॥౬॥
బ్రహ్మణ్యం సర్వ్వధర్మ్మజ్ఞం లోకానాం కీర్త్తివర్ద్ధనమ్।
లోకనాథం మహద్భూతం సర్వ్వభూతభవోద్భవమ్॥౭॥
ఏష మే సర్వ్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః।
యద్భక్త్యా పుణ్డరీకాక్షం స్తవైరర్చ్చేన్నరః సదా॥౮॥

పూర్వోక్తరీత్యా భక్త్యా। నమస్యన్ నమస్కారం కుర్వ్వన్। పూజాశేషభూతముభయం స్తుతినమస్కారలక్షణమ్। యజమానః పూజకః ఫలభోక్తా అథవాఽర్చ్చయన్నిత్యనేన ఉభయవిధమర్చ్చనముచ్యతే। ధ్యాయంస్తువన్నమస్యన్నిత్యనేన మానసం వాచికం కాయికఞ్చోచ్యతే। తృతీయం ప్రశ్నం పరిహరత్యుత్తరైస్త్రిభిః పాదైః॥౪॥౫॥

అనాదినిధనం షడ్భావవికారరహితమ్। విష్ణుం వ్యాపనశీలమ్। సర్వ్వస్య లోకస్య లోక్యత ఇతి లోకః దృశ్యవర్గో లోకస్తస్య నియన్తౄణాం బ్రహ్మాదీనామపీశ్వరత్వాత్ సర్వ్వలోకమహేశ్వరమ్। లోకం దృశ్యవర్గం స్వాభావికేన బోధేన సాక్షాత్ పశ్యతీతి లోకాధ్యక్షస్తమ్। స్తువన్నిత్యం నిరన్తరం స్తువన్ సర్వ్వదుఃఖాతిగో భవేత్। ఇతి త్రయాణాం సాధారణఫలవచనమ్। సర్వ్వాణ్యాధ్యాత్మికాదిదుఃఖాన్యతీత్య గచ్ఛతి సర్వ్వదుఃఖాతిగో భవేత్ స్యాత్॥౬॥

పునరపి తమేవ స్తుత్యం విశినష్టి। బ్రహ్మణ్యం బ్రహ్మణే స్రష్ట్రే బ్రాహ్మణాయ తపసే శ్రుతయే హితమ్। సర్వ్వాన్ ధర్మ్మాన్ జానాతీతి సర్వ్వధర్మ్మజ్ఞః తమ్। లోకానాం సర్వ్వప్రాణినాం కీర్త్తయో యశాంసి తాః స్వశక్త్యనుప్రవేశేన వర్ద్ధయతీతి తమ్। లోకైర్నాథ్యతే యాచ్యతే లోకానుపేత్య శాస్తి లోకానామిష్ట ఇతి వా లోకనాథస్తమ్। మహత్ బ్రహ్మ। విశ్వోత్కర్షేణ వర్త్తమానత్వాత్। భూతం పరమార్థసత్యమ్। సర్వ్వభూతానాం భవః సంసారో యత్సకాశాదుద్భవతి తం సర్వ్వభూతభవోద్భవమ్॥౭॥

పఞ్చమః ప్రశ్నః పరిహ్రియతే। సర్వ్వేషాం వేదలక్షణానాం ధర్మ్మాణామేష వక్ష్యమాణో ధర్మ్మోఽధికతమో మే మమ మతోఽభిప్రేతః। యద్భక్త్యా తాత్పర్యేణ పుణ్డరీకాక్షం

హృదయపుణ్డరీకే ప్రకాశమానం వాసుదేవం స్తవైర్గుణసఙ్కీర్త్తనలక్షణైః స్తుతిభిః సదాఽర్చ్చేత్ సంస్కారపూర్వ్వకమర్చ్చనం కరోతి నరో మనుష్య ఇతి యావత్। ఏష ధర్మ్మ ఇతి సమ్బన్ధః। అస్య స్తుతిలక్షణస్యం ధర్మ్మస్యాధిక్యే కిం కారణమ్। ఉచ్యతే। హింసాది-పురుషాన్తర-ద్రవ్యాన్తర-దేశకాలాది-నియమానపేక్షత్వమాధిక్యే కారణమ్।

ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చ్చయన్।

యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సఙ్కీర్త్య కేశవమ్॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవచనమ్। తథా మనువచనఞ్చ।

జపేనైవ హి సంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః।

కుర్య్యాదన్యన్న వా కుర్య్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥ ఇతి॥

జపస్తు సర్వ్వధర్మేభ్యః పరమో ధర్మ్మ ఉచ్యతే।

అహింసయా చ భూతానాం జపయజ్ఞః ప్రవర్త్తతే॥

పరమం యో మహత్తేజః పరమం యో మహత్తపః।

పరమం యో మహద్బ్రహ్మ పరమం యః పరాయణమ్॥౯॥

పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మఙ్గలానాఞ్చ మఙ్గలమ్।

ఇతి మహాభారతే। 'యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి' ఇతి గీతాసు భగవద్వాక్యమ్। ఏతత్ సర్వ్వమభిప్రేత్య 'ఏష మే సర్వ్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః' ఇత్యుక్తమ్॥౮॥

ద్వితీయం ప్రశ్నం సమాధత్తే పరమమితి। పరమం ప్రకృష్టం మహత్ బృహత్తేజః చైతన్యలక్షణం సర్వ్వావభాసకమ్। 'యేన సూర్య్యస్తపతి తేజసేద్ధః'। 'తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః'। 'న తత్ర సూర్య్యో భాతి న చన్ద్రతారకమ్' ఇత్యాది శ్రుతేః। పరమన్తపస్తపత్యాజ్ఞాపయతి ఇతి తపః। 'య ఇమఞ్చ లోకం పరం చ లోకం సర్వ్వాణి చ భూతాని యోఽన్తరా యమయతి' ఇత్యాద్యన్తర్యామిబ్రాహ్మణైః సర్వ్వనియన్తృత్వం శ్రూయతే। తపతీష్ట ఇతి వా తపః।

తస్యైశ్వర్యమనవచ్ఛిన్నమితి మహత్త్వం। 'ఏష సర్వేశ్వరః' ఇత్యాదిశ్రుతేః। పరమం సత్యాదిలక్షణం పరమం బ్రహ్మ మహనీయతయా మహత్। పరమం ప్రకృష్టం పునరావృత్తిశఙ్కారహితమ్। పరమ్ అయనం పరాయణమ్। పరమగ్రహణాత్ సర్వత్రాపరం తేజ ఆదిత్యాదికం వ్యావర్త్యతే। సర్వత్ర యో దేవ ఇతి విశిష్యతే। యో దేవః పరమం తేజః పరమం తపః పరమం బ్రహ్మ పరమం పరాయణమ్ స ఏకః సర్వభూతానాం పరాయణమితి వాక్యార్థః॥౯॥

ప్రథమప్రశ్నస్యోత్తరమాహ పవిత్రాణామితి। పవిత్రాణాం పావనానాం తీర్థాదీనాం పవిత్రమ్। పరమస్తు పుమాన్ ధ్యాతో దృష్టః కీర్తితః స్తుతః సంపూజితః సంస్మృతః ప్రణతః సర్వాన్ పాపానున్మూలయతి ఇతి పరమం పవిత్రమ్। సంసారబన్ధనహేతుకం పుణ్యాపుణ్యాత్మకం కర్మ తత్కారణఞ్చాఽజ్ఞానం సర్వం నాశయతి। స్వయాథార్థ్యజ్ఞానేనేతి వా పవిత్రాణాం పవిత్రమ్।

యన్నామకీర్తనం భక్త్యా విలాపనమనుత్తమ్।

మైత్రేయాశేషపాపానాం ధాతూనామివ పావకః॥

అవశేనాపి యన్నామ్ని కీర్తితే సర్వపాతకైః

పుమాన్ విముచ్యతే సద్యః సింహత్రస్తైర్మృగైరివ॥

ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపఃకర్మాత్మకాని వై।

యాని తేషామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్॥

ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం దానాదిషు చ కర్మసు।

ప్రాయశ్చిత్తం హి సర్వస్య దుష్కృతస్యేతి వై శ్రుతిః॥

సంసారసర్పసందష్టనష్టచేష్టైకభేషజమ్।

కృష్ణేతి వైష్ణవం మన్త్రం శ్రుత్వా ముక్తో భవేన్నరః॥

సర్వ్వదా సర్వ్వకార్య్యేషు నాస్తి తేషామమఙ్గలమ్।
యేషాం హృదిస్థో దేవోఽసౌ మఙ్గలాయతనం హరిః॥

నిత్యం సంచిన్తయన్నేష యోగయుక్తో జనార్ద్దనమ్।
సాస్య రక్షా పరా మన్యే కో హినస్త్యచ్యుతాశ్రయమ్॥

రూపమారోగ్యమర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవానుషఙ్గికాన్।
దదాతి ధ్యాయతో నిత్యమపవర్గప్రదో హరిః॥

చిన్త్యమానః సమస్తానాం క్లేశానాం హానిదో హి యః।
సముత్సృజ్యాఖిలం చిన్త్యం సోఽచ్యుతః కిన్న చిన్త్యతే॥

గఙ్గాస్నానసహస్రేషు పుష్కరస్నానకోటిషు।
యత్పాపం విలయం యాతి స్మృతే నశ్యతి తద్ధరౌ॥

దైవతం దేవతానాఞ్చ భూతానాం యోఽవ్యయః పితా॥౧౦॥

ముహూర్త్తమపి యో ధ్యాయేన్నారాయణమతన్ద్రితః।
సోఽపి సిద్ధిమవాప్నోతి కిం పునస్తత్పరాయణః॥

ఏకస్మిన్నప్యతిక్రాన్తే ముహర్త్తే ధ్యానవర్జ్జితే।
దస్యుభిర్మూషితేనేత్ర యుక్తమాక్రన్దితుం భృశమ్॥

జనార్ద్దనం భూతపతిం జగద్గురుం స్మరన్మనుష్యః సతతం మహామునే।
దుఃఖాన్యశేషాణ్యపహన్తి సాధవో యే శేషకార్య్యాణి చ యాన్యభీప్సతి॥

ఏవమేకాగ్రచిత్తః సన్ సంస్మరన్ మధుసూదనమ్।
జన్మమృత్యుజరాగ్రాహం సంసారాబ్ధిం తరిష్యతి॥

యథాగ్నిరుద్యతశిఖః కక్షం దహతి సానిలః।
తథా చిత్తస్థితో విష్ణుర్యోగినాం సర్వకిల్బిషమ్॥

అతిపాతకయుక్తోఽపి ధ్యాయన్నిమిషమచ్యుతమ్।
భూయస్తపస్వీ భవతి పఙ్క్తిపావనపావనః॥

ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః।
ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణః సదా॥

హరిరేకః సదా ధ్యేయో భవద్భిః సత్త్వసంస్థితైః।
ఓమిత్యేవం సదా విప్రాః పఠత ధ్యాత కేశవమ్॥

ధ్యాయన్ కృతే యజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్।
యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమ్॥

హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తైరపి స్మృతః।
అనిచ్ఛయాపి సంస్పృష్టో దహత్యేవ హి పావకః॥

జ్ఞానతోఽజ్ఞానతో వాపి వాసుదేవస్య కీర్తనాత్।
తత్సర్వం విలయం యాతి తోయస్థం లవణం యథా॥

యస్మిన్ న్యస్తమతిర్న యాతి నరకం స్వర్గోఽపి యత్ చిన్తనే
విఘ్నో యత్ర నివేసితాత్మమనసో బ్రాహ్మోఽపి లోకోఽల్పకః।
ముక్తిం చేతసి యః స్థితోఽమలధియాం పుంసాం దదాత్యవ్యయః
కిం చిత్రం తదఘం ప్రయాతి బిలయం తత్రాచ్యుతే కీర్త్తితే॥

శమాయాఽలం జలం వహ్నేస్తమసో భాస్కరోదయః।
శాన్తిః కలౌ హ్యఘౌఘస్య నామసంకీర్త్తనం హరేః॥

హరేర్నామైవ నామైవ నామైవ మమ జీవనమ్।
కలౌ నాస్త్యేవ నాస్త్యేవ నాస్త్యేవ గతిరన్యథా॥

స్తుత్వా విష్ణుం వాసుదేవం విపాపో జాయతే నరః।
విష్ణోః సంపుజనాన్నిత్యం సర్వ్వపాపం ప్రణశ్యతి॥

కలికల్మషమత్యుగ్రం నరకార్త్తిప్రదం నృణామ్।
ప్రయాతి విలయం సద్యః సకృత్ యస్యానుసంస్మృతే॥

సకృత్ స్మృతోఽపి గోవిన్దో నృణాం జన్మశతైః కృతమ్।
పాపరాశిం దహత్యాశు తులరాశిమివానలః॥

కలావత్రాపి దోషాఢ్యే విషయాసక్త్తమానసః।
కృత్వాపి సకలం పాపం గోవిన్దం సంస్మరన్ శుచిః॥

వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చ్చనాదిషు।
తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలమ్॥

లోకత్రయాధిపతిమప్రతిమప్రభావమిషత్ ప్రణమ్య శిరసా ప్రభవిష్ణుమీశమ్ ।
జన్మాన్తర ప్రలయకల్పసహస్రజాతమాశు ప్రణాశముపయాతి నరస్య పాపమ్॥
ఏకోఽపి కృష్ణే సుకృతః ప్రణామో దశాశ్వమేధావభృథేన తుల్యః।
దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయ॥

అతసీపుష్పసంకాశం పీతవాససమచ్యుతమ్।
యే నమస్యన్తి గోవిన్దం న తేషాం విద్యతే భయమ్॥

శాఠ్యేనాపి నమస్కారః ప్రయుక్తశ్చక్రపాణయే।
సంసారమూలబన్ధానాముద్వేజనకరో హి సః॥
భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః।
క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే॥

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణవచనేభ్యః।

మఙ్గలానాఞ్చ మఙ్గలం మఙ్గలం సుఖం తత్సాధకం తజ్జ్ఞాపకం చ। తేషామపి పరమానన్దలక్షణం పరమం మఙ్గలమితి మఙ్గలానాఞ్చ మఙ్గలమ్। దైవతం దేవతానాం దేవానామ్ దేవః ద్యోతనాది సముత్కర్షేణ వర్త్తమానత్వాత్। భూతానాం యః అవ్యయః వ్యయరహితః పితా జనకః యో దేవః స ఏకం దైవతమ్ లోకే ఇతి వాక్యార్థః ।

ఏకో దేవః సర్వ్వభూతేషు గూఢః సర్వ్వవ్యాపీ సర్వ్వభూతాన్తరాత్మా।
కర్మాధ్యక్షః సర్వ్వభూతాధివాసః సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ॥
యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వ్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై।
తం హ దేవమాత్మవుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే॥

ఇతి శ్వేతాశ్వతరాణాం మన్త్రోపనిషది। ‘సేయం దేవతైక్షత’ ‘ఏకమేవాద్వితీయమ్’ ఇతి ఛాన్దోగ్యే। నను కథమేకో దేవః। జీవపరమయోర్భేదాత్। న। ‘తత్ సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్’। ‘స ఏవ ఇహ అను ప్రవిష్ట ఆలోమభ్య ఆనఖేభ్యః’ ఇత్యాది శ్రుతిభ్యోఽవికృతస్య పరస్య బుద్ధితద్వృత్తిసాచిత్వేన ప్రవేశనశ్రవణాదభేదః। ప్రవిష్టానామితరేతరభేదాత్ పరాత్మైకత్వం కథమితి చేన్న। ‘ఏకో దేవో బహుధా సన్నివిష్టః’। ‘ఏకః సన్ బహుధా విచారః’। ‘త్వమేకోఽసి బహూ నను ప్రవిష్టః’ ఇత్యేకస్యైవ బహుధా ప్రవేశశ్రవనాత్ ప్రవిష్టానాం పరస్య చ న భేదః। ‘హిరణ్యగర్భః’ ఇత్యష్టౌ మన్త్రాః ‘కస్మై దేవాయ’ ఇత్యత్ర ఏకారలోపేన ఏకదేవత్వప్రతిపాదకాః। తైత్తిరీయకే।

అగ్నిర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభువ।
ఏకస్తథా సర్వ్వభూతాన్తరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ॥

వాయుర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ।
ఏకస్తథా సర్వ్వభూతాన్తరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ॥

సూర్య్యో యథా సర్వ్వభూతస్య చక్షుర్న లిప్యతే చాక్షుషైర్బ్బాహ్యదోషైః।
ఏకస్తథా సర్వ్వభూతాన్తరాత్మా న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యః॥

ఏకో వశీ సర్వ్వభూతాన్తరాత్మా ఏకం బీజం బహుధా యః కరోతి।
తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్॥

నిత్యోఽనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్।
తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం శాన్తిః శాస్వతీ నేతరేషామ్ ॥ ఇతి కఠవల్లీషు।

‘బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీదేకమేవ తదేకం సన్న వ్యభవత్’ ‘నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా’ ‘నాన్యదతోఽస్తి ద్రష్టృ’ ఇత్యాది బృహదారణ్యకే। ‘అనేజదేకం మనసో జవీయో నైనం దేవా ఆప్నువన్ పూర్వ్వమర్షత్’। ‘తత్ర కో మోహః కః శోకః ఏకత్వమనుపశ్యతః’ ఇతి ఈశావాస్యే।

'సర్వేషాం భూతానామాన్తరః పురుషః స ఆత్మేతి విద్యాత్' । 'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్ కిఞ్చనమిషత్' । 'ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి' । 'ఏకం సన్తం బహుధా కల్పయన్తి' । 'ఏకో విమమే త్రిభిరిత్పదేభిః' 'ఏకో దధార భువనాని విశ్వా' 'ఏక ఏవాగ్నిబహుధా సమిద్ధః' ఇతి ఋగ్వేదే । 'స దేవ సౌమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమ్' ఇతి ఛాన్దోగ్యే ।

సర్వ్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వమాస్థితః ।
సర్వ్వథా వర్త్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్త్తతే ॥

విద్యావినయసమ్పన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ।
శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాః సమదర్శినః ॥

అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయే స్థితః ।
అహమాదిశ్చ మధ్యం చ భూతానామన్త ఏవ చ ॥

యదా భూతపృథగ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి ।
త ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సమ్పద్యతే తదా ॥

యథా ప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిః ।
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత ।

సర్వ్వధర్మ్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ ।
అహం త్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥

ఇతి భగవద్గీతాసు ।

హరిరేకః సదా ధ్యేయో భవద్భిస్సత్త్వసంస్థితైః।
ఓమిత్యేవం సదా విప్రాః పఠధ్వం ధ్యాత కేశవమ్॥

ఆశ్చర్యాః ఖలు దేవానామేకస్త్వం పురుషోత్తమః।
ధన్యశ్చాసి మహాబాహో లోకే నాన్యోఽస్తి కశ్చన॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। మనునా చోక్తమ్।

సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని।
సమ్పశ్యన్నాత్మయాజీ బై స్వారాజ్యమధిగచ్ఛతి॥ ఇతి॥

సృష్టిస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్।
స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్ద్దనః॥

తస్మాన్న విజ్ఞానమృతేఽస్తి కిఞ్చిత్ క్వచిత్ కదాచిత్ ద్విజ వస్తుజాతమ్।
విజ్ఞానమేకం నిజకర్మభేదాత్ విభిన్నచిత్తైర్బహుధాఽభ్యుపేతమ్॥

జ్ఞానం విశుద్ధం విమలో విశోకో నిఃశేషలోభాదినిరస్తసఙ్గః।
ఏకః సదైకః పరమః పరేశః స వాసుదేవో న యతోఽన్యదస్తి॥

యదా సమస్తదేహేషు పుమానేకో వ్యవస్థితః।
తదా హి కో భవాన్ సోఽహమిత్యేతద్విఫలం వచః॥

సితనీలాదిభేదేన యథైకం దృశ్యతే నభః।
భ్రాన్తిదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకః సన్ పృథక్ పృథక్॥

ఏకః సమస్తం యదిహాస్తి కిఞ్చిత్తదచ్యుతో నాస్తి పరం తతోఽన్యత్।
సోఽహం స చ త్వం స చ సర్వ్వమేతదాత్మస్వరూపం త్యజ భేదమోహమ్।
ఇతీరిత స్తేన స రాజవర్య్యస్తత్యాజ భేదం పరమాత్మదృష్టిః॥

సకలమిదమహఞ్చ వాసుదేవః పరమః పుమాన్ పరమేశ్వరః స ఏకః।
ఇతి మతిరమలా భవత్యనన్తే హృదయగతే వ్రజ తాన్ విహాయ దూరాత్॥

అథాహ వసుధా సర్వ్వం సత్యమేతద్దివౌకసః।
అహం భవో భవన్తశ్చ సర్వ్వం నారాయణాత్మకమ్॥

విభూతయశ్చ యాస్తస్య తాసామేవ పరస్పరమ్।
ఆధిక్యన్యూనతాబాధ్యబాధకత్వేన వర్త్తతే॥

భవానహఞ్చ విశ్వాత్మన్నేకమేవ హి కారణమ్।
జగతోఽస్య జగత్యర్థే భేదేనాఽఽవాం వ్యవస్థితౌ॥

త్వయా చైవ హి యద్దత్తం తద్దత్తమఖిలం మయా।
మత్తో విభిన్నమాత్మానం ద్రష్టుమర్హసి శఙ్కర॥

యోఽహం స త్వం జగచ్చేదం స దేవాసురమానుషమ్।
అవిద్యామోహితాత్మానః పురుషా భిన్నదర్శినః॥

ఇతి వైష్ణవే।

విష్ణోరన్యన్తు పశ్యన్తి యే మాం బ్రహ్మాణమేవ చ।
కుతర్కమతయో మూఢాః పచ్యన్తే నరకేష్వధః॥

యే చ మూఢ‌ా దురాత్మానో భిన్నం పశ్యన్తి మాం హరే।
భ్రూణహత్యా తథా తేషాం బ్రహ్మహత్యా సమన్త్వఘమ్॥

ఇతి భవిష్యపురాణే మహేశ్వరవాక్యమ్।

ఆదిస్త్వం సర్వ్వభూతానాం మధ్యమన్తస్తథా భవాన్।
త్వత్తః సమభవద్విశ్వం త్వయి సర్వ్వం ప్రలీయతే॥

అహం త్వం సర్వ్వగో దేవ త్వమేవాహం జనార్ద్దన।
ఆవయోరన్య: కో నాస్తి శబ్దైరన్యైర్జగత్పతే॥

నామాని తవ గోవిన్ద యాని లోకే మహాన్తి చ।
తాన్యేవ మమ నామాని నాత్ర కార్య్యా విచారణా॥

త్వదుపాసా జగన్నాథ సైవాస్తు మమ గోపతే।
యశ్చ త్వాం ద్విషతే దేవ స మాం ద్వేష్టి న సంశయః॥

త్వద్విస్తారో యతో దేవ అహం భూతపతిస్తతః
న తదస్తి వినా దేవ త్వయా విరహితం క్వచిత్॥

యదాసీద్వర్త్తతే యచ్చ యచ్చ భావి జగత్పతే।
సర్వ్వం త్వం దేవదేవేశ వినా కిఞ్చిత్త్వయా న హి॥

ఇతి శ్రీహరివంశే మహేశ్వరవచనమ్ I అపి చ I

'ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి ఆత్మేతి గ్రాహయన్తి చ I'

ఆత్మేతి శాస్త్రోక్తవిశేషణః పరమాత్మా ప్రతిపత్తవ్యః I తథాహి పరమాత్మప్రక్రియాయాం జావాలా ఆత్మత్వేనైవైనమభ్యుపగచ్ఛన్తి I 'త్వం వాఽహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి' ఇతి I తథాన్యేఽపి I 'యదేవేహ తదముత్ర యదముత్ర తదన్విహ' I 'స యశ్చాయం పురుషే I యశ్చాసావాదిత్యే I స ఏకః' I 'తదాత్మానమేవావేదహం బ్రహ్మాస్మీతి' 'తదేతద్బ్రహ్మాపూర్వమనపరమనన్తరమవాహ్యమయమాత్మా బ్రహ్మ' I 'స వా ఏషః మహానజః ఆత్మా అజరోఽమరోఽమృతోఽభయో బ్రహ్మ' ఇత్యేవమాదయః I ఆత్మత్వోపగమా ద్రష్టవ్యాః I గ్రాహయన్తి చ బోధయన్తి చాత్మత్వేనైవేశ్వరం వేదాన్తవాక్యాని I 'ఏష త ఆత్మా సర్వాన్తర్యామ్యమృతః' I

యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనోమతమ్ I

తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే II

'తత్ సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి' ఇత్యేవమాదీని I నను ప్రతీకదర్శనమిదం విష్ణుప్రతిమాన్యాయేన భవిష్యతి I తదయుక్తాం గౌణత్వప్రసఙ్గాత్ వాక్యవైరూప్యాచ్చ I యత్ర ప్రతీకదృష్టిరభిప్రేతా సకృదేవ తత్ర వచనం భవతి I యథా– 'మనో బ్రహ్మ' I 'ఆదిత్యో బ్రహ్మ' ఇతి I ఇహ పున: 'త్వమహమస్మి అహం వై త్వమసి' ఇత్యాహ I అతః ప్రతీకశ్రుతివైరూప్యాదభేదప్రతిపత్తిః I భేదదృష్ట్యపవాదాచ్చ I తథా హి— 'అథ యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తే అన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశుః I 'మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి' I

యథోదకం దుర్గే వృష్టం పర్వతేషు విధావతి I

ఏవం ధర్మాన్ పృథక్ పశ్యంస్తానేవానువిధావతి II

'ద్వితీయాద్వై భయం భవతి'। 'యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమన్తరం కురుతే। అథ తస్య భయం భవతి। తత్త్వేవ భయం విదుషో మన్వానస్య'। 'సర్వ్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాఽఽత్మనః సర్వ్వం వేద' ఇత్యేవమాద్యా భూయసీ శ్రుతిర్భేదదృష్టిమపవదతి। తథా 'ఆత్మైవేదం సర్వ్వమ్'। 'ఆత్మని విజ్ఞాతే సర్వ్వమిదం విజ్ఞాతం భవతి'। 'ఇదం సర్వ్వం యదయమాత్మా'। 'బ్రహ్మైవిదం సర్వ్వమ్ ఇతి శ్రుతిః। తథా స్మృతిరపి

యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్మోహమేవం యాస్యసి పాణ్డవ।

యేన భూతాన్యశేషేణ ద్రక్షస్యాత్మన్యథో మయి॥ ఇతి॥

క్షేత్రజ్ఞేశ్వరైకత్వం సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధం ద్రక్ష్యతీత్యర్థః।

సర్వ్వభూతేషు యేనైకం భావమవ్యయమోక్షతే।

అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్॥

ఇతి అద్వైతాత్మజ్ఞానం సమ్యగ్దర్శనమిత్యుక్తం భగవతాపి। తస్మాదాత్మన్యేవేశ్వరే మనో దధీత। ఆత్మా చ పరమాత్మా చ త్వమేకః పఞ్చధా స్థితః। ఇతి చ।

అథవా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన తవార్జ్జున।

విష్టభ్యాఽహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్॥

ఇతి చ। అవిద్యోపాధిపక్షేఽపి ప్రమాణవాదః సమస్తి।

ఏక ఏవ మహానాత్మా సోఽహంకారోఽభిధీయతే।

స జీవః సోఽన్తరాత్మేతి గీయతే తత్త్వచిన్తకైః॥

తథా శ్రీవిష్ణుపురాణే।

విభేదజనకేఽజ్ఞానే నాగమాత్యన్తికం గతే।
ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమసన్తం కః కరిష్యతి॥

పరాత్మనో మనుష్యేన్ద్ర విభాగోఽజ్ఞానకల్పితః।
క్షయే తస్యాత్మపరయోర్విభాగోఽభాగ ఏవ హి॥ ఇతి॥

విష్ణుధర్మే చ।

యథైకస్మిన్ ఘటాకాశే రజో ధూమాదిభిర్యుతే।
నాన్యే మలినతాం యాన్తి దూరస్థాః కుత్రచిత్ కచిత్॥

తథా దన్ద్వైరనేకైస్తు జీవే చ మలినే కృతే।
ఏకస్మిన్నాపరే జీవా మలినాః సన్తి కుత్రచిత్॥ ఇతి॥

బ్రహ్మయాజ్ఞవల్క్యే।

ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్।
తథాఽఽత్మైకోఽప్యనేకేషు జలాధారేష్వివాంశుమాన్॥

'క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః' ఇతి శ్వేతాశ్వతరే। ఛాన్దోగ్యే చ 'స ఏకధా భవతి' ఇత్యాది। 'స తత్ర పర్యేతి'। 'స వా ఏష ఏతేన దైవేన చక్షుషా మనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే'। 'పరో వికృత ఏవాత్మా స్వాత్వాయం జీవ:' ఇతి శ్రుతే। 'స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట:' ఇతి బృహదారణ్యకశ్రుతిః। 'ఆత్మేత్యేవోపాసీత' ఇతి। 'తదేతదబ్రహ్మాపూర్వ్బమ్' ఇత్యాది। 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి విజ్ఞాతా' ఇత్యాది। 'స వా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః'

ఇత్యాది। 'అథ యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తే'। 'ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వ్వమ్' ఇతి । 'క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి' ఇతి।

'నిశ్చరన్తి యథా లోహపిణ్డాత్తప్తాత్ స్ఫులిఙ్గకాః।

సకాశాదాత్మనస్తద్వత్ ప్రభవన్తి జగన్తి హి'॥

ఇతి యోగయాజ్ఞవల్క్యే। 'అజః శరీరగ్రహణాత్ స జాత ఇతి కీర్త్యతే' ఇతి బ్రాహ్మే।

సర్వవద్రజ్జఖణ్డస్తు నిశాయాం వేశ్మమధ్యగః।

ఏకో హి చన్ద్రో ద్వౌ వ్యోమ్ని తిమిరాహతచక్షుషః॥

ఆభాతి పరమాత్మా చ సర్వోపాధిషు సంస్థితః।

నిత్యోదితః స్వయంజ్యోతిః సర్వగః పురుషః పరః॥

అహంకారావివేకేన కర్తాఽహమితి మన్యతే। ఇతి। 'ఏవమేవాయం పురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనా' ఇతి। 'సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి' ఇతి।

స్వమాయయా స్వమాత్మానం మోహయన్ద్వైతమాయయా।

గుణాహతం స్వమాత్మానం లభతే చ స్వయం హరిః॥ ఇతి।

'ఉత్క్రామన్తం స్థితం వాపి' ఇతి। 'అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానమ్' ఇతి। 'అవ్యక్తాదివిశేషాన్తమవిద్యాలక్షణం స్మృతమ్'। 'ఆసీదిదం తమోభూతమ్' ఇతి।

'వాచారమ్భణమ్ వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్' ఇత్యాది। 'యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం జిఘ్నతి తదితర ఇతరం పశ్యతి'। 'యత్ర వా అస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్ కేన కం జిఘ్రేత్ తత్ కేన కం పశ్యేత్'।

యస్మిన్ సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానతః।

తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః॥

'యత్ర నాన్యత్ పశ్యతి నాన్యత్' ఇత్యాది। 'భేదోఽయమజ్ఞాననిబన్ధనః' ఇతి। 'నేహ నానాస్తి కించన'। 'మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి' ఇతి। 'విశ్వతశ్చక్షుః' ఇత్యాది। 'యో యోనిమధితిష్ఠత్యేకో విశ్వాని రూపాణి యోనిశ్చ సర్వాః' ఇతి చ। 'అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామ్' ఇత్యాది 'అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే'। 'దేవాత్మశక్తిం విదధే' ఇతి। 'న తు తద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యత్పశ్యేత్' ఇత్యాది। 'ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థే'।

మనో విజృమ్భితం చైతద్యత్కిఞ్చిత్సచరాచరమ్।

మనసో హ్యత్మనీభావే ద్వైతాభావాత్తదాప్లయాత్॥

యద్యద్వైతం ప్రపఞ్చస్య తన్నివర్త్య హి చేతసా।

మనోవృత్తిమయం ద్వైతమద్వైతం పరమార్థతః॥

యథా స్వప్నే ద్వయాభాసం చిత్తం చలతి మాయయా।

తథా జాగ్రద్ద్వయాభాసం చిత్తం చలతి మాయయా॥

ఇత్యాది గౌడపాదే।

తర్కేణాపి ప్రపఞ్చస్య మనోమాత్రత్వమిష్యతామ్।

దృశ్యత్వాత్ సర్వభూతానాం స్వప్నాదివిషయో యథా॥

'ద్వితీయాద్వై భయం భవతి' ఇతి చ। 'జ్ఞాతే త్వాత్మని నాస్త్యేతత్ కార్యకారణతాత్మనః' ఇతి చ। 'ఏకో దేవః సర్వ్వభూతేషు గూఢః' ఇతి। 'అసఙ్గో హ్యయం పురుషః' ఇతి చ।

విస్తారః సర్వ్వభూతస్య విష్ణోః సర్వ్వమిదం జగత్।
ద్రష్టవ్యమాత్మవత్తస్మాదభేదేన విచక్షణైః॥

సర్వ్వత్ర దైత్యాః సమతాముపేత్య సమత్వమారాధనమచ్యుతస్య॥

సర్వ్వభూతాత్మకే తాత జగన్నాథే జగన్మయే।
పరమాత్మని గోవిన్దే మిత్రామిత్రకథా కుతః॥

'తత్త్వమసి'। 'అహం బ్రహ్మాస్మి'। 'ఇదం సర్వ్వం యదయమాత్మా'। 'అయమాత్మా బ్రహ్మ'। 'తరతి శోకమాత్మవిత్' ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణలౌకికేభ్యశ్చ।

సిద్ధే ఆత్మతత్త్వేఽపి వేదస్య ప్రామాణ్యమేష్టవ్యమ్। 'స్వపక్షసాధనైరకార్య్యమర్థజాతమాహ చేత్। తథా పరోఽపి వేద చేచ్ఛ్రుతిః పరాత్మదృఙ్న కిమ్।' ఇత్యభియుక్తైరుక్తమ్। అన్యాన్వితస్వార్థే పదానాం సామర్థ్యం న కార్య్యాన్వితస్వార్థే తథా సత్యర్థవాదానామనన్వయప్రసఙ్గాత్ అన్వయబుద్ధేః స్తుతిత్వాత్। న హి భవతి 'వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామో వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా' ఇతి। రాగస్యైవ ప్రవర్త్తకత్వమ్ న విరాగస్య। తథా చ శ్రుతిః। 'అథో ఖల్వాహుః కామమయ ఏవాయం పురుషః ఇతి స యథాకామో భవతి తత్క్రతుర్భవతి యత్క్రతుర్భవతి తత్కర్మ్మ కురుతే యత్కర్మ్మ తదభిసంపద్యతే। తథా చ స్మృతిరపి—

అకామతః క్రియా కాచిద్ దృశ్యతే నేహ కస్యచిత్।
యద్యద్ధి కురుతే కర్మ తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్॥

ఇతి। 'కామ ఏష క్రోధ ఏషః' ఇతి। అన్యపరాణామపి మన్త్రార్థవాదానాం ప్రామాణ్యమఙ్గీకర్త_వ్యమ్। తేషామప్రామాణ్యకథనేన ఉరగత్వం గతవాన్నహుషః। తత్కథమ్।

ఋషయస్తు పరిశ్రాన్తా వాహ్యమానా దురాత్మనా।
దేవర్షయో మహాభాగాస్తయా బ్రహ్మర్షయోఽమలాః।
పప్రచ్ఛుః సంశయం తే తు నహుషం పాపచేతసమ్।
య ఇమే బ్రహ్మణా ప్రోక్తా మన్త్రా వై ప్రోక్షణే గవామ్॥

ఏతే ప్రమాణం భవత ఉతాహో నేతి వాసవ।
నహుషో నేతి తానాహ సహసా మూఢచేతనః॥

ఋషయ ఊచుః।

అధర్మే సంప్రవృత్తస్త్వం ధర్మం చ విజిధృక్షసి।
ప్రమాణమేతదస్మాకం పూర్వం ప్రోక్తం మహర్షిమిః॥

అగస్త్య ఉవాచ।

తతో వివదమానః సన్ ఋషిభిః సహ పార్థివః।
అథ మామస్పృశన్మూర్ధ్నా పాదేనాఽధర్మపీడ◌ితః॥

తేనాఽభూద్ధతతేజాశ్చ నిఃశ్రీకశ్చ శచీపతే।
తతస్తమహసుద్విగ్నమవోచం భయపీడితమ్॥

యస్మాత్ పూర్వైః కృతం మార్గం మహర్షిభిరనుష్ఠితమ్।

అదూష్యం దూషయసి వై యచ్చ మూర్ధ్న్యస్పృశః పదా॥

యచ్చాపి త్వమృషీన్ సర్వాన్ బ్రహ్మకల్పాన్ దురాసదాన్।
వాహాన్ కృత్వా వాహయసి తేన స్వర్గాద్ధతప్రభః॥

బ్రహ్మశాపపరిగ్రస్తః క్షీణపుణ్యో మహీపతే।
దశవర్షసహస్రాణి సర్పరూపధరో మహీమ్॥

విచరిష్యసి తీర్ణశ్చ పునః స్వర్గమవాప్స్యసి।
దృష్ట్వా యుధిష్ఠిరం నామ తవ వంశసముద్భవమ్॥

ఇతి మహాభారతే। అతః శ్రద్ధేయమాత్మజ్ఞానమ్।

అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరన్తప।
అప్రాప్య మాం నివర్తన్తే మృత్యుసంసారవర్త్మని॥

ఇతి భగవతాఽప్యుక్తమ్। ఐతరేయకే చ। 'ఏష పన్థా ఏతత్ కర్మ ఏతద్బ్రహ్మ ఏతత్ సత్యం తస్మాన్న ప్రమాద్యేతఏతన్నాతీయాత్ న హ్యత్యాయన్ పూర్వే యేఽత్యాయంస్తే పరావభూవుః'। తదుక్తమృషిణా

ప్రజా హ తిస్రో అత్యాయమీయుర్న్యన్యా అర్కమభితో వివిశ్రే।
వృహద్ధ తస్థౌ భువనేష్వన్తః పవమానో హరిత ఆవివేశ॥ ఇతి॥

'ప్రజా హ తిస్రోఽత్యాయమీయనితి యా వై తా ఇమా: ప్రజాస్తిస్రోఽత్యాయమీయంస్తానీమాని వయాంసి వంశా అవగాధాశ్చైవేరపాదాః' ఇతి శ్రుతిః। వంశా వనగా వృక్షా అవగాధా ఔషధయ ఇరపాదా ఉరఃపాదాః సర్పాదయః। తథా చ ఈశావాస్యే అవిద్వన్నిన్దార్థో మన్త్రః।

అసూర్యా నామ తే లోకా అన్ధేన తమసా హతాః।
తాంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛన్తి యే కే చాఽఽత్మహనో జనాః॥

ఇతి॥ 'అసన్నేవ స భవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్' ఇతి తైత్తిరీయకే। తథా శకున్తలోపాఖ్యానే।

యతః సర్వాణి భూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే।
యస్మింశ్చ ప్రలయం యాన్తి పునరేవ యుగక్షయే॥౧౧॥

తస్య లోకప్రధానస్య జగన్నాథస్య భూపతే।
విష్ణోర్నామసహస్రం మే శృణు పాపభయాపహమ్॥౧౨॥

యోఽన్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే।
కిం తేన న కృతం పాపం చౌరేణాత్మాపహారిణా॥ఇతి॥

సహస్రనామజపస్య అనురూపం మానసస్నానముచ్యతే।

యస్మిన్ దేవాశ్చ వేదాశ్చ పవిత్రం కృత్స్నమేకతామ్।
వ్రజేత్తన్మానసం తీర్థం యత్ర స్నాత్వాఽమృతో భవేత్॥

జ్ఞానహ్రదే ధ్యానజలే రాగద్వేషమలాపహే।
యః స్నాతి మానసే తీర్థే స యాతి పరమాం గతిమ్॥

సరస్వతీ రజోరూపా తమోరూపా కలిన్దజా।
సత్త్వరూపా చ గఙ్గా చ న యాన్తి బ్రహ్మ నిర్గుణమ్॥

ఆత్మా నదీ సంయమతోయపూర్ణా సత్యహ్రదా శీలతటా దయోర్మిః।తత్రాభిషేకం కురు పాణ్డుపుత్ర న వారిణా శుద్ధ్యతి చాన్తరాత్మా॥ ఇతి మహాభారతే॥

'మానసం స్నానం విష్ణుచిన్తనమ్' ఇతి విష్ణుస్మృతౌ।

జప్యేనైవ తు సంసిద్ధ్యేద్ బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః।

కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥

ఇతి మానవవచనమ్।

జపస్తు సర్వధర్మేభ్యః పరమో ధర్మ ఉచ్యతే।

అహింసయా చ భూతానాం జపయజ్ఞః ప్రవర్తతే॥ ఇతి॥

'యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి' ఇతి భగవద్గీతాసు।

అపవిత్రః పవిత్రో వా సర్వావస్థాం గతోఽపి వా।

యః స్మరేత్ పుణ్డరీకాక్షం స బాహ్యాభ్యన్తరః శుచిః॥ ఇత్యాది॥౧౦॥

యదేకం దైవతం ప్రస్తుతం తస్యోపలక్షణముచ్యతే। యతః యస్మాత్ సర్వాణి భూతాని భవన్తి ఉద్భవన్తి ఆదియుగాగమే। యస్మింశ్చ ప్రలయం వినాశం యాన్తి। పునర్భూయ ఏవేత్యవధారణార్థో నాన్యస్మిన్నిత్యర్థః। యుగక్షయే మహాప్రలయే। చకారాత్ మధ్యేఽపి యస్మిన్ తిష్ఠన్తి। 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే' ఇతి శ్రుతిః॥౧౧॥

తస్య ఏవం లక్షణలక్షితస్య ఏకస్య దేవస్య లోకప్రధానస్య లోకనహేతుభిః విద్యాస్థానైః ప్రతిపాద్యమానస్య। జగన్నాథస్య జగతాం నాథః స్వామీ మాయాశవలః పరమాత్మా నిర్లేపశ్చ

తస్య। భూపతే మహీపాల। విష్ణోః వ్యాపనశీలస్య నామ్నాం సహస్రం పాపఞ్చ భయఞ్చాపహన్తీతి పాపభయాపహం మే మత్తః త్వం శృణు ఏకాగ్రమనా భూత్వా అవధారయ।

ఏకస్యైవ సమస్తస్య బ్రహ్మణో ద్విజసత్తమ।

నామ్నాం సహస్రం లోకానాముపకారకరం ఖలు॥

నిమిత్తశక్తయో నామ్నాం భేదిన్యస్తదుదీరణాత్।

విభిన్నాన్యేవ సాధ్యన్తే ఫలాని ద్విజసత్తమ॥

యాని నామాని గౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మనః।

ఋషిభిః పరిగీతాని తాని వక్ష్యామి భూతయే॥౧౩॥

ఓం విశ్వం విష్ణుర్వషట్కారో భూతభవ్యభవత్ప్రభుః।

యచ్ఛక్తిర్నామ యత్తస్య తత్తస్మిన్నేవ వస్తుని।

సాధకం పురుషవ్యాఘ్ర సౌమ్యక్రూరేషు వస్తుషు॥

ఇతి విష్ణుధర్మే। యద్యపి పరస్య బ్రహ్మణః షష్ఠిగుణక్రియాజాతిరూఢీనాం శబ్దప్రవృత్తిహేతుభూతానాం నిమిత్తశక్తీనామసమ్భవః తథాపి సగుణే బ్రహ్మణి సవికారే చ సర్వాత్మకత్వాత్తేషాం శబ్దప్రవృత్తిహేతూనాం సమ్భవాత్ సర్వే శబ్దాః పరస్మిన్ పుంసి ప్రవర్తన్తే॥౧౨॥

యాని నామాని గౌణాని గుణయోగాత్ ప్రవృత్తాని తేషు యాని విఖ్యాతాని ప్రసిద్ధాని ఋషిభిర్మన్త్రజ్ఞైః తద్ధర్మిభిశ్చ పరిగీతాని పరితః సమన్తతః పరమేశ్వరాఖ్యానేషు తత్ర తత్ర గీతాని। మహాంశ్చాసావాత్మా చేతి।

యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యదత్తి విషయానిహ।

యచ్చాస్య సన్తతో భావస్తస్మాదాత్మేతి కీర్త్యతే॥

ఇతి వచనాదయమేవ మహాత్మేతి। తస్యాచిన్త్యప్రభావస్య తాని వక్ష్యామి। భూతయే పురుషార్థచతుష్టయసాధనార్థం పురుషార్థచతుష్టయార్థినామితి। అత్ర నామసహస్రే ఆదిత్యాదిశబ్దానామర్థాన్తరే ప్రసిద్ధానామాదిత్యాద్యర్థానాం తత్తద్విభూతిత్వేన తదభేదాత్తస్యైవ స్తుతిరితి ప్రసిద్ధార్థగ్రహణేఽపి స్తుతిత్వమ్।

భూతాత్మా చేన్ద్రియాత్మా చ ప్రధానాత్మా తథా భవాన్।

ఆత్మా చ పరమాత్మా చ త్వమేకః పఞ్చధా స్థితః॥

జ్యోతీంషి విష్ణుర్భువనాని విష్ణుర్వనాని విష్ణుర్గిరయో దిశశ్చ।

నద్యః సముద్రాశ్చ స ఏవ సర్వం యదస్తి యన్నాస్తి చ విప్రవర్య॥ ఇతి విష్ణుపురాణే।

'ఆదిత్యానామహం విష్ణుః' ఇత్యారభ్య 'విష్టభ్యామిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్' ఇత్యన్తం గీతోపనిషది భగవతైవోక్తమ్। 'బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠమ్'। 'పురుష ఏవేదం విశ్వం కర్మ తపో బ్రహ్మ పరామృతమ్' ఇత్యాది శ్రుతేః। విష్ణ్వాదిశబ్దానాం పౌనరుక్త్యమపి వృత్తిభేదేనార్థభేదాన్న పౌనరుక్త్యమ్। 'శ్రీపతిః మాధవః' ఇత్యాదీనాం వృత్త్యేకత్వేఽపి శబ్దభేదాన్న పౌనరుక్త్యమ్। అర్థైకత్వేఽపి పౌనరుక్త్యం న దోషాయ। 'నామ్నాం సహస్రస్య కిమేకం దైవతమ్' ఇతి పృష్టేః ఏకదేవతావిషయత్వాత్। యత్ర పుంలిఙ్గశబ్దప్రయోగస్తత్ర విష్ణుర్విశేష్యః। యత్ర స్త్రీలిఙ్గశబ్దప్రయోగస్తత్ర దేవతా విశేష్యా। యత్ర నపుంసకలిఙ్గశబ్దప్రయోగస్తత్ర బ్రహ్మ విశేషణీయమ్॥౧౩॥

'యతః సర్వాణి భూతాని' ఇత్యారభ్య జగదుత్పత్తిస్థితిలయకరస్య బ్రహ్మణ ఏకదైవతత్వేనాభిహితత్వాదాదావుభయవిధం బ్రహ్మ విశ్వశబ్దేనోచ్యతే। విశ్వస్య జగతః కారణత్వేన విశ్వమిత్యుచ్యతే బ్రహ్మ। ఆదౌ తు విశ్వమితి కార్యభూతవిశ్వశబ్దేన కారణగ్రహణం కార్యభూతవిరిఞ్చ్యాదినామభిరుపపన్నా స్తుతిర్విష్ణోరితి దర్శయితుమ్। యద్వా పరస్మాత్ పురుషాత్ న భిన్నమిదం విశ్వం పరమార్థతః తేన విఖ-

భూతకృద్భూతభృద్భావో భూతాత్మా భూతభావనః॥౧-౯॥౧౪॥

మిత్యభిధీయతే బ్రహ్మ। 'బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠమ్'। 'విశ్వమేవేదమ్'। 'పురుష ఏవేదం విశ్వమ్' ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః। తద్భిన్నం న కిఞ్చిత్ పరమార్థతః సదస్తి। అథవా విశతీతి విశ్వం బ్రహ్మ। 'తత్ సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్' ఇతి శ్రుతేః। కిఞ్చ సంహృతౌ విశన్తి భూతాని విశ్వాని అస్మిన్నితి విశ్వం బ్రహ్మ। 'యత్ ప్రయన్తి అభిసంవిశన్తి' ఇతి శ్రుతేః। తథాహి సకలం జగత్ కార్యభూతమేష విశతి అత్రాఖిలం విశ్వం విశతీత్యుభయథాపి విశ్వం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః। 'అన్యత్ర ధర్మాత్' ఇత్యారభ్య

సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి।

యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమి॥ ఓమిత్యేతత్।

ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరమ్।

ఏతద్ధ్యేకాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్॥ ఇతి కాఠకే।

'ఏతద్వై సత్యకామ పరఞ్చాపరఞ్చ బ్రహ్మ యదోఙ్కార' ఇత్యుపక్రమ్య 'యః పునరేతత్ త్రిమాత్రేణోమిత్యేతేనైవాక్షరేణ పరం పురుషమభిధ్యాయీత' ఇతి ప్రశ్నోపనిషది। 'ఓమితి బ్రహ్మ ఓమితీదం సర్వమ్' ఇతి తైత్తిరీయకే। 'తద్యథా శఙ్కునా సర్వాణి పర్ణాని సన్తృణ్ణాన్యేవమోఙ్కారేణ సర్వా వాక్ సన్తృణ్ణా। ఓఙ్కార ఏవేదం సర్వమ్' ఇతి ఛాన్దోగ్యే। 'ఓమిత్యేతదక్షరమ్' ఇత్యుపక్రమ్య

ప్రణవో హ్యపరం బ్రహ్మ ప్రణవశ్చ పరః స్మృతః।

అపూర్వోఽనన్తరో బాహ్యో న పరః ప్రణవోఽవ్యయః॥

సర్వస్య ప్రణవో హ్యాదిర్మధ్యమన్తస్తథైవ చ।

ఏవం హి ప్రణవం జ్ఞాత్వా వ్యశ్నుతే తదనన్తరమ్॥

ప్రణవం హీశ్వరం విద్యాత్ సర్వస్య హృదయే స్థితమ్।

సర్వవ్యాపినమోఙ్కారం మత్వా ధీరో న శోచతి॥

అమాత్రోఽనన్తమాత్రశ్చ ద్వైతస్యోపశమః శివః।

ఓఙ్కారో విదితో యేన స మునిర్నేతరో జనః॥

ఇత్యాది గౌడపాదాచార్యైః। ‘ఓం తద్బ్రహ్మ। ఓం తద్వాయుః। ఓం తదాత్మా। ఓం తత్సత్యమ్। ఓం తత్సర్వమ్’ ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః।

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్।

యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్॥

యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి విశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః।

యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్ తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥

రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ ప్రభాఽస్మి శశిసూర్యయోః।

ప్రణవః సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు॥

మహర్షీణాం భృగురహం గిరామస్మ్యేకమక్షరమ్।

ఆద్యం యత్ త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితా।

ఏకాక్షరం పరం బ్రహ్మ ప్రాణాయామః పరం తపః॥ ఇతి

‘ఓంకారః స్వర్గద్వారం తస్మాద్ బ్రహ్మాధ్యేష్యమాణైః ఏతదాదిప్రతిపద్యతే’। ‘వికథాం చాన్యాం కృత్వైవం లౌకిక్యా వాచా వ్యావర్తతే బ్రహ్మ’।

ప్రణవాద్యాస్తథా వేదాః ప్రణవే పర్యవస్థితాః।

వాఙ్మయం ప్రణవః సర్వం తస్మాత్ ప్రణవమభ్యసేత్॥

ఇత్యాది శ్రుతిభిశ్చ విశ్వశబ్దేనోఙ్కారోఽప్యభిధీయతే। వాచ్యవాచకయోః అత్యన్తభేదాభావాత్ విశ్వమ్ ఇతి ఓఙ్కార ఏవ బ్రహ్మ ఇత్యర్థః। 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత' ఇతి। ఏతదుక్తం భవతి। యస్మాత్ సర్వ్వమిదం వికారజాతం బ్రహ్మ తజ్జత్వాత్ తల్లత్వాత్ తదనత్వాచ్చ। న చ సర్వ్వస్యైకాత్మత్వే రాగాదయః సమ్భవన్తి। 'తస్మాచ్ఛాన్త ఉపాసీత' ఇత్యాది శ్రుతిః।

శ్రూయతాం ధర్మ్మసర్వ్వస్వం శ్రుత్వా చైవావధార్య్యతామ్।

ఆత్మనః ప్రతికూలాని పరేషాం న సమాచరేత్॥

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వ్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జ్జున।

సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః॥

నిర్గుణః పరమాత్మాఽత్ర దేహాన్తర్వ్యాప్య తిష్ఠతి।

తమహం జ్ఞానవిజ్ఞేయం నాఽవమన్యే న లఙ్ఘయే॥

యద్యాగమైర్న విన్దేయం తమహం భూతభావనమ్।

క్రమేయం త్వాం గిరిశ్రేష్ఠమం హనుమానివ సాగరమ్॥

బద్ధవైరాణి భూతాని ద్వేషం కుర్వ్వన్తి చేత్తతః।

శోచ్యాన్యహోఽతిమోహేన వ్యాప్తానీతి మనీషిణామ్।

ఏతే భిన్నదృశాం దైత్యా వికల్పాః కథితాః మయా॥

కృత్వాభ్యుపగమం తత్ర సంక్షేపః శ్రూయతాం మమ।

విస్తారః సర్వ్వభూతస్య విష్ణోః సర్వ్వమిదం జగత్।

ద్రష్టవ్యమాత్మవత్ తస్మాత్తదభేదేన విచక్షణైః॥

సముత్సృజ్యాసురం భావం తస్మాద్ యూయం తథా వయమ్।
తథా యత్నం కరిష్యామో యథా ప్రాప్స్యామ్ నిర్వృతిమ్॥
సర్వ్వత్ర దైత్యాః సమతాముపేతాః సమత్వమారాధనమచ్యుతస్య॥

న మన్త్రాదికృతస్తాత న చ నైసర్గికో మమ।
ప్రభావ ఏష సామాన్యో యస్య యస్యాచ్యుతో హృది॥

అన్యేషాం యో న పాపాని చిన్తయత్యాత్మనో యథా।
తస్య పాపాగమస్తాత హేత్వభావాన్న విద్యతే॥

కర్మ్మణా మనసా వాచా పరపీడాం కరోతి యః।
తద్బీజం జన్మ ఫలతి ప్రభూతం తస్య చాశుభమ్॥

సోऽహం న పాపమిచ్ఛామి న కరోమి వదామి చ।
చిన్తయన్ సర్వ్వభూతస్థమాత్మన్యపి చ కేశవమ్॥

శారీరం మానసం వాగ్జం దైవం భూతభవం తథా।
సర్వ్వత్ర సమచిత్తస్య తస్య మే జాయతే కుతః॥

ఏవం సర్వ్వేషు భూతేషు భక్తిరవ్యభిచారిణీ।
కర్త్తవ్యా పణ్డితైర్జ్ఞాత్వా సర్వ్వభూతమయం హరిమ్॥

సామ చోపప్రదానఞ్చ భేదదణ్డౌ తథాపరౌ।
ఉపాయాః కథితా హ్యేతే మిత్రాదీనాఞ్చ సాధనే॥

తానేవాహం న పశ్యామి మిత్రాదీంస్తాత మా క్రుధః।
సాధ్యాభావే మహాబాహో సాధనైః కిం ప్రయోజనమ్॥

సర్వ్వభూతాత్మకే తాత జగన్నాథే జగన్మయే।
పరమాత్మని గోవిన్దే మిత్రామిత్రకథా కుతః॥

జడానామవివేకానామసురాణామపి ప్రభో।
భాగ్యభోగ్యాని బాహ్యాని సన్త్యనీతిమతామపి॥

తస్మాద్ యజ్ఞేషు పుణ్యేషు య ఇచ్ఛేన్మహతీం శ్రియమ్।
యతితవ్యం సమత్వేన నిర్వ్వాణమపి చేచ్ఛతా॥

దేవా మనుష్యాః పశవః పక్షికీటసరీసృపాః।
రూపమేతదనన్తస్య విష్ణోర్భిన్నమివ స్థితమ్॥

ఏతద్విజానతా సర్వ్వం జగత్ స్థావరజఙ్గమమ్।
ద్రష్టవ్యమాత్మవత్తస్మాదభేదేన విచక్షణైః॥

ఏవం జ్ఞాతే స భగవాననాదిః పురుషోత్తమః।
ప్రసీదత్యచ్యుతస్తస్మిన్ ప్రసన్నే క్లేశసంక్షయః॥

బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే।
వాసుదేవః సర్వ్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥

ఇత్యాదివచనైశ్చ హింసాదిరహితేన స్తుతినమస్కారాదికం కర్త్తవ్యమితి దర్శయితుం విశ్వశబ్దేన బ్రహ్మాఽభిధీయత ఇతి వా। శఙ్కరహిరణ్యగర్భౌ హరేర్భిన్నావితి న మన్తవ్యౌ।

విష్ణోరన్యన్తు పశ్యన్తి యే చ బ్రహ్మాణమేవ చ।

కుతర్కమతయః పాపాః పచ్యన్తే నరకేష్వధః॥

యే చ మూఢా దురాత్మానో భిన్నం పశ్యన్తి మాం హరేః।

బ్రహ్మాణఞ్చ తథా తేషాం భ్రూణహత్యాసమం త్వఘమ్॥

ఇతి భవిష్యపురాణే మహేశ్వరవచనాత్।

మత్కర్మ్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తః సఙ్గవర్జ్జితః।

నిర్వైరః సర్వభూతేషు యః స మామేతి పాణ్డవ। ఇతి॥

న చలతి నిజవర్ణధర్మ్మతో యః సమమ్మతిరాత్మబుద్ధిర్విపక్షపక్షే ।

న హరేతి న చ హన్తి కిఞ్చిదుచ్చైః స్థితమనసం తమవైతి విష్ణుభక్తమ్॥

విమలమతిరమత్సరః ప్రశాన్తః శుచిచరితోఽఖిలసత్త్వమిత్రభూతః।

ప్రియహితవచనోఽస్తమానమాయో వహతి సదా హృది తస్య వాసుదేవః॥

వసత్తి హృది సనాతనే చ తస్మిన్ భవతి పుమాన్ జగతోఽస్య సౌమ్యరూపః ।

క్షితి రసమతిరమ్యమాత్మనోఽన్తః కథయతి చారుతయైవ సాలపోతః॥

సకలమిదమహఞ్చ వాసుదేవః పరమపుమాన్ పరమేశ్వరః స ఏకః।

ఇతి మతిరమలా భవత్యనన్తే హృదయగతే బ్రజ తాన్ విహాయ దూరాత్॥

యమనియమవిధూతకల్మషాణామనుదినమచ్యుతసక్తమానసానామ్।
అపగతమదమానమత్సరాణాం వ్రజ భట దూరతరేణ మానవానామ్॥

ఇత్యాదివచనైర్వైష్ణవలక్షణస్య ఏవంప్రకారత్వాచ్చ హింసాదిరహితేన విష్ణో స్తుతినమస్కారాది కర్త్వ్యమితి। 'శ్రద్ధయా దేయమశ్రద్ధయా న దేయమ్'। 'శ్రద్ధయాఽగ్నిః సమిధ్యతే' ఇత్యాదిశ్రుతేః।

శ్రద్ధాపూతం వదాన్యస్య హతమశ్రద్ధయేతరత్।
ఇమం స్తవగ్నధీయానః శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః॥

అశ్రోత్రియం శ్రాద్ధమనధీతవేదమదక్షిణం యజ్ఞమనృత్విజా హుతశ్రమ్।
అశ్రద్ధయా దత్తమసంస్కృతం హవిర్భాగాః షడ్తే తవ దైత్యసత్తమ॥

పుణ్యం మద్ద్వేషిణాం యచ్చ మగ్భక్తద్వేషిణాం తథా।
క్రయవిక్రయసక్తానాం పుణ్యం యచ్చాగ్ని హోత్రిణామ్॥

అశ్రద్ధయా చ యద్దానం యజతాం దదతాం తథా।
తత్సర్వ్వం తవ దైత్యేన్ద్ర మత్ప్రసాదాద్భవిష్యతి॥

అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతఞ్చ యత్।
అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ ప్రేత్య నో ఇహ॥

ఇతి స్మృతిభిః శ్రద్ధయా స్తుతినమస్కారాది కర్త్వ్యమ్। నాశ్రద్ధయా। "ఓం తత్ సత్ ఇతి నిర్ద్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః" ఇతి భగవద్వచనాత్ స్తుతినమస్కారాదికం కర్మ్మాఽసాత్త్వికం విగుణమపి శ్రద్ధాపూర్వ్వకం బ్రహ్మణోఽభిధానత్రయప్రయోగేణ సగుణం

సాత్త్వికం సంప్రతిపాదితం భవతి। ఆత్మానం విష్ణుం ధ్యాత్వా అర్చ్చనస్తుతినమస్కారాది కర్త్తవ్యమితి।

నావిష్ణుః కీర్త్తయేద్విష్ణుం నావిష్ణుర్వ్విష్ణుమర్చ్చయేత్।

నావిష్ణుః సంస్మరేత్ విష్ణుం నావిష్ణుర్వ్విష్ణుమాప్నుయాత్॥ ఇతి మహాభారతే కర్మకాణ్డే।

సర్వ్వాణ్యేతాని నామాని పరస్య బ్రహ్మణోఽనఘ।

ఏవమేతాని నామాని దేవదేవస్య కీర్త్తయేత్॥

యం యం కామమభిధ్యాయేత్ తం తమాప్నోత్యసంశయమ్।

సర్వ్వాన్ కామానవాప్నోతి సమారాధ్య జగద్గురుమ్॥

తన్మయత్వేన గోవిన్దమిత్యేతద్ దాల్భ్య నాన్యథా।

తన్మయో వాఞ్ఛితాన్ కామాన్ పదమాప్నోతి మానవః॥

ఇతి విష్ణుధర్మే। తన్న కర్త్తవ్యమశ్రద్ధయా స్తుతినమస్కారాదికమితి।

సర్వ్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వమాస్థితః।

సర్వ్వథా వర్త్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్త్తతే॥

ఇతి భగవద్గీతాసు।

అహం హరిః సర్వ్వమిదం జనార్ద్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్య్యజాతమ్।

ఈదృఙ్మనో యస్య న తస్య భూయో భవోద్భవా ఇన్ద్వగదా భవన్తి॥ ఇతి విష్ణుపురాణే।

గురోర్యత్ర పరీవాదో నిన్దా వాపి ప్రవర్త్తతే।
తత్ర కర్ణౌ పిధాతవ్యౌ గన్తవ్యం వా తతోఽన్యతః॥

'తస్మాద్బ్రహ్మైవాఽఽచార్యరూపేణ చ తిష్ఠతి' ఇతి వ్యాసస్మృతేః।

వరం హుతవహజ్వాలాపఞ్జరాన్తర్వ్యవస్థితిః।
న శౌరిచిన్తావిముఖజనసంవాసవైశసమ్॥

ఇతి కాత్యాయనవచనాచ్చ। యత్ర దేశే వాసుదేవనిన్దా శ్రేయోఽర్థినా తత్ర వాసో న కర్త్తవ్యః। యదుక్తం భవతి।

యస్య దేవే పరాభక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ।
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః॥

ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషన్మన్త్రవర్ణాత్ హరౌ గురౌ చ పరా భక్తిః కార్యా ఇతి।

అవశేనాపి యన్నామ్ని కీర్త్తితే సర్వపాతకైః।
పుమాన్ విముచ్యతే సద్యః సింహత్రస్తైర్మృగైరివ॥

అజ్ఞానతో జ్ఞానతో వా వాసుదేవస్య కీర్త్తనాత్।
తత్సర్వం విలయం యాతి తోయస్థం లవణం యథా॥

కలికల్మషమత్యుగ్రం నరకార్త్తిప్రదం నృణామ్।
ప్రయాతి విలయం సద్యః సకృద్ యత్రానుసంస్మృతే॥

సకృత్ స్మృతోపి గోవిన్దో నృణాం జన్మశతైః కృతమ్।
పాపరాశిం దహత్యాశు తూలరాశిమివానలః॥

సేయం వదనవల్మీకవాసినీ రసనోరగీ।
యా న గోవిన్ద గోవిన్ద గోవిన్దేతి ప్రభాషతే॥

పాపవల్లీముఖే తస్య జిహ్వారూపేణ తిష్ఠతి।
యా న వక్తి దివారాత్రౌ గుణాన్ గోవిన్దసమ్భవాన్॥

సకృదుచ్చరితం యేన హరిరిత్యక్షరద్వయమ్।
వద్ధః పరికరస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతి॥

ఏకో హి కృష్ణస్య సకృత్ప్రణామీ దశాశ్వమేధీ న చ యాతి తుల్యమ్।
దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయ॥

ఏవమాదివచనైః శ్రద్ధాభక్త్యోరభావేఽపి నామసంకీర్తనం సమస్తదురితం నాశయతీతి। 'మనసా చాథ సఙ్కల్పయతి అథ వాచా వ్యవహరతి' 'యద్ధి మనసా ధ్యాయతి యద్వాచా వదతి' ఇతి శ్రుతిభ్యాం స్మరణం ధ్యానఞ్చ నామసఙ్కీర్తనేఽన్తర్భూతమ్।

యస్మిన్న్యస్తమతిర్న యాతి నరకం స్వర్గోఽపి యచ్చిన్తనే
విఘ్నో యత్ర నివేశితాత్మమనసో బ్రాహ్మోఽపి లోకోఽల్పకః।
ముక్తిం చేతసి యః స్థితోఽమలధియాం పుంసాం దదాత్యవ్యయః
కిం చిత్రం యదఘం ప్రయాతి విలయం తత్రాఽచ్యుతే కీర్తితే॥

ఇత్యేవం శ్రీవిష్ణుపురాణాన్తే శ్రపరాశరేణోపసంహృతమ్।

ఆలోక్య సర్వ్వశాస్త్రాణి విచార్య్య చ పునః పునః।
ఇదమేవ సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణః సదా॥

ఇతి మహాభారతాన్తే భగవతా శ్రీవేదవ్యాసేన చోపసంహృతమ్।

హరిరేకః సదా ధ్యేయో భవద్భిః సత్త్వసంస్థితైః।
ఓమిత్యేవం సదా విప్రాః పఠధ్వం ధ్యాత కేశవమ్।

ఇతి శ్రీహరివంశే కైలాసయాత్రాయాం హరిరేకో ధ్యాతవ్య ఇత్యుక్తం మహేశ్వరేణాపి। ఏతత్ సర్వ్వమభిప్రేత్య 'ఏష మే సర్వ్వధర్మ్మాణాం ధర్మ్మోఽధికతమో మతః' ఇత్యాధిక్యముక్తమ్। 'కిమేకం దైవతం లోకే కిం వాప్యేకం పరాయణమ్' ఇత్యారభ్య 'కిం జపన్ ముచ్యతే జన్తుః' ఇతి షట్ప్రశ్నేషు 'యతః సర్వ్వాణి' ఇతి ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం యద్బ్రహ్మోక్తం తద్విశ్వశబ్దేనోచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతం విశ్వమ్। తత్ కిమిత్యాకాఙ్క్షాయామాహ విష్ణుః ఇతి। ఋగ్వేదే చ 'ఆస్య జానన్తో నామ చిద్వివక్తన మహస్తే విష్ణో సుమతిం భజామహే' ఇత్యాదివాక్యైర్వ్విష్ణోర్నామ సఙ్కీర్త్తనం సమ్యక్ జ్ఞానప్రాప్తయే విహితమ్। విషేర్వ్యాప్త్యమిధాయినో నుక్ప్రత్యయాన్తస్య రూపం విష్ణురితి దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్య ఇత్యర్థః। 'అన్తర్వ్వహిశ్చ తత్ సర్వ్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః' ఇతి వ్యాప్తిః శ్రుతేః। విశతేర్వ్వా ష్ణుక్ప్రత్యయాన్తస్య రూపం విష్ణురితి।

వ్యాప్తే మే రోదసీ పార్థ క్రాన్తిశ్చాప్యధికా స్థితా।
క్రమణాచ్చాప్యహం పార్థ విష్ణురిత్యభిసంజ్ఞితః॥

ఇతి మహాభారతే।

యస్మాద్విష్టమిదం సర్వ్వం తస్య శక్త్యా మహాత్మనః।
తస్మాదువిష్ణురితి ఖ్యాతో విశేర్ధాతోః ప్రవేశనాత్॥ ఇతి విష్ణుపురాణే।

యదుద్దేశేన అధ్వరే వషట్ క్రియతే స వషట్కారః। యస్మిన్ యజ్ఞే వషట్క్రియా వా। 'యజ్ఞో వై విష్ణుః'। 'అహం యజ్ఞోఽహం వషట్కారః' ఇతి శ్రుతేః। యేన వషట్కారాదిమన్త్రాత్మనా దేవాన్ ప్రీణయతీతి స వషట్కారః। 'ప్రజాపతిశ్చ వషట్కారః' ఇతి దేవతా వా। భూతఞ్చ భవ్యఞ్చ భవచ్చ భూతభవ్యభవన్తి తేషాం ప్రభుః భూతభవ్యభవత్ప్రభుః। కాలభేదమనాదృత్య సన్మాత్రప్రతియోగికమైశ్వర్యం తస్యేతి ప్రభుత్వమ్। రజోగుణం సమాశ్రిత్య విరిఞ్చిరూపేణ భూతాని కరోతీతి భూతకృత్ కథ్యతే హరిః। తమోగుణమధిష్ఠాయ రుద్రాత్మనా కృన్తతి హినస్తీతి వా భూతకృత్। సత్త్వగుణమధిష్ఠాయ భూతాని బిభర్తి పాతి ధారయతి పోషయతీతి వా భూతభృత్। భూతప్రపఞ్చరూపేణ భవతీతి కేవలం భవతీతి వా భావః। భవనం భావః సత్తాత్మకో వా। భూతాత్మా భూతానామాత్మాఽన్తర్యామీ। 'ఏష త ఆత్మా అన్తర్యామ్యమృతః' ఇతి శ్రుతేః। భూతాని భావయతి జనయతి వర్ద్ధయతీతి వా భూతభావనః భూతకృదిత్యాదిభిః ప్రాప్తం గుణతన్త్రత్వమ్ ఉత్తరశ్లోకే ప్రతిషిద్ధ్యతే॥౧౪॥

పూతాత్మా పరమాత్మా చ ముక్తానాం పరమా గతిః।
అవ్యయః పురుషః సాక్షీ క్షేత్రజ్ఞోఽక్షర ఏవ చ॥ ౧౦-౧౭॥౧౫॥

యోగో యోగవిదాం నేతా ప్రధానపురుషేశ్వరః।
నారసింహవపుః శ్రీమాన్ కేశవః పురుషోత్తమః॥ ౧౮-౨౪॥౧౬॥

పూతాత్మేతి। పూత ఆత్మా యస్య స పూతాత్మా। కర్మధారయో వా। 'కేవలో నిర్గుణశ్చ' ఇతి శ్రుతేః। గుణోపరాగః స్వేచ్ఛాతః పురుషస్యేతి కల్ప్యతే వికల్పనామాని। పరమశ్చాసావాత్మా చేతి పరమాత్మా కార్యకారణవిలక్షణో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావః। ముక్తానాం పరమా ప్రకృష్టా గతిర్గన్తవ్యా దేవతా పునరావృత్త్యసమ్భవాత్తద్గతస్యేతి ముక్తానాం పరమా గతిః। 'మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే' ఇతి భగవద్గీతాయామ్। అవ్యయ ఇతి నాస్య వ్యయో వినాశో వికారో వా విద్యత ఇత్యవ్యయః। 'అజరోఽమరోఽవ్యయః' ఇత్యాది శ్రుతేః। పురం శరీరం తస్మిన్ శేతే ఇతి పురుషః।

నవద్వారం పురం పుణ్యమేతైర్భావైః సమన్వితమ్।
వ్యాప్య శేతే యతశ్చాత్మా తస్మాత్ పురుష ఉచ్యతే॥

ఇతి మహాభారతే। యద్వా అస్తేర్వ్యత్యస్తాక్షరయోగేన ఆసీత్ పురః పూర్వ్వమేవేతి విగ్రహం కృత్వా వ్యుత్పాదితః పురుషః। 'పూర్వ్వమేవాహమిహాసమితి। తత్పురుషస్య పురుషత్వమ్' ఇతి శ్రుతేః। అథవా పురుషు ఉత్కర్షశాలీషు సీదతి ఇతి। పురూణి ఫలాని సనోతి దదాతి ఇతి వా। పురూణి భువనాని సంహారసమయే స్యతి అన్తం కరోతి ఇతి వా। 'పురాణాత్ సదనాత్ వా ఈక్షతే పురుషః। 'పురుణాత్ సదనాచ్చైవ తతోఽపి పురుషో మతః' ఇతి పఞ్చమవేదే। సాక్షాదవ్యవధానేన స్వరూపబోధేన। పశ్యతి సర్వ్వమితి సాక్షీ। 'సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞయామ్' ఇతి పాణినిస్మరణాన్నినిః। క్షేత్రం శరీరం జానాతీతి క్షేత్రజ్ఞః। 'ఆతోఽనుపసర్గే కః' ఇతి కప్రత్యయః। 'క్షేత్రజ్ఞః చాపి మాం విద్ధి' ఇతి భగవద్వచనాత్।

క్షేత్రాఖ్యాని శరీరాణి తేషాం చైవ యథాసుఖమ్।

తాని వేత్తి స యోగాత్మా తతః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే॥

ఇతి బ్రహ్మపురాణే। అతఏవ న క్షరతీత్యక్షరః పరమాత్మా। అశ్నోతేః షరప్రత్యయాన్తస్య రూపమక్షర ఇతి। ఏవకారాత్ క్షేత్రజ్ఞాక్షరయోరభేదః పరమార్థతః। 'తత్త్వమసి' ఇతి శ్రుతేః। చకారాత్ వ్యవహారికో భేదః ప్రసిద్ధేరపరమార్థత్వాత్॥౧౫॥

జ్ఞానేన్ద్రియాణి సర్వ్వాణి నిగృహ్య మనసా సహ।

ఏకత్వభావనా యోగః క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనోః॥

తదవాప్యతయా యోగః ఇతి యోగవిదో విదుః। యోగం విదన్తీతి యోగవిదస్తేషాం నేతా జ్ఞానినాం యోగక్షేమవహనాదినా యోగవిదాం నేతా। 'తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। ప్రధానం ప్రకృతిర్మాయా పురుషో జీవస్తయోరీశ్వరః ప్రధానపురుషేశ్వరః। నారసింహవపుః నరస్యావయవాః సింహస్యావయవాః యస్మిన్ లక్ష్యన్తే తద్వపుర్యస్య స నారసింహవపుః। యస్య

సర్వ్వ శర్వ్వః శివః స్థాణుర్భూతాదిర్నిధిరవ్యయః।

సమ్భవో భావనో భర్తా ప్రభవః ప్రభురీశ్వరః॥౨౫-౩౭॥౧౭॥

స్వయమ్భూః శమ్భురాదిత్యః పుష్కరాక్షో మహాఖనః।

అనాదినిధనో ధాతా విధాతా ధాతురుత్తమః॥ ౩౮-౪౬ ॥౧౮॥

వక్షసి నిత్యం వసతి శ్రీః స శ్రీమాన్। అభిరూపాః కేశా యస్య స కేశవః। 'కేశాద్వోఽన్యతరస్యామ్' ఇతి వప్రత్యయః ప్రశంసాయామ్। యద్వా కశ్చ అశ్చ ఈశశ్చ త్రిమూర్త్తయః కేశాః తే యద్వశే వర్త్తన్తే సః కేశవః। కే జాతాః కేశాః పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। కేశివధాద్వా కేశవః। విష్ణుపురాణే విష్ణుం ప్రతి నారదవచనమ్।

యస్మాత్త్వయైష దుష్టాత్మా హతః కేశీ జనార్ద్దన।

తస్మాత్ కేశవనామ్నా త్వం లోకే జ్ఞేయో భవిష్యసి॥ ఇతి।

పురుషాణాముత్తమః పురుషోత్తమః తత్ర 'న నిర్ద్ధారణే' ఇతి షష్ఠీసమాసప్రతిషేధో న భవతీతి జాత్యాద్యనపేక్షయా సమర్థత్వాత్। యత్ర పునర్జ్జాతిగుణక్రియాపేక్షయా పృథక్ క్రియతే తత్రాసమర్థత్వాన్నిషేధః ప్రవర్త్తతే। యథా మనుష్యాణాం క్షత్రియః శూరతమః। గవాం కృష్ణా సమ్పన్నక్షీరతమా। అధ్వగానాం ధావన్ శీఘ్రతమ ఇత్యేతేషు। అథవా పఞ్చమీసమాసః। తథా చ భగవద్వచనమ్।

యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహమచరాదపి చోత్తమః

తతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥ ఇతి ॥౧౯॥

అసతశ్చ సతశ్చైవ సర్వ్వస్య ప్రభవాప్యయాత్।

సర్వ్వస్య సర్వ్వదా జ్ఞానాత్ సర్వ్వమేనం ప్రచక్షతే॥

ఇతి భగవద్వ్యాసవచనాత్ సర్వ్వః। శృణాతి సంహారసమయే సంహరతి సంహారయతి సకలాః ప్రజాః ఇతి శర్వ్వః। నిస్త్రైగుణ్యతయా శుద్ధత్వాచ్ఛివః। 'స బ్రహ్మా స శివః' ఇత్యభేదోపదేశాత్ శివాదినామభిర్హరిదేవ స్తూయతే। స్థిరత్వాత్ స్థాణుః। భూతానామాదికారణత్వేన భుతాదిః। ప్రలయకాలేఽస్మిన్ సర్వ్వం నిధీయతే ఇతి నిధిః। 'కర్మ్మణ్యధికరణే చ' ఇతి కిప్రత్యయః। స ఏవ నిధిర్వ్విశిష్యతే। అవ్యయః అనశ్వరో

నిధిరిత్యర్థః। స్వేచ్ఛయా సమీచీనం భవనం యస్య స సమ్భవః।'ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామి యుగే యుగే' ఇత్యాది భగవద్వచనాత్।

అథ దుష్టవినాశాయ సాధూనాం రక్షణాయ చ।

స్వేచ్ఛయా సమ్భవామ్యేవం గర్భదుఃఖవివర్జితః॥ ఇతి చ।

సర్వేషాం భోక్తౄణాం ఫలాని భావయతీతి భావనః। సర్వఫలదాతృత్వమ్ 'ఫలమత ఉపపత్తేః' ఇత్యత్ర ప్రతిపాదితమ్। ప్రపఞ్చస్యాధిష్ఠానత్వేన భరణాత్ భర్తా। ప్రకర్షేణ మహాభూతాన్యస్మాజ్జాయన్త ఇతి ప్రభవః। ప్రకృష్టో భవో జన్మ యస్యేతి వా ప్రభవః। సర్వాసు క్రియాసు సామర్థ్యాతిశయాత్ ప్రభుః। నిరుపాధికమైశ్వర్యం యస్య స ఈశ్వరః। 'ఏష సర్వేశ్వరః' ఇతి శ్రుతేః॥౧౭॥

స్వయమేవ భవతి నాపరో భావయతీతి స్వయమ్భూః। 'స ఏవ స్వయముద్బభౌ' ఇతి మానవం వచనమ్।

అప్రమేయో హృషీకేశః పద్మనాభోఽమరప్రభుః।

విశ్వకర్మా మనుస్త్వష్టా స్థవిష్ఠః స్థవిరో ధ్రువః॥ ౪౭-౫౬॥౧౬॥ ౨౯।

సర్వేషామ్ ఉపరి భవతి స్వయం భవతి ఇతి వా స్వయమ్భూః। యేషాముపరి భవతి యశ్చోపరి భవతి తదుభయాత్మనా స్వయమేవ భవతీతి వా స్వయమ్భూః। 'పరిభూః స్వయమ్భూః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। అథవా స్వయమ్భూః పరమేశ్వరః స్వయమేవ స్వతన్త్రో భవతి న పరతన్త్ర ఇతి। 'పరాఞ్చి స్వాని వ్యతృణత్ స్వయమ్భూః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। శం సుఖం భక్తానాం భావయతీతి శమ్భుః। ఆదిత్యమణ్డలాన్తఃస్థో హిరణ్మయః పురుషః ఆదిత్యః। ద్వాదశాదిత్యేషు విష్ణుర్వా। 'ఆదిత్యానామహం విష్ణుః' ఇత్యుక్తః। అదితేరఖణ్డితాయాః మహ్యాః అయం పతిరితి వా। 'ఇయం వా అదితి:'। 'మహీం దేవీం విష్ణుపత్నీమ్' ఇతి శ్రుతేః। యథా ఆదిత్య ఏక ఏవ భిన్నేషు జలభాజనేషు భిన్నవత్ ప్రభాసతే ఏవమనేకేషు శరీరేషు ఏక ఏవ ఆత్మా భిన్నవత్ ప్రతిభాసతే ఇత్యాదిత్యసాధర్మ్యాద్వా ఆదిత్యః। పుష్కరోపమే అక్షిణీ యస్య స పుష్కరాక్షః। మహాన్ పూజితః స్వనో నాదీ వా శ్రుతిలక్షణో వా యస్య స మహాస్వనః। 'సన్మహత్' ఇత్యాదినా సమాసే కృతే 'ఆన్మహతః సమానాధికరణజాతీయయోః' ఇత్యాత్వమ్।

‘అస్య మహతో భూతస్య నిఃశ్వసితమేతత్ యత్ ఋగ్వేదో యజుర్వేదః’ ఇతి శ్రుతేః। ఆదిర్జన్మ నిధనం వినాశః। తద్ద్వయం న విద్యతే యస్య సోఽనాదినిధనః। అనన్తాదిరూపేణ విశ్వం బిభర్తీతి ధాతా। కర్మ్మణాం తత్ఫలానాఞ్చ కర్తా విధాతా। అనన్తాదీన్ విధారకాన్ విశేషేణ ధారయతీతి వా విధాతా। ధాతురుత్తమ ఇతి నామైకం సవిశేషణం సామానాధికరణ్యేన। సర్వ్వధాతుభ్యః పృథివ్యాదిభ్య ఉత్కృష్టః చిద్ధాతురిత్యర్థః। ధాతుః విరిఞ్చాదితి వా। నామద్వయం వా। కార్య్యకారణప్రపఞ్చధారణాత్ చిదేవ ధాతురుక్తః॥ సర్వ్వేషాముద్ధతానామతిశయేనోద్గతత్వాదుత్తమః॥౧౮॥

శబ్దాదిరహితత్వాన్న ప్రత్యక్షగమ్యః। నాప్యనుమానగమ్యః। తద్వ్యాప్యలిఙ్గాభావాత్। నాప్యుపమానసిద్ధః। నిర్భాగత్వేన సాదృశ్యాభావాత్। నాప్యర్థాపత్తిగ్రాహ్యః। తద్వినాఽనుపపద్యమానస్యాసమ్భవాత్। నాప్యభావగోచరః। భావరూపత్వాత్ అభావసాక్షిత్వాచ్చ। నాపి శాస్త్రప్రమాణవేద్యః। ప్రమాణజన్యాతిశయాభావాత్। యద్యేవం శాస్త్రయోనిత్వం కథమ్। ఉచ్యతే। ప్రమాణాదిసాక్షిత్వేన ప్రకాశరూపస్య ప్రమాణావిషయత్వేఽధస్తాత్తద్రూపనిర్వ్వర్త్తకత్వేన శాస్త్రప్రమాణకత్వమిత్యప్రమేయః। హృషీకాణీన్ద్రియాణి తేషామీశః క్షేత్రజ్ఞరూపభాక్। యద్వా ఇన్ద్రియాణి యస్య వశే వర్త్తన్తే స పరమాత్మా హృషీకేశః। యస్య వా సూర్య్యరూపస్య చన్ద్రరూపస్య చ జగత్ప్రీతికరా హృష్టాః కేశా ఇవ రశ్మయః స హృషీకేశః। ‘సూర్య్యరశ్మిర్హరికేశః పురస్తాత్’ ఇతి శ్రుతేః। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। తథా చోక్తం మోక్షధర్మ్మే।

సూర్య్యచన్ద్రమసోః శశ్వదంశుభిః కేశసంజ్ఞితైః।

బోధయన్ స్వాపయంశ్చైవ జగదుత్తిష్ఠతే పృథక్॥

బోధనాత్ స్వాపనాచ్చైవ జగతో హర్షణం భవేత్।

అగ్నీషోమకృతైరేవం కర్మ్మభిః పాణ్డునన్దన॥

హృషీకేశోఽహమీశానో వరదో లోకభావనః॥ ఇతి॥

అగ్రాహ్యః శాశ్వతః కృష్ణో లోహితాక్షః ప్రతర్దనః।

ప్రభూతస్త్రికకుబ్ధామ పవిత్రం మఙ్గలం పరమ్॥౫౭-౬౪॥౨౦॥

ఈశానః ప్రాణదః ప్రాణో జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠః ప్రజాపతిః।

హిరణ్యగర్భో భూగర్భో మాధవో మధుసూదనః॥౬౫-౭౩॥౨౧॥

సర్వ్వజగత్కారణం పద్మం నాభౌ యస్య స పద్మనాభః। 'అజస్య నాభావధ్యేకమర్పితమ్' ఇతి శ్రుతేః। అమరాణాం ప్రభుః అమరప్రభుః। విశ్వం కర్మ్మ క్రియా యస్య సః విశ్వకర్మ్మా। క్రియతే ఇతి జగత్ కర్మ్మ విశ్వం కర్మ్మ యస్యేతి వా విచిత్రనిర్మ్మాణశక్తిమత్త్వాద్వా విశ్వకర్మ్మా। త్వష్టా సాదృశ్యాద్వా। మననాత్ మనుః। 'నాన్యోఽతోఽస్తి మన్తా' ఇతి శ్రుతేః। మన్త్రో వా ప్రజాపతిర్వ్వా మనుః। సంహారసమయే సర్వ్వభూతతనూకరణాత్ త్వష్టా। త్వక్షతేస్తనూకరణార్థాత్ తృచ్ ప్రత్యయః। అతిశయేన స్థూలః స్థవిష్ఠః। స్థూలదూరాదిసూత్రేణ స్థూలశబ్దస్య ఇష్ఠః। స్థవిరః పురాణః। 'ఏష హ్యస్య స్థవిరస్య నామ' ఇతి వహ్వృచాః। వయోవచనో వా। స్థిరత్వాత్ ధ్రువ ఇత్యేకం నామ సవిశేషణమ్॥౧౯॥

ఇన్ద్రియైర్న గృహ్యత ఇత్యగ్రాహ్యః। 'యతో వాచో నివర్త్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ' ఇతి శ్రుతేః। శశ్వత్ సర్వ్వకాలేషు భవతీతి శాశ్వతః। 'శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్' ఇతి శ్రుతేః। సచ్చిదానన్దాత్మకః కృష్ణః।

కృషిర్భూవాచకః శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః।

విష్ణుస్తద్భావయోగాచ్చ కృష్ణో భవతి శాశ్వతః॥

ఇతి వ్యాసవచనాత్। కృష్ణవర్ణాత్మకత్వాత్ వా॥ 'కృష్ణో వర్ణశ్చ మే యస్మాత్తస్మాత్ కృష్ణోఽహమర్జ్జున' ఇతి మహాభారతే। లోహితే అక్షిణీ యస్య స లోహితాక్షః। 'స మా వృషభో లోహితాక్షః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। ప్రలయే భూతాని ప్రతర్ద్దయతి హినస్తీతి ప్రతర్ద్దనః। జ్ఞానైశ్వర్య్యాదిభిర్గుణైః సమ్పన్నః ప్రభూతః। ఊర్ద్ధ్వాధోమధ్యభేదేన తిసృణామపి కకుభాం ధామేతి త్రికకుబ్ధామ ఇత్యేకం నామ। యేన పునాతి యో వా ఋషిర్ద్దేవతా వా పునాతి తత్ పవిత్రమ్। 'వః సంజ్ఞాయామ్' 'కర్త్తరి ఋషిదేవతయోః' ఇతి పాణినిస్మరణాదిత్రప్రత్యయః।

అశుభాని నిరాచష్టే తనోతి శుభసన్తతిమ్।

స్మృతిమాత్రేణ యత్ పుంసాం బ్రహ్మ తన్మఙ్గలం విదుః॥

ఇతి వైష్ణవపురాణవచనాత్ కల్యాణరూపత్వాన్మఙ్గలమ్। సర్వ్వభూతేషూత్కర్షాత్పరం బ్రహ్మ। మఙ్గలం పరమ్ ఇత్యేకమ్ ఇదం నామ సవిశేషణమ్॥౨౦॥

సర్వ్వభూతనియన్తృత్వాదీశానః। ప్రాణాన్ దదాతి చేష్టయతీతి ప్రాణదః। 'కో హ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాణ్యాద్' ఇతి శ్రుతేః। యద్వా ప్రాణాన్ కాలాత్మనా ద్యతి ఖణ్డయతీతి ప్రాణదః। ప్రాణాన్ దాపయతి శోధయతీతి దాతి లునాతీతి వా ప్రాణదః। ప్రాణితీతి ప్రాణః క్షేత్రజ్ఞః పరమాత్మా వా। 'ప్రాణస్య ప్రాణమ్' ఇతి శ్రుతేః। ముఖ్యప్రాణో వా। వృద్ధతమో జ్యేష్ఠః। 'జ్యచేత్యధికారే బృద్ధస్య చ' ఇతి బృద్ధశబ్దస్య జ్యాదేశవిధానాత్। ప్రశస్యతమః శ్రేష్ఠః। 'ప్రశస్యస్య శ్రః' ఇతి శ్రాదేశవిధానాత్।

ఈశ్వరో విక్రమీ ధన్వీ మేధావీ విక్రమః క్రమః।

అనుత్తమో దురాధర్షః కృతజ్ఞః కృతిరాత్మవాన్॥ ౭౪-౮౪॥౨౨॥

సురేశః శరణం శర్మ్మ విశ్వరేతాః ప్రజాభవః।

అహః సమ్బత్సరో వ్యాలః ప్రత్యయః సర్వ్వదర్శనః॥ ౮౫-౯౪॥౨౩॥

'ప్రాణో వా జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ' ఇతి శ్రుతేః। ముఖ్యప్రాణో వా। జ్యేష్ఠశ్చేత్యధికరణసిద్ధత్వాత్ సర్వ్వకారణత్వాద్వా జ్యేష్ఠః। సర్వ్వాతిశయత్వాద్వా శ్రేష్ఠః। ఈశ్వరత్వేన సర్వ్వాసాం ప్రజానాం పతిః ప్రజాపతిః। హిరణ్మయాణ్డాన్తర్వ్వర్త్తిత్వాద్ధిరణ్యగర్భః బ్రహ్మా విరిఞ్చ్యాత్మా। 'హిరణ్యగర్భః సమవర్త్తతాగ్రే' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। భూః గర్భే యస్య స భూగర్భః। మాయాః శ్రియో ధవః పతిః మాధవః। మధువిద్యావబోధ్యత్వాద్వా। 'మౌనాత్ ధ్యానాచ్చ యోగాచ్చ విద్ధి భారత మాధవమ్' ఇతి వ్యాసవచనాద్వా మాధవః। మధునామానమసురం సూదితవానితి మధుసూదనః। తథా చ మహాభారతే।

కర్ణమిశ్రోద్భవం చాపి మధునామమహాసురమ్।

బ్రహ్మణోఽపచితిం కుర్వ్వన్ జఘాన పురుషోత్తమః॥

తస్య తాత వధాదేవ దేవదానవమానవాః।

మధుసూదన ఇత్యాహుర్ఋషయశ్చ జనార్ద్దనమ్॥ ఇతి॥౨౧॥

సర్వ్వశక్తిమత్తయేశ్వరః। విక్రమః శౌర్య్యం తద్యోగాద్విక్రమీ। ధనురస్యాస్తీతి ధన్వీ। వ్రీహ్యాదిత్యాత్వాదినిః। 'రామః శస్త్రభృతామహమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। మేధా

బహ్వర్థధారణసామర్థ్యం సా యస్యాస్తి స మేధావీ। 'అస్మాయామేధాస్రజో వినిః' ఇతివచనాత్ వినిప్రత్యయః। విక్రమతే జగద్విశ్వం తేన స విక్రమః। వినా పక్షిణా గరుడ఼ేన క్రమాత్ క్రమణాత్ విక్రమః। క్రమణాత్ క్రమహేతుతయా వా క్రమః। 'క్రాన్తే విష్ణుమ్' ఇతి మనువచనాత్। అవిద్యమాన ఉత్తమో యస్మాత్ సోఽనుత్తమః। 'యస్మాత్ పరం నాపరమస్తి కిఞ్చిత్' ఇతి శ్రుతేః। 'న తత్ సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యః' ఇతి స్మృతేశ్చ। దైత్యాదిభిర్ధర్షయితుం న శక్యత ఇతి దురాధర్షః। ప్రాణినాం పుణ్యాపుణ్యాత్మకం కర్మ కృతం జానాతీతి కృతజ్ఞః। పత్రపుష్పాదికమపి ప్రయచ్ఛతో మోక్షం దదాతీతి వా కృతజ్ఞః। పురుషప్రయత్నః క్రియా వా కృతిః। సర్వాత్మకత్వాత్తదాధారతయా లక్ష్యతే కృత్యేతి వా కృతిః। స్వమహిమప్రతిష్ఠితత్వాదాత్మవాన్। 'స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్ని' ఇతి శ్రుతేః॥ ౨౨॥

సురాణాం దేవానామీశః సురేశః। ఆర్తానామార్తిహరణాత్ శరణమ్। పరమానన్దరూపత్వాత్ శర్మ। విశ్వస్య కారణత్వాద్విశ్వరేతాః। సర్వాః ప్రజా యత్సకాశాదుద్భవన్తి స ప్రజాభవః। ప్రకాశరూపత్వాదహః। కాలాత్మనా స్థితో విష్ణుః సంవత్సర ఇత్యుక్తః। దురాధర్షోఽజగరవద్ గృహీతుమశక్యత్వాత్ ఇతి వ్యాలః। ప్రతీతిః ప్రజ్ఞా ప్రత్యయః। 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః। సర్వాణి దర్శనీయాని ప్రత్యక్షాణి యస్య స సర్వదర్శనః। సర్వాత్మకత్వాత్। 'విశ్వతశ్చక్షుః' 'విశ్వాక్షమ్' ఇతి శ్రుతేః॥ ౨౩॥

అజః సర్వేశ్వరః సిద్ధః సిద్ధిః సర్వాదిరచ్యుతః।

వృషాకపిరమేయాత్మా సర్వయోగవినిఃసృతః॥౯౫-౧౦౩॥౨౪॥

వసుర్వసుమనాః సత్యః సమాత్మాఽసమ్మితః సమః।

అమోఘః పుణ్డరీకాక్షో వృషకర్మా వృషాకృతిః॥౧౦౪-౧౧౩॥౨౫॥

న జాయత ఇత్యజః। 'న జాయతే న జనిష్యతే' ఇతి శ్రుతేః।

న జాతో న చ జాయేయం న జనిష్యే కదాచన।

క్షేత్రజ్ఞః సర్వభూతానాం తస్మాదహమజః స్మృతః॥

ఇతి మహాభారతే। సర్వేషామీశ్వరాణామపీశ్వరత్వాత్ సర్వేశ్వరః। 'ఏష సర్వేశ్వరః' ఇతి శ్రుతేః। నిత్యనిష్పన్నరూపత్వాత్ సిద్ధః। సర్వవస్తుషు చిద్రూపత్వాత్ సిద్ధిః। నిరతిశయఫలరూపత్వాద్వా సిద్ధిః। స్వర్గాదీనాం వినాశిత్వాదఫలత్వమ్। సర్వభూతానాం కారణత్వాత్ సర్వాదిః। స్వరూపసామర్థ్యాత్ న చ్యుతో న చ్యవతే న చవిష్యతే సోఽచ్యుతః। 'శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్' ఇతి శ్రుతేః। తథా చ భగవద్వచనమ్। 'యస్మాన్ న చ్యుతపూర్వోఽహమచ్యుతస్తేన కర్మణా।' వర్షణాత్ సర్వకామానాం ధర్మో వృషః। కాత్ తోయాద్భూమిముత్పాట్య రక్షితవాన్ కపిర్వరాహః వృషాకపిః వృషరూపత్వాత్ కపిరూపత్వాత్।

కపిర్వారాహః శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మశ్చ వృష ఉచ్యతే।

తస్మాద్వృషాకపిం ప్రాహ కశ్యపో మాం ప్రజాపతిః॥

ఇతి వ్యాసచవనమ్। ఇయానితి మాతు పరిచ్ఛేత్తుం న శక్యతే ఆత్మా యస్య సోఽమేయాత్మా। సర్వసమ్బన్ధవినిర్గతః సర్వయోగవినిఃసృతః। 'అసఙ్గో హ్యయం పురుషః' ఇతి శ్రుతేః। నానాశాస్త్రోక్తయోగవలాదపగతత్వాద్వా సర్వయోగవినిఃసృతః॥౨౪॥

వసన్తి సర్వభూతాని అత్ర తేషు అయమపి వసతీతి వా వసుః। 'వసూనాం పావకశ్చాస్మి' ఇత్యుక్తో వా వసుః। వసుశబ్దేన ధనవాచినా ప్రాశస్త్యం లక్ష్యతే। ప్రశస్తం మనో యస్య స వసుమనాః। రాగద్వేషాదిభిః క్లేశైర్మదాదిభిరుపక్లేశైః యతో న కలుషితం చిత్తం తతస్తన్మనః ప్రశస్తమ్। అవితథరూపత్వాత్ పరమాత్మా సత్యః। 'సత్యం జ్ఞానమనన్తమ్ బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః। మూర్తామూర్తాత్మకత్వాద్వా'। 'సచ్చ త్యచ్చాభవత్' ఇతి శ్రుతేః। సదితి ప్రాణః తీతి అన్నం యమితి ఆదిత్యః తేన ప్రాణాన్నాదిత్యరూపత్వాద్వా సత్త్యః। 'సదితి ప్రాణాస్తీత్యన్నం యమిత్యసావాదిత్యః' ఇతి శ్రుతేః। సత్సు సాధుత్వాద్వా సత్త్యః। సమ ఆత్మా మనో యస్య రాగద్వేషాదిభిరదూషితః సర్వభూతేషు సమ ఏక ఆత్మా వా సమాత్మా। 'సమ ఆత్మేతి విద్యాత్' ఇతి శ్రుతేః। సర్వైరపరిచ్ఛిన్నోఽమితోఽసమ్మితః। సర్వైరప్యర్థజాతైః పరిచ్ఛిన్నో మితః సమ్మితో వా। సర్వకాలేషు సర్వవికారరహితత్వాత్ సమః। మయా లక్ష్మ్యా సహ వర్తత ఇతి వా సమః। పూజితః స్తుతః సంస్మృతో వా సర్వఫలం దదాతి న వృథా కరోతీతి అమోఘః। అవితథసఙ్కల్పత్వాద్వా। 'సత్యకామః సత్యసఙ్కల్పః' ఇతి శ్రుతేః। హృదయాఖ్యపుణ్డరీకమశ్నుతే వ్యాప్నోతి తత్రోపలభ్యత ఇతి పుణ్డరీకాక్షః। 'యత్ పుణ్డరీకం పురమధ్యసంస్థమ్' ఇతి శ్రుతేః।

రుద్రో వహుశిరా బభ్రుర్విశ్వయోనిః శుచిశ్రవాః।

అమృతః శాశ్వతస్థాణుర్వరారోహో మహాతపాః॥౧౧౮-౧౨౨॥౨౬॥

సర్వ్వగః సర్వ్వవిద్భానుర్విశ్వక్సేనో జనార్ద్దనః।

వేదో వేదవిదవ్యఙ్గో వేదాఙ్గో వేదవిత్ కవిః॥౧౨౩-౧౩౩॥౨౭॥

అక్షిణీ పుణ్డరీకామే యస్యేతి వా। ధర్మలక్షణం కర్మ్మ యస్య స వృషకర్మ్మా। ధర్మ్మార్థమ్ ఆకృతిః శరీరం యస్య స వృషాకృతిః। 'ధర్మ్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామి యుగే యుగే' ఇతి భగవద్వచనాత్॥౨౫॥

సంహారకాలే ప్రజాః సంహరన్ రోదయతీతి రుద్రః। రుదన్ రాతి దదాతీతి వా। రు దుఃఖం దుఃఖకారణం వా ద్రావయతీతి వా రుద్రః। రోదనాద్ద్రావణాత్ వాపి రుద్ర ఇత్యుచ్యతే।

రుర్దుఃఖం దుఃఖహేతుం వా విద్రావయతి స ప్రభుః।

రుద్ర ఇత్యుచ్యతే తస్మాచ్ఛివః పరమకారణమ్॥ఇతి॥

బహూని శిరాంసి యస్య స బహుశిరాః। 'సహస్రశీర్షా పురుషః' ఇతి శ్రుతేః। విభర్త్తి లోకానితి బభ్రుః। విశ్వకారణత్వేన విశ్వయోనిః। శుచీని శ్రవాంసి నామాని శ్రవణీయాన్యస్యేతి శుచిశ్రవాః। న విద్యతే మృతం మరణం యస్య సోఽమృతః। 'అజరోఽమరః' ఇతి శ్రుతేః। శాశ్వతశ్చాసౌ స్థాణుశ్చేతి స శాశ్వతస్థాణుః। వర ఆరోహోఽఙ్కం యస్యేతి వరారోహః। వరమారోహణం యస్మిన్నితి వా। ఆరూఢ్ానాం పునరావృత్త్యసమ్భవాత్। 'న చ పునః ఆవర్త్తతే' ఇతి శ్రుతేః। 'యం ప్రాప్య న నివర్త్తన్తే' ఇతి వచనాచ్చ। మహత్ సత్యవిషయం సృష్టివిషయం వా తపః జ్ఞానం యస్య స మహాతపాః। 'యస్య జ్ఞానమయం తపః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। ఐశ్వర్య్యం ప్రతాపో వా తపో మహదస్యేతి వా మహాతపాః॥౨౬॥

సర్వ్వత్ర గచ్ఛతీతి సర్వ్వగః। కారణత్వేన వ్యాప్తత్వాత్ సర్వ్వత్ర। సర్వ్వం వేత్తి విన్దతి ఇతి వా సర్వ్వవిత్। భాతీతి భానుః। 'తమేవభాన్తమనుభాతి సర్వ్వమ్' ఇతి శ్రుతేః। 'యదాదిత్యగతం తేజః' ఇతి స్మృతేశ్చ। సర్వ్వవిచ్చాసౌ భానుశ్చేతి సర్వ్వవిద్భానుః।

విశ్వమఞ్చతి పలాయతే దైత్యసేనా యస్య రణోద్యోగమాత్రేణేతి విశ్వక్సేనః। జనాన్ దుర్జనానర్ద్దయతి హినస్తి నరకాదీన్ గమయతి ఇతి వా జనార్ద్దనః। జనైః పురుషార్థమ్ అభ్యుదయాపవర్గలక్షణం యాచ్యతే ఇతి వా జనార్ద్దనః। వేదయతీతి వేదః।

తేషామేవానుకమ్పార్థమహమజ్ఞానజం తమః।

నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। యథావద్వేదార్థం వేత్తీతి వేదవిత్। 'వేదకృద్వేదదవిదేవ చాహమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్।

సర్వే వేదాః సర్వవిద్యాః సశాస్త్రాః సర్వే యజ్ఞాః సర్వ ఇజ్యాశ్చ కృష్ణః।

విదుః కృష్ణం బ్రాహ్మణాస్తత్త్వతో యే తేషాం రాజన్ సర్వయజ్ఞాః సమాప్తాః॥ ఇతి మహాభారతే।

లోకాధ్యక్షః సురాధ్యక్షో ధర్మాధ్యక్షః కృతాకృతః।

చతురాత్మా చతుర్వ్యూహశ్చతుర్దంష్ట్రశ్చతుర్భుజః॥ ౧౩౪-౧౪౧॥౨౮॥

భ్రాజిష్ణుర్భోజనం భోక్తా సహిష్ణుర్జగదాదిజః।

అనఘో విజయో జేతా విశ్వయోనిః పునర్వసుః॥ ౧౪౨-౧౫౦॥ ౨౯॥

ఉపేన్ద్రో వామనః ప్రాంశురమోఘః శుచిరూర్జితః।

అవ్యఙ్గో జ్ఞానాదిభిః పరిపూర్ణోఽవికల ఉచ్యతే।

వ్యఙ్గా వ్యక్తిర్న విద్యతే వా అవ్యఙ్గః॥

'అవ్యక్తోఽయమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। వేదా అఙ్గభూతా యస్యేతి వేదాఙ్గః। వేదాన్ వేత్తి విచారయతీతి వేదవిత్। క్రాన్తదర్శీ కవిః సర్వదృక్। 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా' ఇతి శ్రుతేః। 'కవిర్మనీషీ' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్॥౨౭॥

లోకానధ్యక్షయతీతి లోకాధ్యక్షః సర్వేషాం లోకానాం ప్రాధాన్యేనోపద్రష్టా। లోకపాలాదిసురాణామధ్యక్షః సురాధ్యక్షః। ధర్మాధర్మౌ సాక్షాదీక్షతే అనురూపం ఫలం దాతుం తస్మాద్ధర్మాధ్యక్షః। కార్యరూపేణ కృతః కారణరూపేణాఽకృతశ్చ కృతాకృతః। సర్గాదిషు పృథగ్విభూతయః చతస్రః ఆత్మానః యస్య స చతురాత్మా।

బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలస్తథైవాఽఖిలజన్తవః।

విభూతయో హరేరేతా జగతః సృష్టిహేతవః॥

విష్ణుర్మన్వాదయః కాలః సర్వభూతాని చ ద్విజ।

స్థితేర్నిమిత్తభూతస్య విష్ణోరేతా విభూతయః॥

రుద్రః కాలోఽన్తకాలశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః।

చతుర్ధా ప్రలయాయైతా జనార్దనవిభూతయః॥

ఇతి విష్ణుపురాణే।

వ్యూహ్యాత్మానం చతుర్ధా తు వాసుదేవాదిమూర్తిభిః।

సృష్ట్యాదీని కరోతీతి చతుర్వ్యూహ ఉదాహృతః॥

ఇతి వ్యాసవచనాత్॥ దంష్ట్రాశ్చతస్రో యస్య స చతుర్దంష్ట్రో నృసింహవిగ్రహః। శృఙ్గసాదృశ్యాద్వా శృఙ్గందంష్ట్రేత్యుచ్యతే। 'చత్వారి శృఙ్గా' ఇతి శ్రుతేః। చత్వారో భుజా యస్య స చతుర్భుజః॥ ౨౮॥

ప్రకాశైకరసత్వాద్ భ్రాజిష్ణుః। భోజ్యరూపతయా ప్రకృతిర్మాయా భోజనమిత్యుచ్యతే। పురుషరూపేణ తాం భుఙ్క్తే ఇతి భోక్తా। హిరణ్యాక్షాదీన్ సహతే అభిభవతీతి సహిష్ణుః। హిరణ్యగర్భరూపేణ జగదాదావుత్పద్యతే స్వయమితి జగదాదిజః। న విద్యతేఽఘో యస్యేత్యనఘః। 'అపహతపాప్మా' ఇతి శ్రుతేః। విజయతే జ్ఞానవైరాగ్యాదిభిర్గుణైర్విశ్వమితి విజయః। యతోఽతిశేతే సర్వభూతాని స్వభావతోఽతో జేతా। విశ్వం యోనిరస్య విశ్వశ్చాసౌ యోనిశ్చేతి వా స విశ్వయోనిః।

పునః పునః శరీరేషు వసతి క్షేత్రజ్ఞరూపేణేతి పునర్వసుః॥౨౯॥

ఇన్ద్రముపగతోఽనుజత్వేనేతి ఉపేన్ద్రః। యద్వా ఉపరి ఇన్ద్రః ఉపేన్ద్రః।

మమోపరి యథేన్ద్రస్త్వం స్థాపితో గోభిరీశ్వరః।
ఉపేన్ద్ర ఇతి కృష్ణ త్వాం గాయన్తి భువి దేవతాః॥

అతీన్ద్రః సంగ్రహః సర్గో ధృతాత్మా నియమో యమః॥ ౧౫౧-౧౬౨॥౩౦॥
వేద్యో వైద్యః సదాయోగీ వీరహా మాధవో మధుః।
అతీన్ద్రియో మహామాయో మహోత్సాహో మహాబలః॥౧౬౩-౧౭౨॥౩౧॥
మహాబుద్ధిర్మహావీర్యో మహాశక్తిర్మహాద్యుతిః।

ఇతి శ్రీహరివంశవచనాత్। బలిం వామనరూపేణ యాచితవానితి వామనః। సంభజనీయ ఇతి వా। 'మధ్యే వామనమాసీనం విశ్వే దేవా ఉపాసతే' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। స ఏవ జగత్త్రయం క్రమమాణః ప్రాంశురభూదితి ప్రాంశుః।

తోయే తు పతితే హస్తే వామనోఽభూదవామనః।
సర్వ్వదేవమయం రూపం దర్శయామాస వై ప్రభుః॥
భూః పాదౌ ద్యౌః శిరశ్చాఽస్య చన్ద్రాదిత్యౌ చ చక్షుషీ।

ఇత్యాది విశ్వరూపం దర్శయిత్వా।

తస్య విక్రమతో భూమిశ్చన్ద్రాదిత్యౌ స్తనాన్తరే।
నమః ప్రక్రమమాణస్య నాభ్యాం తౌ సమవస్థితౌ॥
దివమాక్రమమాణస్య జానుమూలే వ్యవస్థితౌ।

ఇత్యాదినా ప్రాంశుత్వం దర్శితం శ్రీహరివంశే।

న మోఘం చేష్టితం యస్య సోఽమోఘః। స్మరతాం స్తువతాం శృణుతామర్చ్చయతాం పావనత్వాత్ శుచిః। 'అస్పర్శశ్చ మహాశుచిః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। బలప్రకర్షశాలిత్వాదూర్జ్జితః। అతీత్యేన్ద్రం స్థితో జ్ఞానైశ్వర్యాదిభిః స్వభావసిద్ధైరితి అతీన్ద్రః। సర్వేషాం ప్రతిసంగ్రహాత్ సంగ్రహః। సృజ్యరూపతయా సర్గహేతుత్వాత్ సర్గః। ఏకరూపేణ జన్మాదిరహితతయా ధృతోఽవస్థిత ఆత్మా యేన స ధృతాత్మా। స్వేషు స్వేష్వధికారేషు ప్రజా నియమయతీతి నియమః। అన్తర్యచ్ఛతీతి యమః॥౩౦॥

నిఃశ్రేయసార్థిభిః వేదనార్హత్వాద్వేద్యః। సర్వ్వవిద్యానాం వేదితృత్వాత్ వైద్యః। సదా ఆవిర్భూతస్వరూపత్వాత్ సదాయోగీ। ధర్మత్రాణాయాఽసురాదీన్ వీరాన్ వీర్యవతీ హన్తీతి వీరహా। మాయాః విద్యాయాః పతిః మాధవః।

మా విద్యా చ హరేః ప్రోక్తా తస్యా ఈశో యతో భవాన్।

తస్మాన్మాధవనామాఽసి ధవః స్వామీతి శబ్దితః॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। యద్వా మా లక్ష్మీః ధీః సరస్వతీ తే అవతీతి మాధవః। నిపాతనాదీకారలోపః। యథా మధు పరాం ప్రీతిముత్పాదయతి తథైవాఽయమితి మధుః। 'అశబ్దమస్పర్శమ్' ఇత్యాది శ్రుతేః శబ్దాదిరహితత్వాత్ ఇన్ద్రియాణామవిషయః అతీన్ద్రియః। వినా మాయామపి మాయాకారిత్వాత్ మహామాయః। 'మమ మాయా దురత్యయా' ఇతి భగవద్వచనాత్। జగదుత్పత్తిస్థితిలయకరణే సోత్సాహత్వాత్ మహోత్సాహః। బలినామపి బలవత్త్వాన్మహాబలః॥౩౧॥

బుద్ధిమతామపి బుద్ధిమత్త్వాన్మహాబుద్ధిః। మహదుత్పత్తికారణమ్ అవిద్యాలక్షణం వీర్యమస్యేతి మహా-

అనిర్దేశ్యవపుః శ్రీమానమేయాత్మా మహాద్రిధృక్॥౧౭౩-౧౮౦॥౩౨॥

మహేష్వాసో మహీభర్తా శ్రీనివాసః సతాం గతిః।

అనిరుద్ధః సురానన్దో గోవిన్దో గోవిదాం పతిః॥ ౧౮౧-౧౮౮॥౩౩॥

మరీచిర్దమనో హంసః సుపర్ణో భుజగోత్తమః।

హిరణ్యనాభః సుతపాః పద్మనాభః ప్రజాపతిః॥౧౯౬-౧౯౭॥౩౪॥

వీర్య్యః। మహతీ శక్తిః సామర్థ్యమస్యేతి మహాశక్తిః। మహతీ ద్యుతిః బాహ్యాభ్యన్తరీయా చాస్యేతి మహాద్యుతిః। ‘స్వయం జ్యోతిః’ ‘జ్యోతిషాం జ్యోతిః’ ఇతి చ శ్రుతేః। ఇయానితి నిర్ద్దేష్టుం యన్న శక్యతే పరస్మై స్వసంవేద్యత్వాత్ తదనిర్ద్దేశ్యం వపుర్యస్య ఇత్యనిర్ద్దేశ్యవపుః। ఐశ్వర్య్యలక్షణా సమగ్రా శ్రీర్యస్య స శ్రీమాన్। సర్వ్వైః ప్రాణిభిరమేయా బుద్ధిరాత్మా యస్య సోఽమేయాత్మా। మహాన్తమద్రిం మన్దరం గోవర్ద్ధనఞ్చ అమృతమథనే గోరక్షణే చ ధృతవానితి మహాద్రిధృక్॥౩౭॥

మహానిష్వాస ఇషుక్షేపో ధనుర్వా యస్య స మహేష్వాసః। ఏకోఽర్ణవాప్లుతాం మహీం బభారేతి మహీభర్త్తా। యస్య వక్షస్యనపాయినీ శ్రీర్న్నివసతి స శ్రీనివాసః। సతాం వైదికానాం సాధూనాం పురుషార్థావాప్తిహేతుః సతాం గతిః। న కేనాపి ప్రాదుర్భావేషు నిరుద్ధ ఇత్యనిరుద్ధః। సురాన్ ఆనన్దయతి ఇతి సురానన్దః।

నష్టాం వై ధరణీం పూర్వ్వమవిన్దం వై గుహాగతామ్।

గోవిన్ద ఇతి తేనాఽహం దేవైర్వ్వాగ్భిరభిష్టుతః॥

ఇతి మోక్షధర్మ్మవచనాత్ గోవిన్దః।

అహం కిలేన్ద్రో దేవానాం త్వం గవామిన్ద్రతాం గతః।

గోవిన్ద ఇతి లోకాస్త్వాం స్తోష్యన్తి భువి శాశ్వతమ్॥

గౌరేషైషా తథా వాణీ తాఞ్చ యద్విన్దతే భవాన్।

గోవిన్దస్తు తతో దేవ మునిభిః కథ్యతే భవాన్॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। గాం వాణీం విన్దతీతి గోవిదః తేషాం పతిః విశేషేణేతి గోవిదాం పతిః॥౩౩॥

తేజస్వినామపి మరీచిత్వాత్ తేజస్వ్యాన్మరీచిః। 'తేజస్తేజస్వినామహమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। స్వాధికారాత్ ప్రమాద్యతీః ప్రజా దమయితుం శీలం యస్య వైవస్వతాదిరూపేణ స దమనః। అహం స ఇతి తాదాత్మ్యేన భావితః సంసారబన్ధం హన్తీతి హంసః। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। హన్తి గచ్ఛతీతి సర్వ్వశరీరేష్వితి వా। 'హంసః శుచిషత్' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। శోభనపర్ణత్వాత్ సుపర్ణః। 'ద్వా సుపర్ణా' ఇతి శ్రుతిః। భుజేన గచ్ఛతామ్ ఉత్తమో భుజగోత్తమః। హిరణ్యమివ కల్యాణీ నాభిరస్య హితరమణీయనాభిత్వాద్వా హిరణ్యనాభః। వదరికాశ్రమే నరనారాయణరూపేణ శోభనం తపశ్చరతీతి సుతపాః। 'మనసశ్చేన్ద్రియాణాఞ్చ ఐకాగ్ర్యం పరమన్తపః' ఇతి స్మరణాత్। పద్మమివ నాభిరస్య ఇతి

అమృత్యుః సర్వ్వదృక్ సింహః సన్ధాతా సన్ధిమాన్ స్థిరః।

అజో దుర్మ్మషణః శాస్తా విశ్రుతాత్మా సురారిహా॥ ౧౯౮-౨౦౮॥౩౫॥

గురుర్గురుతమో ధామ సత్యః సత్యపరాక్రమః।

నిమిషోఽనిమిషః స్రగ్వీ వాచస్పతిరుదారధీః॥ ౨౦౯-౨౧౮॥౩౬॥

అగ్రణీర్గ్రామణీః శ్రీమాన్న్యాయో నేతా సమీరణః।

సహస్రమూర్ద్ధా విశ్వాత్మా సహస్రాక్షః సహస్రపాత్॥౨౧౯-౨౨౬॥౩౭॥

హృత్పద్మస్య నాభౌ మధ్యే ప్రకాశమానాద్వా పద్మనాభః। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। ప్రజానాం పతిః ప్రజాపతిః॥౩౪॥

యతో మృత్యుః వినాశస్తద్ధేతుర్వ్వా న వర్త్తతే అస్య ఇత్యమృత్యుః। ప్రాణినాం కృతాకృతం సర్వ్వం పశ్యతి స్వాభావికేన బోధేనేతి సర్వ్వదృక్। హినస్తీతి సింహః। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। కర్మ్మఫలైః పురుషాన్ సన్ధత్తే ఇతి సన్ధాతా। ఫలభోక్తా చ స ఏవేతి సన్ధిమాన్। సదైకరూపత్వాత్ స్థిరః। అజతి గచ్ఛతి క్షిపతి ఇతి వా అజః। మర్షితుం సోఢుం దానవాదిభిః న శక్యేత ఇతి దుర్మ్మర్షణః। శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః సర్వ్వేషామనుశిష్టిం కరోతీతి శాస్తా। విశేషేణ శ్రుతః సత్యజ్ఞానాదిలక్షణ ఆత్మా అతో విశ్రుతాత్మా। సురారీణాం నిహన్తృత్వాత్ సురారిహా॥ ౩౫॥

సర్వ్వవిద్యానాముపదేష్టృత్వాత్ సర్వ్వేషాం జనకత్వాద్వా గురుః। విరిఞ్చ్యాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాప్రదాయకత్వాద్ గురుతమః। 'యో బ్రహ్మాణమ్' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। ధామ జ్యోతిః। 'నారాయణః పరం జ్యోతిః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। సర్వ్వలోకానామాస్పదత్వాద్వా ధామ। 'పరం బ్రహ్మ పరం ధామ' ఇతి శ్రుతేః। సత్యవచనలక్షణధర్మ్మరూపత్వాత్ సత్యః। 'తస్మాత్ సత్యం పరమం వదన్తి' ఇతి శ్రుతేః। సత్యస్య సత్యమితి వా సత్యః। 'ప్రాణా వై సత్యం తేషామేవ సత్యమ్' ఇతి శ్రుతేః। సత్యోఽవితథః పరాక్రమో యస్య సః సత్యపరాక్రమః। నిమీలితే యతో నేత్రే యోగనిద్రారతస్యాఽతో నిమిషః। నిత్యప్రబుద్ధస్వభావత్వాత్ అనిమిషః మత్స్యరూపతయా ఆత్మరూపతయా వా। వైజయన్త్యాఖ్యాం భూతతన్మాత్రరూపాం స్రజం నిత్యం విభర్త్తీతి స్రగ్వీ। వాచస్పతిరుదారధీరితి పదద్వయమేకం నామ। వాచో విద్యాయాః పతిర్వ్వాచస్పతిః। సర్వ్వార్థవిషయా ధీః బుద్ధిరస్యేతి ఉదారధీః॥౩౬॥

అగ్రం ప్రకృష్టం పదం నయతి ముముక్షూనితి అగ్రణీః। భూతగ్రామస్య నేతృత్వాత్ గ్రామణీః। శ్రీః కాన్తిః సర్వ్వాతిశాయినీ అస్యేతి శ్రీమాన్। ప్రమాణానుగ్రాహకోఽభేదకారకః తర్కో న్యాయః। జగద్యన్త్రనిర్వ్వాహకత్వాన్నేతా। శ్వసనరూపేణ భూతాని చేష్టయతీతి సమీరణః। సహస్రాణి మూర్ద్ధానోఽస్యేతి సహస్రమూర్ద్ధా। విశ్వస్యాత్మా విశ్వాత్మా। సహస్రాణ్యక్షీణ్యస్యేతి సహస్రాక్షః। సహస్రాణి పాదా అస్యేతి సహస్రపాత్। 'సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్॥౩౭॥

ఆవర్త్తనో నివృత్తాత్మా సంవృతః సంప్రమర్ద్దనః।

అహః సంవర్త్తకో వహ్నిరనిలో ధరణీధరః॥౨౨౭-౨౩౫॥౩౮॥

సుప్రసాదః ప్రసన్నాత్మా విశ్వధృగ్విశ్వభుగ్విభుః।

సత్కర్త్తా సత్కృతః సాధుర్జహ్నుర్నారాయణో నరః॥౨౩౬-౨౪౬॥౩౯॥

ఆవర్త్తయితుం సంసారచక్రం శీలమస్యేతి ఆవర్త్తనః। శరీరబన్ధనాన్నివృత్త ఆత్మా స్వరూపమస్యేతి నివృత్తాత్మా। ఆచ్ఛాదికయా అవిద్యయా సంవృతత్వాత్ సంవృతః। సమ్యక్ప్రమర్ద్దయతి రుద్రకాలాద్యాభిః విభూతిభిరితి సంప్రమర్ద్దనః। సమ్యగహ్నాం ప్రవర్త్తనాత్ సూర్య్యః అహః సంవర్త్తకః సమ్యక్వర్త్తకః। వహనాద్వహ్నిః। అనాదితః అనిలయో వాఽనిలః। అనాదానాద్వా అననాద్వా అనిలః। శేషరూపేణ వరాహరూపేణ వా ధరణీం ధత్తే ఇతి ధరణీధరః॥౩౮॥

శోభనః ప్రసాదోఽస్య అపకారవతామపి శిశుపాలప్రభృతీనాం మోక్షం ప్రయచ్ఛతీతి సుప్రసాదః। రజస్తమోభ్యామకలుషితమ్ అన్తఃకరణమాత్మా యస్యేతి ప్రసన్నాత్మా। యద్వా ప్రసన్నస్వభావః కారుణిక ఇత్యర్థః। అవాప్తసర్వ్వకామత్వాద్వా కరుణార్ద్రస్వభావత్వాద్వా ప్రసన్నాత్మా। విశ్వం ధృష్ణోతీతి విశ్వధృక్। ఞి ధృషా ప్రాగల్భ్యే। విశ్వం భుజక్తే భునక్తి పాలయతీతి వా విశ్వభుక్। హిరణ్యగర్భాదిరూపేణ వివిధో భవతీతి విభుః। 'నిత్యం విభుమ్' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। సత్కరోతి పూజయతీతి సత్కర్తా। పూజితైరపి పూజితః సత్కృతః। న్యాయేఽనువృత్తితయా సాధయతీతి సాధుః। సాధ్యభేదానుపాదానాత్ సాధ్యమాత్రసాధకో వా। జనాన్ సంహారసమయేఽపహ్నుతేఽపనయతీతి జహ్నుః। అథవా జహాతి అవిదుషో భక్తాన్నయతి పరం పదమితి జహ్నుః। నర ఆత్మా తతో జాతాన్యాకాశాదీని నారాణి తాని కార్య్యాణ్యయం కారణాత్మనా వ్యాప్నోత్యతశ్చ తాన్యాయతనమస్యేతి నారాయణః।

యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్ సర్వ్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా।

అన్తర్బ్బహిశ్చ తత్సర్వ్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః॥

ఇతి మన్ద్రవర్ణాత్।

నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః।

తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణః స్మృతః॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। నారాణాం జీవానామ్ అయనత్వాత్ ప్రలయే ఇతి వా। 'యత్ ప్రయన్తి అభిసంవిశన్తి' ఇతి శ్రుతేః।

ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః।

తా యదస్యాయనం పూర్వ్వం తేన నారాయణః స్మృతః॥

ఇతి (మను) వ్యాసవచనాద్వా నారాయణః।

నారాయణాయ నమః ఇత్యయమేవ సత్యం సంసారఘోరవిషసంహరణాయ మన్త్రః।

శృణ్వన్తు భవ్యమతయో యతయోఽస్తరాగా ఉచ్చైస్తరాముపదిశామ్యహమూర్ధ్వవాహుః॥

ఇతి శ్రీనృసింహపురాణే। 'నయతీతి నయః ప్రోక్తః పరమాత్మా సనాతనః' ఇతి వ్యాసవచనమ్॥౩౯॥

అసంఖ్యేయోఽప్రమేయాత్మా విశిష్టః శిష్టకృచ్ఛుచిః
సిద్ధార్థః సిద్ధసఙ్కల్పః సిద్ధిదః సిద్ధిసాధనః॥౨౪౭-౨౫౬॥౪౦॥

వృషాహీ వృషభో విష్ణుర్వృషపర్వా వృషోదరః।
వర్ద్ధనో వర్ద్ధమానశ్చ వివిక్తః శ్రుతిసాగరః॥౨౪౭-౨౬౪॥౪౧॥

సుభుజో దుర్ద్ధరో వాగ్మీ మహేన్ద్రో వసుదో వసుః।
నైకరూపో వృహద్రూపః శిపివిష్టః ప్రకాశనః॥౨౫౪-౨౭౪॥౪౨॥

యస్మిన్ సంఖ్యానామరూపభేదాదిః న విద్యతే సోఽసంఖ్యేయః। అప్రమేయ ఆత్మా స్వరూపం యస్యేతి అప్రమేయాత్మా। అతిశేతే సర్వ్వమ్ అతో విశిష్టః। 'విశ్వతః పరమమ్' ఇతి శ్రుతేః। శిష్టం శాసనం కరోతీతి శిష్టకృత్। శిష్టాన్ కరోతి పాలయతి ఇతి వా। సామాన్యవచనో ధాతుః విశిష్టవచనో దృష్టః కురు కాష్ఠానీత్యాహరణే యథా తద్వదితి వా। శుచిః నిరఞ్జనః। సిద్ధో నివృత్తోఽర్థ్యమానః అర్థోఽస్యేతి సిద్ధార్థః। 'సత్యకామ:' ఇతి శ్రుతేః। సిద్ధో నిష్పన్నః సఙ్కల్పోఽస్యేతి సిద్ధసఙ్కల్పః। 'సత్యసఙ్కల్పః' ఇతి శ్రుతేః। సిద్ధాని ఫలాని కర్తృభ్యః స్వాధికారానురూపతో దదాతీతి సిద్ధిదః। సిద్ధేః సాధకత్వాత్ సిద్ధిసాధనః॥౪౦॥

వృషో ధర్మ్మః పుణ్యం తదేవ అహః ప్రకాశసాధర్మ్యాత్ ద్వాదశాహాదిః క్రతుః వృషాహః। స యస్యాస్తి స వృషాహీ। వర్షత్యేష భక్తేభ్యః కామానితి వృషభః। యాస్కేనోక్తమ్। విష్ణుః 'విష్ణుః విక్రమణత్' ఇతి వ్యాసేనోక్తమ్। వృషరూపాణి సోపానపర్వాణి పరం ధామారురుక్షోర్భవతీతి వృషపర్వా। ప్రజాః వర్షత్యుదరం యస్య స వృషోదరః। వర్ద్ధయతీతి వర్ద్ధనః। ప్రపఞ్చరూపేణ వర్ద్ధతే ఇతి వర్ద్ధమానః। ఇత్థం వర్ద్ధమానోఽపి పృథగవతిష్ఠతీతి వివిక్తః। శ్రుతయః సాగరా ఇవాత్ర నిధీయన్త ఇతి శ్రుతిసాగరః॥౪౧॥

శోభనా భుజా జగద్రక్షాకారకా అస్యేతి సుభుజః। పృథివ్యాదీని లోకధారకాణి ధారయన్ అన్యైః ధారయితుమశక్యత్వాత్ న కేనాపి ధారయితుం శక్యత ఇతి దుర్ధ్దరః। దుఃఖేన ధ్యానసమయే ముముక్షుభిః హృదయేన ధార్యత ఇతి వా దుర్ధ్దరః। యతో నిఃసృతా బ్రహ్మమయీ వాక తస్మాద్వాగ్మీ। మహాంశ్చాసావిన్ద్రశ్చేతి మహేన్ద్రః। ఈశ్వరాణామపీశ్వరః। వసు ధనం దదాతీతి వసుదః। 'అన్నాదో వసుదానః' ఇతి శ్రుతేః। ఆచ్ఛాదయత్యాత్మనః స్వరూపం మాయయేతి వా వసుః। అన్తరిక్ష ఏవ వసతి నాన్యత్రేత్యసాధారణేన వసనేన వా వసుః। 'వస్వన్తరిక్షసత్' ఇతి శ్రుతేః। ఏకం రూపమస్య న విద్యత ఇతి నైకరూపః। 'ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే' ఇతి శ్రుతేః। 'జ్యోతీంషి విష్ణుర్భువనాని విష్ణుః' ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే। బృహన్మహత్ వరాహాదిరూపేణ వసుధాతలం విభ్రద్వరాహరూపమస్యేతి బృహద్రూపః। శిపయః పశవః తేషు విశతి ప్రతితిష్ఠతి యజ్ఞరూపేణేతి శిపివిష్టో యజ్ఞమూర్త్తిః। 'యజ్ఞో

ఓజస్తేజోద్యుతిధరః ప్రకాశాత్మా ప్రతాపనః।

ఋద్ధః స్పష్టాక్షరో మన్త్రశ్చన్ద్రాంశుర్భాస్కరద్యుతిః॥౨౭౫-౨౮౨॥౫౩॥

అమృతాంశూద్భవో భానుః శశబిన్దుః సురేశ్వరః।

ఔషధం జగతః సేతుః సత్యధర్మపరాక్రమః॥౨౮౩-౨౮౯॥౫౪॥

భూతభవ్యభవన్నాథః పవనః పావనోఽనలః।

కామహా కామకృత్ కాన్తః కామః కామప్రదః ప్రభుః॥౨౯౦-౨౯౯॥౫౫॥

వై విష్ణుః పశవః శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతి' ఇతి శ్రుతేః। శిపయో రశ్మయస్తేషు నివిష్ట ఇతి వా।

శైత్యాచ్ఛయనయోగాచ్చ శీతి వారి ప్రచక్షతే।

తత్పానాద్రక్షణాచ్చైవ శిపయో రశ్మయో మతాః॥

తేషు ప్రవేశాద్విశ్వేశః శిపివిష్ట ఇహోచ్యతే।ఇతి॥

సర్వేషాం ప్రకాశనశీలత్వాత్ ప్రకాశనః ॥౪౨॥

ఓజః ప్రాణబలమ్ తేజః శౌర్యాదయో గుణాః ద్యుతిః దీప్తిస్తా ధారయతీతి ఓజస్తేజోద్యుతిధరః। అథవా ఓజస్తేజ ఇతి నామద్వయమ్। 'బలం బలవతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్ । ద్యుతిం జ్ఞానలక్షణాం దీప్తిం ధారయతీతి ద్యుతిధరః। ప్రకాశలక్షణః ఆత్మా యస్య సః ప్రకాశాత్మా। సవిత్రాదిభిర్విభూతిభిర్విశ్వం ప్రతాపయతీతి ప్రతాపనః। ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యాదిభిః ఉపేతత్వాత్ ఋుద్ధః। స్పష్టమ్ ఉదాత్తమ్ ఓఙ్కారలక్షణమ్ అక్షరమస్యేతి స్పష్టాక్షరః। ఋుగ్యజుఃసామలక్షణో మన్త్రః। మన్త్రబోధ్యత్వాద్వా మన్త్రః। సంసారదుఃఖతిగ్మాంశుతాపత్రయతాపితచేతసాం చన్ద్రాంశురివాఽఽహ్లాదకారకత్వాచ్చన్ద్రాంశుః। భాస్కరద్యుతిసాధర్మ్యాత్ భాస్కరద్యుతిః॥౪౩॥

మథ్యమానే పయోనిధౌ అమృతాంశోశ్చన్ద్రస్యోద్భవో యస్మాత్ సః అమృతాంశూద్భవః। భాతీతి భానుః। 'తమేవభాన్తమనుభాతి సర్వమ్' ఇతి శ్రుతేః। శశ ఇవ బిన్దుర్లాఞ్ఛనం యస్య స శశవిన్దుశ్చన్ద్రః తద్వత్ ప్రజాః పుష్ణాతీతి శశబిన్దుః। 'పుణామి చౌషధీః సర్వాః సోమో భూత్వా రసాత్మకః' ఇతి భగవద్వచనాత్। సురాణాం శోభనదాతౄణాం దేవానాం వా ఈశ్వరః సురేశ్వరః। సంసారరోగభేషజత్వాత్ ఔషధమ్। జగతాం సముద్ధరణహేతుత్వాత్ అసమ్భేదకరత్వాద్వా సేతువత్ వర్ణాశ్రమాదీనామ్ జగతః సేతుః। 'ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసమ్భేదాయ' ఇతి శ్రుతేః। సత్యా అవితథా ధర్మజ్ఞానాదయో గుణాః పరాక్రమశ్చ యస్య స సత్యధర్మపరాక్రమః॥౪౪॥

భూతభవ్యభవతాం భూతగ్రామాణాం నాథః। తైః యాచ్యతే తాన్ ఉపతపత్యాశాస్తే తేషామిష్ట ఇతి భూతభవ్యభవన్నాథః। పవత ఇతి పవనః। 'పవనః పవతామస్మి' ఇతి భగవద్వచనాత్। పావయతీతి పావనః। 'భీషాస్మాద్వాతః పవతే' ఇతి శ్రుతేః। అనాన్ ప్రాణాన్ ఆత్మత్వేన లాతి కరోతీతి

యుగాదికృద్ యుగావర్తో నైకమాయో మహాశనః।

అదృశ్యో వ్యక్తరూపశ్చ సహస్రజిదనన్తజిత్॥ ౩౦౦-౩౦౭॥౪౬॥

ఇష్టోఽవిశిష్టః శిష్టేష్టః శిఖణ్డీ నహుషో వృషః।

క్రోధహా క్రోధకృత్కర్తా విశ్వబాహుర్మహీధరః॥ ౩౦౮-౩౧౮॥౪౭॥

అచ్యుతః ప్రథితః ప్రాణః ప్రాణదో వాసవానుజః।

జీవః అనలః। అనాన్ లాతీతి వా నలతేర్గన్ధవాచినో నఞ్పూర్వాద్వా। 'అగన్ధమరసమ్' ఇతి శ్రుతేః। అలం పర్యాప్తమస్య న విద్యత ఇతి వా అనలః। కామాన్ హన్తి ముముక్షూణాం భక్తానాం హింసకానాఞ్చేతి కామహా। సాత్త్వికానాం కామినాం కామాన్ కరోతీతి కామకృత్। కామస్య ప్రద్యుమ్నస్య జనకత్వాద్వా కామకృత్। అభిరూపతమః కాన్తః। కామ్యతే పురుషార్థకాఙ్క్షిభిరితి కామః। భక్తేభ్యః ప్రకర్షేణ దదాతి ఇతి కామప్రదః। ప్రకర్షేణ భవనాత్ ప్రభుః॥ ౪౫ ॥

యుగాదేః కాలభేదస్య కర్తృత్వాత్ యుగాదికృత్। యుగానామాదిమారమ్భం కరోతీతి వా। యుగాని కృతాదీని ఆవర్తయతి కాలాత్మనేతి యుగావర్తః। ఏకా మాయా న విద్యతే వహ్వీః మాయా వహతీతి నైకమాయః। 'న లోపో నఞః' ఇతి నకారలోపో న భవతి। ఞకారానుబన్ధరహితస్యాపి నకారస్య ప్రతిషేధవాచినో విద్యమానత్వాత్। కల్పాన్తే సర్వగ్రసనాత్ మహదశనమస్యేతి మహాశనః। సర్వేషామ్ బుద్ధీన్ద్రియాణామగమ్యోఽదృశ్యః। స్థూలరూపేణ వర్తతే ఇతి స్థూలః। వ్యక్తం రూపమస్యేతి స్వయంప్రకాశకత్వాత్ యోగినాం వ్యక్తరూపః ఇతి వా। సహస్రాణి సురారీణాం యుద్ధే జయతీతి సహస్రజిత్। సర్వాణి భూతాని యుద్ధక్రీడాదిషు సర్వత్రాచిన్త్యశక్తితయా జయతీతి అనన్తజిత్॥౪౬॥

పరమానన్దాత్మకత్వేన ప్రియః ఇష్టః। యజ్ఞేన పూజిత ఇతి వా। సర్వేషామన్తర్యామిత్వేన అవిశిష్టః। శిష్టానాం విదుషామిష్ట ఇతి శిష్టేష్టః। 'ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః' ఇతి భగవద్వచనాత్। శిష్టైరిష్టః పూజిత ఇతి వా శిష్టేష్టః। శిఖణ్డః కలాపోఽలఙ్కారోఽస్యాస్తీతి శిఖణ్డీ గోపవేశధరః। యతో నహ్యతి భూతాని మాయయాఽతో నహుషః। కామానాం వర్షణాత్ ధర్మరూపత్వాద్ వృషః ధర్మః।

వృషో హి భగవాన్ ధర్మః స్మృతో లోకేషు భారత।

నైఘణ్టుకపదాఖ్యానైర్విద్ధి మాం వృష ఇత్యుతః॥

ఇతి మహాభారతే। సాధూనాం క్రోధం హన్తీతి క్రోధహా। అసాధుషు క్రోధం కరోతీతి క్రోధకృత్। క్రియత ఇతి జగత్ కర్మ్మజాతం తస్య కర్తా। 'య ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య వై తత్ కర్మ్మ స వై వేదితవ్యః' ఇతి శ్రుతేః। క్రోధకృతాం దైత్యాదీనాం కర్తా ఛేదక ఇత్యేకం వా నామ। విశ్వేషామాలమ్బనత్వేన విశ్వే వాహవోఽస్యేతి విశ్వవాహుః। 'విశ్వతో వాహుః' ఇతి శ్రుతేః। మహీం పూజాం ధరణీం వా ధరతీతి మహీధరః॥౪౭॥

అచ్యుత ఇతి జాయతేఽస్తి వర్ద్ధతే పరిణమతే అపక్షీయతే వినశ్యతీతి షడ్భావవికారరహితత్వాద-

అపాం నిధిరధిష్ఠానమప్రమత్తః ప్రతిష్ఠితః॥ ౩౧౯-౩౨౭॥౪౮॥

స్కన్దః స్కన్దధరో ధుర్య్యో వరదో వాయువాహనః।

వాసుదేవో వృహద్భానురాదిదేవః పురన్దరః ॥౩౨౮-౩౩౬॥౪౯॥

అశోకస్తారణస్తారః శూరః శౌరిర్జ్జనేశ్వరః।

అనుకూలః శతావర్తః పద్మీ పద్మనిభేక్షణః॥ ౩౩౭-౩౪౬॥౫౦॥

చ్యుతః। 'శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్' ఇతి శ్రుతేః। జగదుత్పత్త్యాదికర్మ్మభిః ప్రథ్యతే ఇతి ప్రథితః। సూత్రాత్మనా ప్రజాః ప్రాణయతీతి ప్రాణః। 'ప్రాణోఽహమస్మి' ఇతి వహ్వృచాః। సురాణామసురాణాఞ్చ యథాసంఖ్యం ప్రాణం బలం దదాతి ద్యతి వేతి ప్రాణదః। అదిత్యాం కశ్యపాద్వాసవాస్యానుజో జాత ఇతి వాసవానుజః। ఆపో యత్ర నిధీయన్తే సోఽపాం నిధిః। 'సరసామస్మి సాగరః' ఇతి గీతాసు। అధితిష్ఠన్తి భూతాని ఉపాదానకారణత్వేన బ్రహ్మేత్యధిష్ఠానం। 'మత్స్థాని సర్వ్వభూతాని' ఇతి భగవద్వచనాత్। అధికారిభ్యః ఫలం కర్మ్మానురూపతః ప్రయచ్ఛన్ న ప్రమాద్యతీతి అప్రమత్తః। స్వే మహిమ్ని స్థితః ప్రతిష్ఠితః। 'స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్ని' ఇతి శ్రుతేః॥౪౮॥

స్కన్దత్యమృతరూపేణ స్రవతి వాయురూపేణ శోషయతీతి వా స్కన్దః। స్కన్దం ధర్మ్మపథం ధారయతి ఇతి వా స్కన్దధరః। ధురం వహతి సమస్తభూతజన్మాదిలక్షణామితి ధుర్య్యః।

అభిమతాన్ వరాన్ దదాతీతి వరదః। వరం దక్షిణాం వా దదాతి యజమానాకారేణేతి వా। 'గౌః వై వరదః' ఇతి శ్రుతేః । వహతః సప్త ఆవహాదీన్ వాహయతీతి వాయువాహనః। వసతి వాసయత్యాచ్ఛాదయతి స్వయం సర్వ్వమితి వా వాసుః। దీవ్యతి క్రీడ్తే విజిగీషతే వ్యవహరతి ద్యోతతే స్తూయతే కామయతేః గచ్ఛతీతి వా దేవః వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చేతి వాసుదేవః।

ఛాదయామి జగద్విశ్వం భూత్వా సూర్య్య ఇవాంశుభిః।

సర్వ్వభూతాధివాసశ్చ వాసుదేవస్తతః స్మృతః॥

వసనాత్ సర్వ్వభూతానాం వసుత్వాద్దేవయోనితః।

వాసుదేవస్తతో జ్ఞేయో యోగిభిస్తత్త్వదర్శిభిః॥

ఇతి ఉద్యోగపర్వ్వణి।

సర్వ్వత్రాసౌ సమస్తఞ్చ వసత్యత్రేతి వై యతః।

తతః స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే॥

సర్వ్వాణి తత్ర భూతాని వసన్తి పరమాత్మని।

భూతేషు చ స సర్వ్వాత్మా వాసుదేవస్తతః స్మృతః॥

ఇతి విష్ణుపురాణే ।

బృహన్తో భానవో యస్య చన్ద్రసూర్య్యాతిగామినః।

విశ్వం జగద్భాసయన్తి స వృహద్భానురుచ్యతే॥

ఆదిః కారణం స చాసౌ దేవశ్చేతి ఆదిదేవః। ద్యోతనాదిగుణవాన్ దేవః। సురశత్రూణాం పురదారణాత్ పురన్దరః। 'వాచంయమపురన్దరౌ చ' ఇతి పాణిని వచనాత్॥౪౯॥

శోకాదిషడూర్మ్మివర్జ్జితోఽశోకః। సంసారసాగరాత్తారయతీతి తారణః। గర్భజన్మజరామృత్యులక్షణాత్ భయాత్ తారయతీతి తారః। విక్రమవత్త్వయా శూరః। శూరస్యాఽపత్యం వసుదేవస్య సుతః శౌరిః।

పద్మనాభోఽరవిన్దాక్షః పద్మగర్భః శరీరభృత్।

మహర్ద్ధిర్ఋద్ధో వృద్ధాత్మా మహాక్షో గరుడధ్వజః॥౩౪౭-౩౫౫॥౩౧॥

అతులః శరభో భీమః సమయజ్ఞో హవిర్హరిః।

సర్వ్వలక్షణలక్షణ్యో లక్ష్మీవాన్ సమితిఞ్జయః॥ ౩౫౬-౩౬౪॥౫౨॥

విక్షరో రోహితో మార్గో హేతుర్దామోదరః సహః।

జనానాం జన్తూనామీశ్వరో జనేశ్వరః। ఆత్మత్వేన హి సర్వ్వేషామ్ అనుకూలః। న హి స్వస్మిన్ ప్రాతికూల్యం స్వయమాచరతి। ధర్మ్మత్రాణాయ శతమావర్త్తనాని ప్రాదుర్భావా అస్యేతి శతావర్త్తః। నాడీశతే ప్రాణరూపేణ వర్త్తత ఇతి వా శతావర్త్తః। పద్మం హస్తే విద్యతేఽస్యేతి పద్మీ। పద్మనిభే ఈక్షణే దృశావస్యేతి పద్మనిభేక్షణః॥౫౦॥

పద్మస్య నాభౌ కార్ణికాయాం స్థితః పద్మనాభః। అరవిన్దోపమాక్షిత్వాదరవిన్దాక్షః। పద్మస్య హృదయాఖ్యస్య మధ్యే ఉపాస్యత్వాత్ పద్మగర్భః। యోఽయం పఞ్చప్రాణరూపేణ అన్నరూపేణ వా శరీరిణాం శరీరాణి ధారయతీతి శరీరభృత్। స్వమాయయా శరీరాణి విభర్త్తీతి వా శరీరభృత్। మహతీ ఋద్ధిః విభూతిరస్యేతి మహర్ద్ధిః। ప్రపఞ్చరూపేణ బర్ద్ధమానత్వాత్ ఋద్ధః। వృద్ధః పురాతన ఆత్మా యస్యేతి వద్ధాత్మా। మహతీ అక్షిణీ మహాన్త్యక్షీణ్యస్యేతి వా మహాక్షః। గరుడాఙ్కో ధ్వజోఽస్యేతి గరుడధ్వజః॥౫౧॥

తులా ఉపమా న విద్యతేఽస్యేత్యతులః। 'న తస్య ప్రతిమా అస్తి యస్య నామ మహద్యశః' ఇతి శ్రుతేః। 'న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యః' ఇతి గీతాషు। శరాః శరీరాణి శౌర్య్యమాణతయా తేషు ప్రత్యగాత్మతయా భాతీతి శరభః। పాషణ్డానాం భయహేతుత్వాద్భీమః। 'భీమాదయోఽపాదానే' ఇతి పాణినిస్మృతేః। సన్మార్గరర్త్తినామ్ అభీమః ఇతి వా। సృష్టిస్థితిసంహారకాలవిత్ షట్సమయాన్ జానాతీతి వా సమయజ్ఞః। యజనం సర్వ్వభూతేషు

సమమస్యేతి వా। 'సమత్వమారాధనమచ్యుతస్య' ఇతి ప్రహ్లాదవచనాత్। హవిర్భాగం యజ్ఞేషు హరతీతి హవిర్హరిః। 'అహం హి సర్వ్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ' ఇతి శ్రీభగవద్వచనాత్। అథవా హూయతే హవిః మాంసం హవిషాఽసావితి వా హరిః। 'అవధ్నన్ పురుషం పశుమ్' ఇతి హవిష్ట్వం శ్రుయతే। స్మృతిమాత్రేణ పుంసాం పాపం సంసారం వా హరతీతి వా। హరితవర్ణత్వాద్వా హరిః।

హరామ్యఘం హి స్మర్త్రూణాం హవిర్భాగం క్రతుష్వహమ్।

వర్ణశ్చ మే హరిర్వేతి తస్మాద్ధరిరహం స్మృతః॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। సర్వైర్వ్వర్లక్షణైః ప్రమాణైః లక్షణం జ్ఞానం దర్శనం వా జాయతే యత్తద్విర్నిద్దిష్టం సర్వ్వలక్షణలక్షణమ్। తత్ర సాధుః సర్వ్వలక్షణలక్షణ్యః। తస్యైవ పరమార్థత్వాత్। లక్ష్మీరస్య వక్షసి నిత్యం వసతీతి లక్ష్మీవాన్। సమితిం యుద్ధం జయతీతి సమితిఞ్జయః॥౭౨॥

విగతః క్షరో వినాశోఽస్యేతి విక్షరః। స్వచ్ఛన్దతయా రోహితాం మూర్త్తిం మత్స్యమూర్తిం వా వహన్

మహీధరో మహాభాగో వేగవానమితాశనః॥ ౩౬౭-౩౭౪॥౭౩॥

ఉద్భవః క్షోభణో దేవః శ్రీగర్భః పరమేశ్వరః।

కరణం కారణం కర్త్తా వికర్త్తా గహనో గుహః॥౩౭౫-౩౮౭॥౭౪॥

వ్యవసాయో వ్యవస్థానః సంస్థానః స్థానదో ధ్రువః।

పరర్ద్ధిః పరమస్పష్టస్తుష్టః పుష్టః శుభేక్షణః॥ ౩౮౬-౩౯౭॥౭౭॥

రోహితః। ముముక్షవస్తం దేవం మార్గయన్తి ఇతి మార్గః। పరమానన్దో యేన ప్రాప్యత ఇతి వా మార్గః। ఉపాదానం నిమిత్తఞ్చ కారణం స ఏవేతి హేతుః। దమాదిసాధనేన ఉదారా ఉత్కృష్టా

మతిర్యా తయా గమ్యత ఇతి దామోదరః। 'దమాద్దామోదరం విదుః' ఇతి భగవద్వచనాత్। యశోదయా దామ్నోదరే వద్ధ ఇతి వా దామోదరః।

తయోర్మధ్యగతం వద్ధం దామ్నా గాఢం తయోదరే।

తతశ్చ దామోదరతాం స యయౌ దామవన్ధనాత్॥ ఇతి।

దామాని లోకనామాని తాని యస్యోదరాన్తరే।

తేన దామోదరో దేవః శ్రీధరస్తు సమాశ్రితః॥

ఇతి వ్యాసవచనాద్వా। సర్వానభిభవతి క్షమత ఇతి వా సహః। మహీం గిరిరూపేణ ధరతి ఇతి మహీధరః। 'వనాని విష్ణుర్గిరయో దిశశ్చ' ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే। స్వేచ్ఛయా ధారయన్ దేహం మహాన్తి ఉత్కృష్టాని భోజనాని భుఙ్క్తే ఇతి మహాభోగః। మహాన్ భాగః భాగ్యమస్యావతారేష్వితి వా మహాభాగః। వేగో జవః తద్వాన్ వేగవాన్। 'అనేజదేకం మనసో జవీయః' ఇతి శ్రుతేః। సంహార సమయే విశ్వమశ్నాతీత్యమితాశనః॥౫౩॥

ప్రపఞ్చోత్పత్త్యుపాదానత్వాదుద్భవః। ఉద్భూతో భవాత్ సంసారాదితి వా ఉద్భవః। సర్గకాలే ప్రకృతిం పురుషఞ్చ ప్రవిశ్య క్షోభయామాసేతి క్షోభణః।

ప్రకృతిం పురుషఞ్చైవ ప్రవిశ్యాత్మేచ్ఛయా హరిః।

క్షోభయామాస భగవాన్ సర్గకాలే వ్యయావ్యయౌ॥

ఇతి విష్ణుపురాణే। యతో దీవ్యతి క్రీడతి సర్గాదిభిః విజిగీషతే అసురాన్ వ్యవహరతి సర్వభూతేషు ఆత్మతయా ద్యోతతే స్తూయతే స్తుత్యైః సర్వత్ర గచ్ఛతి తస్మాత్ దేవః। 'ఏకో దేవః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। శ్రీః విభూతిః జగద్రూపా యస్యోదరే స శ్రీగర్భః। పరమశ్చాసావీశ్వరశ్చేతి పరమేశ్వరః। 'సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తం పరమేశ్వరమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। జగదుత్పత్తౌ సాధకతమం కరణమ్। ఉపాదానం నిమిత్తఞ్చ కారణమ్। కర్తా స్వతన్త్రః। విచిత్రం భువనం కరోతీతి వికర్తా స ఏవ భగవాన్ విష్ణుః। స్వరూపం సామర్థ్యం చేష్టితం యస్య జ్ఞాతుం న శక్యతే ఇతి గహనః। గూహతే సంవృణోతి స్వరూపాదీని నిజమాయయా ఇతి గుహః॥౫౪॥

సచ్చిన్మయస్వరూపత్వాద్వ్యవసాయః। యస్మిన్నవస్థితః సర్వ్వః స వ్యవస్థానః।
లోకపాలాద్యధికారజరాయుజాఖణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జ-
బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రావాన్తరవర్ణబ్రహ్మచర్య్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థ-

రామో విరామో విరతో మార్గో నేయో నయోఽనయః।

వీరః శక్తిమతాం శ్రేష్ఠో ధర్మ్మో ధర్మవిదుత్తమః॥౩౯౬-౪౦౪॥౪౬॥

వైకుణ్ఠః పురుషః ప్రాణః ప్రాణదః ప్రణవః పృథుః।

హిరణ్యగర్భః శత్రుఘ్నో వ్యాప్తో వాయురధోక్షజః॥౪౦౫-౪౧౫॥౪౭॥

సన్న్యాసలక్షణాశ్రమతద్ధర్మ్మాదికాన్ విభజ్య కరోతీతి వా వ్యవస్థానః। 'కృత్యల్యుటో బహులమ్' ఇతి బహులగ్రహణాత్ కర్త్తరి ల్యుట్ప్రత్యయః। అత్ర భూతానాం సంస్థితిః ప్రలయాత్మికా సమీచీనం స్థానమస్యేతి వా సంస్థానః। ధ్రువాదీనాం కర్మానురూపేణ స్థానాని దదాతీతి స్థానదః। అవినాశిత్వాత్ ధ్రువః। పరా ఋద్ధి: విభూతిరస్యేతి పరర్ద్ధిః। పరా మా శోభా అస్యేతి పరమః। సర్వోత్కృష్టా వా అనన్యాధీనసిద్ధిత్వాత్ సచ్చిదాత్మతయా స్పష్టః పరమస్పష్టః। పరమానన్దైకరూపత్వాత్ తుష్టః। సర్వ్వదా సర్వ్వసంపూర్ణత్వాత్ పుష్టః। ఈక్షణం దర్శనం యస్య శుభం శుభకరం ముముక్షణాం మోక్షదం భోగార్థినాం భోగదం సర్వ్వసన్దేహవిచ్ఛేదకారణం పాపినామ్ పావనం హృదయగ్రన్థేః విచ్ఛేదకరం సర్వ్వకర్మ్మణాం క్షపణమ్ నరాణాం రక్షణకరణమ్ అవిద్యానివర్త్తకం స శుభేక్షణః। 'భిద్యతే హృదయగ్రన్థిః' ఇత్యాది శ్రుతేః॥౪౫॥

నిత్యానన్దలక్షణే అస్మిన్ యోగినో రమన్త ఇతి రామః।

రమన్తే యోగినోఽనన్తే స (ని)త్యానన్దే చిదాత్మని।

ఇతి రామపదేనైతత్ పరంబ్రహ్మాఽభిధీయతే॥ ఇతి॥

స్వేచ్ఛయా రమణీయం వపుః వహన్ వా దాశరథీ రామః। విరామోఽవసానం ప్రాణినాం యస్మిన్ స విరామః। విగతం రతమస్య విషయసేవాయామితి విరతః। యం విదిత్వాఽమృతత్వాయ కల్పన్తే యోగినీ ముముక్షబః స ఏవ పన్థా మార్గః। 'నాన్యః పన్థా విద్యతే అయనాయ' ఇతి శ్రుతేః। మార్గేణ సమ్యగ్జ్ఞానేన జీవం పరమాత్మతయా నీయత ఇతి నేయః। నయతీతి నయో నేతా। మార్గో నేయో నయ ఇతి త్రిరూపః పరికల్ప్యతే। నాస్య నేతా విద్యత ఇత్యనయః। విక్రమశాలిత్వాద్వీరః। శక్తిమతాం విరిఞ్చ్యాదీనామపి శక్తిమత్త్వాత్ శక్తిమతాం శ్రేష్ఠః। సర్వ్వభూతానాం ధారణాద్ధర్మ్మః। 'అణురేష ధర్మ్మః' ఇతి శ్రుతేః। ధర్మ్మేణారాధ్యత ఇతి వా ధర్మ్మః। శ్రుతయః స్మృతయశ్చ యస్యాజ్ఞాభూతాః స ఏవ ధర్మవిదుత్తమః॥౫౬॥

వివిధా కుణ్ఠా గతేః ప్రతిహతిః వికుణ్ఠా వికుణ్ఠాయాః కర్త్తేతి వైకుణ్ఠః। జగదారమ్భే విశ్లిష్టాని భూతాని పరస్పరం సంశ్లేషయన్ తేషాం గతిం ప్రతివధ్నాతి।

మయా సంశ్లేషితా భూమిరద్భిర్వ్యోమ చ వాయునా।

వాయుశ్చ తేజసా సార్ద్ధం వైకుణ్ఠత్వం తతో మమ॥

ఇతి శాన్తిపర్వ్వణి। సర్వ్వస్మాత్ పురా సదనాత్ సర్వ్వపాపస్య సాదనాత్ వా పురుషః। 'స యత్ పూర్వ్వస్మాత్ సర్వ్వాన్ పాప్మన ఔషత్ తస్మాత్ పురుషః' ఇతి శ్రుతేః। పురి శయనాద్వా పురుషః। 'స వా అయం పురుషః సర్వ్వాసు పుర్షు పురి శయః' ఇతి శ్రుతేః। ప్రాణితి క్షేత్రజ్ఞరూపేణ ప్రాణాత్మనా చేష్ట-

ఋతుః సుదర్శనః కాలః పరమేష్ఠీ పరిగ్రహః।

ఉగ్రః సంవత్సరో దక్షో విశ్రామో విశ్వదక్షిణః॥౪౧౬-౪౨౫॥౫౭॥

విస్తారః స్థావరస్థాణుః ప్రమాణం వీజమవ్యయమ్।

అర్థోఽనర్థో మహాకోశో మహాభోగో మహాధనః॥౪౨౬-౪౩౪॥౫౮॥

యన్ వా ప్రాణః। 'చేష్టాం కరోతి శ్వసనస్వరూపీ' ఇతి విష్ణుపురాణే। ఖణ్డయతి ప్రాణినాం ప్రాణాన్ ప్రలయాదిష్వితి ప్రాణదః। ప్రణౌతి ఇతి ప్రణవః। 'తస్మాదోమితి ప్రణౌతి' ఇత్యాది

శ్రుతేః। ప్రణమ్యతే ఇతి వా ప్రణవః। 'ప్రణమన్తీహ యం వేదాస్తస్మాత్ ప్రణవ ఉచ్యతే' ఇతి సనత్కుమారవచనాత్ । ప్రపఞ్చరూపేణ విస్తృతత్వాత్ పృథుః । హిరణ్యగర్భసంభూతికారణం హిరణ్మయమణ్డం యద్వీర్యసంభూతం తదస్య గర్భ ఇతి హిరణ్యగర్భః। త్రిదశశత్రూన్ హన్తీతి శత్రుఘ్నః। కారణత్వేన సర్వ్వకార్య్యాణాం వ్యాపనాద్వ్యాప్తః। వాతి గన్ధం కరోతీతి వాయుః। 'పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాఞ్చ' ఇతి భగవద్వచనాత్।

అధో న క్షీయతే జాతు (జాయతే జన్తుః) యస్మాత్తస్మాదధోక్షజః। ఇత్యుద్యోగపర్వ్వణి।

ద్యౌరక్షమ్ పృథివీ చాధస్తయోరస్మాదజాయత।

మధ్యే వైరాజరూపేణ ఇతి వాధోక్షజః స్మృతః॥

అధోభూతే హ్యక్షగణే ప్రత్యగ్రూప ప్రవాహితే।

జాయతే తస్య వై జ్ఞానం తేన అధోక్షజ ఉచ్యతే ॥ఇతి॥౫౭॥

కాలాత్మనా ఋతుశబ్దేన లక్ష్యత ఇతి ఋృతుః। శోభనం నిర్వాణఫలం దర్శనం జ్ఞానమస్యేతి శుభే దర్శనే ఈక్షణే పద్మపత్రాయతే స్వేచ్ఛయా దేహవతః ఇతి సుఖేన దృశ్యతే భక్తైరితి వా సుదర్శనః। కలయతి సర్వ్వమితి కాలః। 'కాలః కలయతామహమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। పరమే ఉత్కృష్టే స్వమహిమ్ని 'హృదయాకాశే స్థాతుం' శీలమస్యేతి పరమేష్ఠీ। 'పరమేష్ఠీ విభ్రాజతే' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। శరణార్థిభిః పరితో గృహ్యతే సర్వ్వగతత్వాత్ పరితో జాయత ఇతి వా। పుష్పాదికం భక్తైరర్పితం పరిగృహ్ణాతి ఇతి వా పరిగ్రహః। ఉగ్రః సూర్య్యాదీనామపి భయహేతుత్వాత్। 'భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్య్యః' ఇతి శ్రుతేః। సంవసన్తి భూతాన్యస్మిన్నితి సంవత్సరః। జగద్రూపేణ ప్రవర్త్తమానత్వాత్ సర్వ్వకర్మ్మాణి క్షిప్రం కరోతీతి వా దక్షః। సంసారసాగరే క్షుత్పిపాసాదిభిః షడ్భిరూర్మ్మిభిస్తరఙ్గితే అవిద్యాద్యైః మహాక్లేశైర్మదాదిభిరుపక్లేశైశ్చ వశీకృతానాం విశ్రాన్తికాఙ్క్షిణాం విశ్రామం మోక్షం కరోతీతి విశ్రామః। విశ్వస్మాద్దక్షిణః శక్తః। విశ్వేషు కర్మ్మసు దాక్షిణ్యాద్వా విశ్వదక్షిణః॥౫౮॥

విస్తీర్య్యన్తే సమస్తాని జగన్త్యస్మిన్నితి విస్తారః। స్థితిశీలత్వాత్ స్థావరః స్థితిశీలాని పృథివ్యాదీని తస్మిన్ తిష్ఠన్తీతి స్థాణుః స్థావరశ్చాసౌ స్థాణుశ్చేతి స్థావరస్థాణుః। సంవిదాత్మనా ప్రమాణమ్ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణం వా। అన్యథాభావవ్యతిరేకేణ కారణమితి బీజమవ్యయమ్।

సవిశేషణమేకం నామ। సుఖరూపత్వాత్ సర్వైర్వర్ధ్యత ఇతి అర్థః। న విద్యతే ప్రయోజనమాప్తకామత్వాత్

అనిర్వ్వణః స్థవిష్ఠోఽభూర్ధర్మ్మయూపో మహామఖః।

నక్షత్రవనేమిర్నక్షత్రీ క్షమః క్షామః సమీహనః॥౪౩౫-౪౪౪॥౬౦॥

యజ్ఞ ఇజ్యో మహేజ్యశ్చ క్రతుః సత్రం సతాం గతిః।

సర్వ్వదర్శీ విముక్తాత్మా సర్వ్వజ్ఞో జ్ఞానముత్తమమ్॥ ౪౪౫-౪౫౪॥౬౧॥

అస్యేతి అనర్థః। మహాన్తః కోశా అన్నమయాదయః ఆచ్ఛాదకా అస్యేతి మహాకోశః। మహాన్ భోగః సుఖరూపమస్యేతి మహాభోగః। మహద్భోగసాధనలక్షణం ధనమ్ అస్యేతి మహాధనః॥౫౯॥

అవాప్తసర్వ్వకామ(ల)త్వాత్ నిర్వేదోఽస్య న విద్యతే ఇతి అనిర్వ్వణః। వైరాజరూపేణ స్థితః స్థవిష్ఠః। 'అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చన్ద్రసూర్యౌ' ఇతి శ్రుతేః। అజన్మా అభూః అథవా 'భూః సత్తాయామ్' ఇత్యస్య సమ్పదాదిత్వాత్ క్విప్। మహీ వా। యూపే పశువత్ తత్సమాధారణాత్మకా ధర్మ్మాస్తత్ర వధ్యన్త ఇతి ధర్మ్మయూపః। యస్మిన్నర్పితా మఖా యజ్ఞా జ్ఞాననిర్వ్వాణలక్షణం ఫలం ప్రయచ్ఛన్తో మహాన్తో జాయన్తే స మహామఖః।

నక్షత్రైస్తారకైః సార్ధం చన్ద్రసూర్యాదయో గ్రహాః।

వాయ్వాకాశమయైర్బన్ధైర్నిబద్ధా ధ్రువసంజ్ఞితే॥

స జ్యోతిషాం చక్రం భ్రామయంస్తారామయస్య శిశుమారస్య పుచ్ఛదేశే వ్యవస్థితో ధ్రువః। తస్య శిశుమారస్య హృదయే జ్యోతిశ్చక్రస్య నేమివత్ ప్రవర్తకః స్థితో విష్ణురితి నక్షత్రనేమిః। శిశుమారవర్ణనే 'విష్ణుః హృదయమ్' ఇతి శ్రూయతే స్వాధ్యాయబ్రాహ్మణే। చన్ద్రరూపేణ నక్షత్రీ। 'నక్షత్రాణామహం శశీ' ఇతి భగవద్వచనాత్। సర్వ్వకార్యేషు సమర్థః క్షమః క్షమత ఇతి వా క్షమః। 'క్షమయా పృథివీ సమః' ఇతి వాల్మీకివచనాత్। సర్వ్వవికారేషు క్షయితేషు స్వాత్మనావస్థితః క్షామః। 'క్షాయో మః' ఇతి నిష్ఠాయాం మకారాదేశః। సృష్ట్యాద్యర్థం సమ్యగీహత ఇతి సమీహనః॥౬౦॥

సర్వ్వయజ్ఞస్వరూపత్వాత్ యజ్ఞః। సర్వ్వేషాం దేవానాం తుష్టికారకో యజ్ఞాకారేణ ప్రవర్త్తత ఇతి వా। 'యజ్ఞో వై విష్ణుః' ఇతి శ్రుతేః। యష్టవ్యోఽప్యయమేవేతి ఇజ్యః।

యే యజన్తి మఖైః పుణ్యైర్ద్దేవతాని పితౄనపి।

ఆత్మానమాత్మనా నిత్యం విష్ణుమేవ యజన్తి తే॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। సర్వ్వాసు దేవతాసు యష్టవ్యాసు ప్రకర్షేణాఽయమేవ యష్టవ్యో మోక్షఫలదాతృత్వాదితి మహేజ్యః। యూపసహితో యజ్ఞః అయూపః క్రతుః॥ అసనోపచాయిచోదనాలక్షణం సత్రమ్। సత్రస్త్రాయత ఇతి వా। సతాం ముముక్షూణాం సామాన్యా గతిరితి సతాం గతిః। సర్బ్బషాం ప్రాణినాం కృతాకృతం సర్వ్వం పశ్యతి స్వాభావికేన బోధేనేతి సర్వ్వదర్శీ। స్వభావేన విముక్త ఆత్మా యస్య ఇతి విముక్తశ్చావాత్మా చేతి వా విముక్తాత్మా। 'విముక్తశ్చ విముచ్యతే' ఇతి శ్రుతేః। సర్వ్వశ్చాసౌ జ్ఞశ్చేతి సర్వ్వజ్ఞః। 'ఇదం సర్వ్వం యదయమాత్మా' ఇతి శ్రుతేః। జ్ఞానముత్తమమితి సవిశేషణమేకం నామ। జ్ఞానం ప్రకృష్టమజన్యమనవచ్ఛిన్నం సర్వ్వస్య సాధకమితి జ్ఞానముత్తమం బ్రహ్మ। 'సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః॥౬౧॥

సువ్రతః సుముఖః సూక్ష్మః సుఘోషః సుఖదః సుహృత్।

మనోహరోజితక్రోధో వీరవాహుర్విదారణః॥౪౫౫-౪౬౪॥౬౨॥

స్వాపనః స్వవశో వ్యాపీ నైకాత్మా నైకకర్మకృత్।

వత్సరో వత్సలో వత్సీ రత్నగర్భో ధనేశ్వరః॥ ౪౬౫-౪౭౪॥౬౩॥

ధర్మగుప్ ధర్మకృద్ధర్మీ సదసత్క్షరమక్షరమ్।

శోభనం బ్రతమస్యేతి సువ్రతః।

సకృదేవ ప్రపన్నాయ తవాస్మీతి చ యాచతే।

అభయం సర్వ్వథా తస్మై దదామ్యేతద్వ్రతం మమ॥

ఇతి శ్రీరామాయణే రామవచనమ్। శోభనం ముఖమస్యేతి సుముఖః। 'ప్రసన్నచారువదనం పద్మపత్రాయతేక్షణమ్' ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే। వనవాసేఽపి సుముఖత్వాత్ దాశరథీ రామః సుముఖః।

స్వపితుర్వ్వచనం శ్రీమానభిషేకాత్ పరం ప్రియమ్।

మనసా పూర్వ్వమాసాద్య వాచా ప్రతిగృహీతవాన్॥

ఇమాని తు మహారణ్యే విహృత్య నవ పఞ్చ చ।

వర్షాణి పరమప్రీతః స్థాస్యామి వచనే తవ॥

వనన్తు గన్తుకామస్య త్యజతశ్చ వసున్ధరామ్।

సర్వ్వలోకాతిగస్యేవ మనస్తస్య న వివ్యథే॥

ఇతి శ్రీరామాయణే మహాభారతే చ। సర్వ్వవిద్యోపదేశేన వా సుముఖః। 'యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వ్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై' ఇతి శ్రుతేః। శబ్దాదిస్థూలకారణరహితత్వాత్ శబ్దాదయో హ్యాకాశాదీనామ్ ఉత్తరోత్తరస్థూలకారణాని తదభావాత్ సుసూక్ష్మః। 'సర్వ్వగతం సూక్ష్మమ్' ఇతి శ్రుతేః। శోభనో ఘోషో వేదాత్మకోఽస్య మేఘగమ్భీరనిర్ఘోషత్వాద్వా సుఘోషః। సద్వృత్తానాం సుఖం దదాతి అసద్వృత్తానాం సుఖం ద్యతి ఖణ్డయతీతి సుఖదః। ప్రత్యుపకారనిరపేక్షతయోపకారిత్వాత్ సుహృత్। నిరతిశయానన్దరూపత్వాత్ మనో హరతీతి మనోహరః। 'యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తి' ఇతి శ్రుతేః। జితః క్రోధో యేన స జితక్రోధః వేదమర్య్యాదాం స్థాపనార్థం సురారీన్ హన్తి న తు క్రోధశాదితి। త్రిదశశత్రూన్ నిఘ్నన్ వేదమర్య్యాదాం స్థాపయన్ విక్రమశాలీ వాహురస్యేతి వీరవాహుః। అధార్మ్మికాన్ విదారయతీతి విదారణః॥౬౨॥

ప్రాణినః స్వాపయన్ ఆత్మసంబోధవిముఖాన్ మాయయా కుర్వ్వన్ స్వాపనః। స్వతన్త్రః స్వవశః। జగదుత్పత్తిస్థితిలయహేతుత్వాత్। ఆకాశవత్ సర్వ్వగతత్వాత్ వ్యాపీ। 'ఆకాశవత్ సర్వ్వగతశ్చ నిత్యః' ఇతి శ్రుతేః। కారణత్వేన సర్వ్వకార్య్యాణాం వ్యాపనాద్వా వ్యాపీ।

జగదుత్పత్త్యాదిషు ఆవిర్భూత నిమిత్త శక్తిభిః విభూతిభిరనేకధా తిష్ఠన్ నైకాత్మా। జగదుత్పత్తిసమ్పత్తివిపత్తిప్రభృతికర్మాణి కరోతీతి నైకకర్మకృత్। వసత్యత్రాఖిలమితి వత్సరః। భక్తస్నేహిత్వాద్వత్సలః। 'వత్సాంసాభ్యాం కామవలే' ఇతి లప్రత్యయవిధానాత్। వత్సానాం పాలకత్వాద్వత్సీ। జగత్పితుస్తస్య వత్సభూతా ప్రజా ఇతి వా వత్సీ। రత్నాని గర్భభూతాన్యస్యేతి సముద్రో రత్నగర్భః। ధనానామీశ్వరో ధనేశ్వరః॥౬౩॥

ధర్మాన్ గోపయతీతి ధర్మగుప్। 'ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే' ఇతి భగవద్వచనాత్।

అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుర్విధాతా కృతలక్షణః॥౪౭౫-౪౭౯॥౬౪॥

గభస్తినేమిః సత్త్వస్థః సింహో భూతమహేశ్వరః।

ఆదిదేవో మహాదేవో దేవేశో దేవభృద్గురుః॥౪౮౬-౪౯౩॥౬౫॥

ఉత్తరో గోపతిర్గోప్తా జ్ఞానగమ్యః పురాతనః।

శరీరభూతభృద్భోక్తా కపీన్ద్రో భూరిదక్షిణః॥౪౭౪-౫౦౨॥౬౬॥

ధర్మాధర్మవిహీనోఽపి ధర్మమర్యాదాం స్థాపయన్ ధర్మమేవ కరోతీతి ధర్మకృత్। ధర్మాన్ ధారయతి ఇతి ధర్మీ। ధర్మాధారతయా ఇతి వా। అవితథం పరం బ్రహ్మ సత్। 'సదేవ సౌమ్యేదమగ్ర ఆసీత్' ఇతి శ్రుతేః। అపరం బ్రహ్మ అసత్। 'వాచారమ్భణం వికారో నామధేయమ్' ఇతి శ్రుతేః। క్షరమ్ సర్వాణి భూతాని। కూటస్థః అక్షరమ్।

ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ।

క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। ఆత్మని కర్తృత్వాదివికల్పవిజ్ఞానం కల్పితమితి తద్వాసనయాఽవగుణ్ఠితో జీవో విజ్ఞాతా। తద్విలక్షణో విష్ణుః అవిజ్ఞాతా। స విజ్ఞాత్మేతి పాఠే

కర్తృత్వం విజ్ఞానే కల్పితమితి విజ్ఞాత్మా। ఆదిత్యాదిగతా అంశవోఽస్యేత్యయమేవ ముఖ్యః సహస్రాంశుః। 'యేన సూర్యస్తపతి తేజసేద్ధ' ఇతి శ్రుతేః। 'యదాదిత్యగతం తేజః' ఇతి స్మృతేశ్చ। విశేషేణ * శేషదిగ్గజరూపేణ సమస్తభూతాని దధాతీతి విధాతా। నిత్యనిష్పన్నచైతన్యలక్షణత్వాత్ కృతలక్షణః। కృతాని లక్షణాని శాస్త్రాణ్యనేనేతి కృతలక్షణః। 'వేదాః శాస్త్రాణి విజ్ఞానమేతత్ సర్వ్వం జనార్ద్దనాత్' ఇత్యత్రైవ। సజాతీయవిజాతీయవ్యవచ్ఛేదలక్షణం సర్వ్వభావానాం కృతమనేనేతి వా। ఆత్మనః శ్రీవత్సలక్షణం వక్షసి యేన కృతమితి వా కృతలక్షణః॥ ౬౪॥

గభస్తిచక్రస్య మధ్యే సూర్యాత్మనా స్థితో గభస్తినేమిః। సత్త్వం గుణం ప్రకాశకం ప్రాధాన్యేనాధితిష్ఠతి సర్వ్వప్రాణిషు తిష్ఠతీతి వా సత్త్వస్థః। విక్రమశాలిత్వాత్ సింహవత్ సింహః। నృశబ్దలోపేన 'సత్యభామా భామా' ఇతివద్వా నృసింహః సింహః। భూతానాం మహానీశ్వరః భూతేన సత్త్వేన స ఏవ పరమో మహానీశ్వర ఇతి వా భూతమహేశ్వరః। సర్వ్వభూతాన్యాదీయన్తే అనేన ఇతి ఆదిః। ఆదిశ్చాసౌ దేవశ్చేత్యాదిదేవః। సర్వ్వాన్ భావాన్ పరిత్యజ్య ఆత్మజ్ఞానయోగైశ్వర్యే మహతి మహీయతే తస్మాదుచ్యతే మహాదేవ ఇతి। ప్రాధాన్యేన దేవానామీశో దేవేశః। దేవాన్ విభర్తీతి దేవభృత్ శక్రస్తస్యాపి శాసితేతి దేవభృద్గురుః। దేవానాం భరణాత్ సర్వ్వవిద్యానాఞ్చ నిగరణాద్వా॥౬౫॥

జన్మసంసారబన్ధనాదుత్తరతీత్యుత్తరః। సర్వోత్కృష్ట ఇతి వా ఉత్తరః। 'విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః' ఇతి శ్రుతేః। గవాం పాలనాద్గోపవేశధరో గోపతిః। గౌర్మహీ తస్యాః పతిర్వా గోపతిః। సమస్త-

సోమపోఽమృతపః సోమః పురుజిత్ పురుసత్తమః।

నయో జయః సత్యసన్ధో దాశార్హః సాత్త్వతాం పతిః॥౫౦౩-౫౧౨॥౬౭॥

జీవో వినయితాసాక్షీ ముకున్దోఽమితవిక్రమః।

అమ్భోనిధిరనన్తాత్మా మహోదధిశయోఽన్తకః॥ ౫౧౩-౫౨౧॥౬౮॥

భూతాని పాలయన్ రక్షకో జగతః ఇతి గోప్తా। న కర్మణా న జ్ఞానకర్మభ్యాం వా గమ్యతే జ్ఞానేనైవ గమ్యత ఇతి జ్ఞానగమ్యః। కాలేనాపరిచ్ఛినత్వాత్ పురాపి భవతీతి పురాతనః।

శరీరారమ్భకభూతానాం భరణాత్ ప్రాణరూపధరః శరీరభూతభృత్। పాలకో భోక్తా। పరమానన్దసన్దోహసమ్భోగాద్వా। కపిర్వరాహః కపిశ్చాసౌ ఇన్ద్రశ్చేతి వారాహం వపురాస్థితః కపీన్ద్రః। కపీనాం వానరాణాం వా ఇన్ద్రః రాఘవః కపీన్ద్రః। భూరయో యజ్ఞదక్షిణాః ధర్మమర్యాదాం దర్శయతో యజ్ఞం కుర్వతోఽస్య విద్యన్త ఇతి భూరిదక్షిణః॥౬౬॥

సోమం పివతి సర్వ్వయజ్ఞేషు యష్టవ్యదేవతారూపేణ ఇతి సోమపః। ధర్మమర్యాదాం దర్శయన్ యజమానరూపేణేతి వా సోమపః। స్వాత్మామృతరసం పివన్నమృతపః। మథితమ్ అమృతమసురైః హ్రియమాణం రక్షిత్వా దేవాన్ పాయయిత్వా స్వయమప్యపివదితి వా అమృతపః। సోమరూపేణౌషధీః పోషయన్ సోమః। ఉమయా సహ వర్త్త ఇతీశ్వరో వా సోమః। పురూన్ బహూన్ జయతీతి పురుజిత్। విశ్వరూపత్వాత్ పురుః। ఉత్కృష్టత్వాచ్చ సత్తమః పురుశ్చాసౌ సత్తమశ్చేతి పురుసత్తమః। నయం దణ్డం దుష్టానాం కరోతీతి నయః। సర్వాణి భూతాని జయతీతి జయః। సత్యా సన్ధా సఙ్కల్పోఽస్యేతి సత్యసన్ధః। 'సత్యసఙ్కల్పః' ఇతి శ్రుతేః। దాశో దానం తమర్హతీతి దాశార్హః। 'దాశదాన' ఇతి ధాతుపాఠః। దయార్హకులోద్భవాద్వా। సాత్త్వతం నామ తన్త్రం 'తత్ కరోతి తదాచష్టే' ఇతి ణిచి కృతే క్విప్ప్రత్యయే ణిచ్లోపే చ కృతే పదం సాత్త్వత్ తేషాం పతిర్యోగక్షేమకర ఇతి సాత్త్వతాం పతిః॥౬౭॥

ప్రాణాన్ క్షేత్రజ్ఞరూపేణ ధారయతీతి జీవః। వినయిత్వం వినయితా తాం చ సాక్షాత్ పశ్యతి ప్రజానామితి వినయితాసాక్షీ। అథవా నయతేర్గతివాచినో రూపం వినయితా । అసాక్షీ అసాక్షాత్ ద్రష్టా ఆత్మాతిరిక్తం వస్తు న పశ్యతీతి అసాక్షీ। ముకుం ముక్తిం దదాతీతి ముకున్దః। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। అక్షరసామ్యాత్ నిరుక్తివచనాత్ నైరుక్తానాం ముకున్ద ఇతి నిరుక్తిః। అమితా అపరిచ్ఛిన్నా విక్రమాస్త్రయః పాదవిక్షేపా అస్య అమితవిక్రమః। అమితం విక్రమణం శౌర్యమస్యేతి వా అమితవిక్రమః। దేవాదయః అమ్భాంస్యస్మిన్నిధీయన్త ఇతి అమ్భోనిధిః। 'తాని వా ఏతాని చత్వార్యమ్భాంసి దేవా మనుష్యాః పితరోఽసురాః' ఇతి శ్రుతేః। సాగరో వా। 'సరసామస్మి సాగరః' ఇతి భగవద్వచనాత్। దేశతః కాలతో వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపత్వాత్ అనన్తాత్మా। సంహృత్య సర్వ్వభూతాన్యేకార్ణవం జగత్కృత్వాఽధిశేతే మహోదధిమితి మహోదధిశయః। అన్తం కరోతి

అజో మహార్హః స్వాభావ్యో జితామిత్రః ప్రమోదనః।

ఆనన్దో నన్దనో నన్దః సత్యధర్మా త్రివిక్రమః॥ ౫౨౨-౫౩౦॥౬౮॥

మహర్షిః కపిలాచార్యః కృతజ్ఞో మేదినీపతిః।

త్రిపదస్త్రిదశాధ్యక్షో మహాశృఙ్గః కృతాన్తకృత్॥౫౩౧-౫౩౮॥౭౦॥

మహావరాహో గోవిన్దః సుషేణః కనకాఙ్గదీ।

భూతానామిత్యన్తకః। అన్తోపపదాత్ కరోతేర్డప్రత్యయేన రూపమ్। 'తత్ కరోతి తదాచష్టే' ఇతి ణిచి కృతే ణ్వులి అకారాదేశః॥౬౮॥

విష్ణోర్జన్మరహితత్వాదజః। ఆత్ విష్ణోః అజాయత ఇతి కామః అజః। మహః పూజా తదర్హత్వాన్మహార్హః। స్వభావేనైవాభావ్యో నిత్యనిష్పన్నరూపత్వాత్ స్వాభావ్యః। జితా అమిత్రా అన్తర్వ్వర్త్తినో రాగద్వేషాదయో బాహ్యా రావణకుమ్భకర్ణశిశుపాలాదయః యేనాసౌ జితామిత్రః। స్వాత్మామృతరసాస్వాదనాన్నిత్యం ప్రమోదతే ధ్యాయినాం ధ్యానమాత్రేణ ప్రమోదం కుర్వ్వత ఇతి వా ప్రమోదనః। ఆనన్దః స్వరూపమస్యేత్యానన్దః। 'ఏతస్యైవానన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తి' ఇతి శ్రుతేః। నన్దయతీతి నన్దనః। సర్వ్వైభిరుపపత్తిభిః సమృద్ధో నన్దః। సుఖం వైషయికం నాస్య విద్యత ఇతి అనన్దః। 'యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తి' ఇతి శ్రుతేః। సత్యా ధర్మజ్ఞానాదయోఽస్యేతి సత్యధర్మా। త్రయో విక్రమాస్త్రిషు లోకేషు క్రాన్తా యస్య సః త్రివిక్రమః। 'త్రీణి పదా విచక్రమే' ఇతి శ్రుతేః। త్రయో లోకాః క్రాన్తా యేనేతి వా త్రివిక్రమః।

త్రిరిత్యేవం త్రయో లోకాః కీర్త్తితా మునిసత్తమైః।

క్రమతే తాంస్త్రిధా సర్వ్వాంస్త్రిక్రమోఽసి జనార్ద్దన॥ ఇతి శ్రీహరివంశే।౬౯॥

మహర్షిః కపిలాచార్య్య ఇతి సవిశేషణమేకం నామ। మహాంశ్చాసావృషిశ్చేతి మహర్షిః। కృత్స్నస్య వేదస్య దర్శనాత్। అన్యే తు వేదైకదేశదర్శనాత్ ఋషయః। కపిలశ్చాసౌ సాంఖ్యస్య శుద్ధాత్మతత్త్వవిజ్ఞానస్యాచార్య్యశ్చేతి కపిలాచార్యః। 'శుద్ధాత్మతత్త్వవిజ్ఞానం సాంఖ్యమిత్యభిధీయతే' ఇతి వ్యాసస్మృతేః। 'ఋషి ప్రసూతం కపిలం మహాన్తమ్' ఇతి శ్రుతేః। 'సిద్ధానాం కపిలో మునిః' ఇతి స్మృతేశ్చ। కృతం కార్య్యం జగత్। జ్ఞ ఆత్మా। కృతఞ్చ తత్ జ్ఞశ్చేతి కృతజ్ఞః। మేదిన్యా భూమ్యాః పతిర్మేదినీపతిః। త్రీణి పదాన్యస్యేతి త్రిపదః। 'త్రీణి పదా విచక్రమేం' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। గుణావేశేన సఞ్జాతాస్తిస్రో దశా అవస్థా జాగ్రదాదయః

తాసామధ్యక్ష ఇతి త్రిదశాధ్యక్షః। మత్స్యరూపీ మహతి శృఙ్గే ప్రలయామ్భోధౌ నావం వద్ధ్వా చిక్రీడ఼ ఇతి మహాశృఙ్గః। కృతస్యాన్తం సంహారం కరోతీతి కృతాన్తకృత్। కృతాన్తం మృత్యుం కృన్తతీతి వా కృతాన్తకృత్॥౭౦॥

మహాంశ్చాసౌ వరాహశ్చేతి మహావరాహః। మహావరాన్ హిరణ్యాక్షాదీన్ హతవానితి వా।

గుహ్యో గభీరో గహనో గుప్తశ్చక్రగదాధరః॥౫౩౮-౫౪౭॥౭౧॥

వేధాః స్వాఙ్గోఽజితః కృష్ణో దృఢ఼఼ః సఙ్కర్షణోఽచ్యుతః।

వరుణో వారుణో వృక్షః పుష్కరాక్షో మహామనాః॥౫౪౮-౫౫౮॥౭౨॥

భగవాన్ భగహాఽఽనన్దీ వనమాలీ హలాయుధః।

ఆదిత్యో జ్యోతిరాదిత్యః సహిష్ణుర్గతిసత్తమః॥౫౫౯-౫౬౭॥౭౩॥

గోభిర్వాణీభిర్విన్దతే। వేత్తి వేదాన్తవాక్యైరితి వా గోవిన్దః। 'గోభిరేవ యతో వేద్యో గోవిన్దః సముదాహృతః' ఇతి శ్రీవిష్ణుతిలకే। శోభనా సేనా గణాత్మికా యస్య స సుషేణః। కణకనిర్మ్మితమఙ్గదం కణకాఙ్గదం తాన్యస్య విద్యన్త ఇతి కణకాఙ్గదీ। రహస్యోపనిషద్వేద్యత్వాత్ గుహాయాం హృదయాకాశే నిహిత ఇతి వా గుహ్యః। జ్ఞానైశ్వర్యవలవీర్యాదిభిర్గమ్భీరో గభీరః। దుష్ప్రవేశ్యత్వాత్ గహనః। అవస్థాత్రయభావాభావసాక్షిత్వాద్వా గహనః। వాఙ్మనసయోరగోచరత్వాద్ గుప్తః। 'ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢ఼ ఆత్మా న ప్రకాశతే' ఇతి శ్రుతేః। 'మనస్తత్త్వాత్మకం చక్రం బుద్ధితత్త్వాత్మికాం గదాం' జగద్రక్షార్థం ధరతీతి చక్రగదాధరః॥ ౭౧॥

విదధాతి సృజతీతి విధాతా వేధాః। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। స్వయమేవ కార్యస్య కరణే అఙ్గం సహకారీ ఇతి స్వాఙ్గః। న కేనాప్యవతారేషు జిత ఇత్యజితః। కృష్ణద్వైపాయనః కృష్ణః।

కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్।

కో హ్యన్యః పుణ్డరీకాక్షాన్మహాభారతకృద్భవేత్॥

ఇతి విష్ణుపురాణవచనాత్। స్వరూపసామర్థ్యాదేః ప్రచ్యుత్యభావాత్ దృఢ఼ః। సంహారసమయే యుగపత్ ప్రజాః సఙ్కర్షతీతి సఙ్కర్షణః। న చ్యోతతి స్వరూపాత్ ఇతి అచ్యుతః। సఙ్కర్షణోఽచ్యుత ఇతి నామైకం సవిశేషణమ్। స్వరశ్మిసంవరణాత్ సాయంగత ఆదిత్యో వరుణః। 'ఇమం మే వరుణ శ్రుధీ హవమ్' ఇతి శ్రుతేః। వరుణస్యాపత్యం వశిష్ఠోఽగస్త్యో వా వారుణః। వృక్ష ఇవ అచలతయా స్థిత ఇతి వృక్షః। 'వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకః' ఇతి శ్రుతేః। వ్యాప్త్యర్థాదక్షతేర్ధాతోః పురష్కరోపపదాదణిప్రత్యయే సతి పుష్కరాక్షః। హృదయపుణ్డరీకే చిన్తితః స్వరూపేణ ప్రకాశత ఇతి వా పుష్కరాక్షః। సృష్టిస్థిత్యన్తకర్మాణి మనసైవ కరోతీతి మహామనాః। 'మనసైవ జగత్సృష్టిం సంహారం చ కరోతి యః' ఇతి విష్ణుపురాణే॥౭౨॥

ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశసః శ్రియః।

వైరాగ్యస్యాథ మోక్షస్య షణ్ణాం భగ ఇతీరణా॥

స యస్యాస్తి స భగవాన్।

ఉత్పత్తిం ప్రలయఞ్చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్।

వేత్తి విద్యామవిద్యాఞ్చ స వాచ్యో భగవానితి॥

ఇతి విష్ణుపురాణే। ఐశ్వర్యాదికం సంహారకాలే హన్తీతి భగహా। సుఖస్వరూపత్వాత్ ఆనన్దీ। సర్వాభిః సమ్పద్భిః సమృద్ధత్వాద్వాఽఽనన్దీ। భూతతన్మాత్రరూపాం వైజయన్త్యాఖ్యాం వనమాలాం వహన్

సుధన్వా ఖణ్డపరశుర్దారుణో ద్రవిణప్రదః।

దివఃస్పృక్ సర్వదృగ్వ్యాసో వాచస్పతిరయోనిజః॥ ౫౬౮-౫౭౬॥౭౪॥

త్రిసామా సామగః సామ నిర్వాణం భేషజం భిషక్।

సన్న్యాసకృచ్ఛమః శాన్తో నిష్ఠా శాన్తిః పరాయణమ్ ॥౫౭౭-౪౮౪॥౭౫॥

వనమాలీ। హలమ్ ఆయుధమస్యేతి హలాయుధో వలభద్రాకృతిః। అదిత్యాం కశ్యపాజ్జాతో వామనరూపేణేతి ఆదిత్యః। జ్యోతిషి సవితృమణ్డలే స్థితో జ్యోతిరాదిత్యః। ద్వన్ద్వాని శీతోష్ణాదీని సహతే సహిష్ణుః। గతిశ్చాసౌ సత్తమశ్చేతి గతిసత్తమః॥౭౩॥

శోభనమిన్ద్రియాదిమయం శార్ఙ్గం ధనురస్యేతి సుధన్వా। శత్రూణాం ఖణ్డనాత్ ఖణ్డః పరశురస్య జామదగ్న్యాకృతేరితి ఖణ్డపరశుః। అఖణ్డః పరశురస్యేతి వా। సన్మార్గవిరోధినాం దారుణత్వాత్ దారుణః। ద్రవిణం వాఞ్ఛితం భక్తేభ్యః ప్రదదాతీతి ద్రవిణప్రదః। దివఃస్పర్శనాత్ దివఃస్పృక్। సర్వ్వదృశాం సర్వ్వజ్ఞానానాం విస్తారకృద్వ్యాసః సర్వ్వదృకృద్వ్యాసః। అథవా సర్వ్వా చ సా దృక్ చేతి సర్వ్వదృక్ సర్వ్వాకారం జ్ఞానమ్। సర్వ్వస్య దృష్టిత్వాద్వా సర్వ్వేషాం దర్శీతి వా సర్వ్వదృక్। ఋుగ్వేదాదివిభాగేన చతుర్ద్ధా వేదాః వ్యస్తా కృతాః। ఆద్యో వేద ఏకవింశతిధా కృతః। ద్వితీయ ఏకోత్తరశతధా కృతః। తృతీయః సహస్రధా। అథర్వ్వవేదో నవధా శాఖాభేదేనైవ కృతః। ఏవమన్యాని చ పురాణని వ్యస్తాన్యనేనేతి వ్యాసః। అన్యాని జ్ఞానాని వ్యస్తానీతి వా వ్యాసో బ్రహ్మ। వాచో విద్యాయాః పతిః వాచస్పతిః। యోన్యాం జనన్యాం న జాయత ఇత్యయోనిజః। వాచస్పతిరయోనిజ ఇతి సవిశేషణమేకం నామ॥౭౪॥

దేవవ్రతసమాఖ్యాత్రైః స్త్రిభిః సామభిః సామగ్రైః స్తుత ఇతి త్రిసామా। సామ గాయతీతి సామగః। 'వేదానాం సామవేదోఽస్మి' ఇతి భగవద్వచనాత్। సామవేదః సామ। సర్వ్వదుఃఖోపశమనలక్షణం పరమానన్దరూపం నిర్వాణమ్। సంసారరోగస్యౌషధం భేషజమ్। సంసారరోగనిర్మోక్షకాఙ్క్షిణాం పరాం విద్యాముపదిశతి గీతాష్వితి భిషక్। 'భిషక్తమం త్వాం భేషజాః శృణోమి' ఇతి శ్రుతేః। మోక్షార్థం చతుర్థమాశ్రమం కృతవానితి సన్న్యాసకృత్। సన్న్యాసినాం ప్రాధాన్యేన జ్ఞానసాధనం శమమాచష్ట ఇతి శమః।

యతీనాం ప్రశమో ధర్మో నియమో వనవాసినామ్।

దానమేవ గృహస్థానాం శుశ్రూషా బ్రహ్మచారిణామ్॥

ఇతి స్మృతేః। 'తత్కరోతి తదాచష్టే' ఇతి ణిచి కృతే పచాద్యచి రూపం శమ ఇతి। సర్వ్వభూతానాం శమయితేతి వా శమః। విషయసుఖేష్వసఙ్గతయా శాన్తః। 'నిష్కలం

నిష్క్రియం శాన్తమ్' ఇతి శ్రుతేః। ప్రలయకాలే నితరాం తత్రైవ తిష్ఠన్తి భూతానీతి నిష్ఠా। సమస్తావిద్యానివృత్తిః శాన్తిః। సా బ్రహ్మైవ పరముత్కృష్టమయనం స్థానం పునరావృత్తిశఙ్కారహితమ్ ఇతి పరాయణమ్। పుంలిఙ్గపక్షే బహువ్రీహిః॥౭౫॥

శుభాఙ్గః శాన్తిదః స్రష్టా కుముదః కువలేశయః।
గోహితో గోపతిర్గోప్తా వృషభాక్షో వృషప్రియః॥ ౫౮౬-౫౯౫॥౭౬॥

అనివర్తీ నివృత్తాత్మా సంక్షేప్తా క్షేమకృచ్ఛివః।
శ్రీవత్సవక్షాః శ్రీవాసః శ్రీపతిః శ్రీమతాం వరః॥౫౯౬-౬౦౪॥౭౭॥

శ్రీదః శ్రీశః శ్రీనివాసః శ్రీనిధిః శ్రీవిభావనః।
శ్రీధరః శ్రీకరః శ్రేయః శ్రీమాంల్లోకత్రయాశ్రయః॥ ౬౦౫-౬౧౪॥౭౮॥

సున్దరాం తనుం ధారయన్ శుభాఙ్గః। అరాగద్వేషాదిభిః ముముక్షూణాం శాన్తిలక్షణాం శాన్తిం దదాతీతి శాన్తిదః। సర్గాదౌ సర్వ్వభూతాని ససర్జేతి స్రష్టా। కౌ భూమ్యాం మోదతే కుముదః। కోః క్షితేర్వలనాత్ సంసరణాత్ కువలం జలమ్ తస్మిన్ శేతే ఇతి కువలేశయః। 'శయవాసవాసిష్వకాలాత్' ఇతి అలుక్ సప్తమ్యాః। కౌ భూమ్యాం బలతే సంస్రయతే ఇతి సర్పాణామ్ ఉదరం కువలమ్ తస్మిన్ శేషోదరే శేతే కుబలేశయః। కువలం వదరీఫలం తన్మధ్యే శేతే తక్షకః సోఽపి తస్య విభూతిరితి వా హరిః కువలేశయః। గవాం వృద్ధ్యర్థం గోవర్ద్ధనం ధృతవానితి గోభ్యో హితః గోహితః। గోః భూమేర్భారావతరణేచ్ఛయా శరీరగ్రహణం కుర్వ్వన్ వా గోహితః। గోః భూమ్యాదేః పతిర్గోపతిః। రక్షకో జగతః ఇతి గోప్తా। ఆత్మానం స్వమాయయా సంవృణోతీతి వా। సకలాన్ కామాన్ వర్షుకే అక్షిణీ యస్య స వృషభాక్షః। వృషో ధర్మో దృష్టిరస్యేతి వా। వృషో ధర్మః ప్రియో యస్య స వృషప్రియః। 'వా ప్రియస్య' ఇతి పూర్వ్వనిపాతస్య వికల్పవిధానాత్ పరనిపాతః। వృషశ్చాసౌ ప్రియశ్చేతి వా॥౭౬॥

దేవాసురాదిసంగ్రామాన్న నివర్త్తత ఇత్యనివర్తీ। వృషప్రియత్వాత్ ధర్మాన్న నివర్త్తత ఇతి వా। స్వభావతో విషయేభ్యో నివృత్త ఆత్మా యస్యేతి నివృత్తాత్మా। సంహారకాలే విస్తృతం జగత్ సూక్ష్మరూపేణ సంక్షిపన్ సంక్షేప్తా। తాపార్త్తస్య రక్షణం క్షేమం కరోతీతి క్షేమకృత్। స్వనామస్మృతిమాత్రేణ కల్యాణకరత్వాత్ శివః। శ్రీవత్సలక్షణం చిహ్నమ్ అస్య వక్షసి

స్థితమితి శ్రీవత్సవక్షాః। అస్య వక్షసి శ్రీరనపాయినీ వసతీతి శ్రీవాసః। అమృతమన్థనే సర్వ్వాన్ సురాసురాదీన్ విహాయ శ్రీః ఏనం పతిత్వేన వరయామాసేతి శ్రీపతిః। శ్రీః పరాశక్తిస్తస్యాః పతిరితి వా శ్రీపతిః। 'పరాస్య శక్తిర్బ్బవిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానవలక్రియా చ' ఇతి శ్రుతేః। విరిఞ్చ్యాదీనాం శ్రీమతాం ఋగ్యజుఃసామలక్షణా శ్రీః సా యేషాం తేషాం వా ప్రధానభూత ఇతి శ్రీమతాం వరః। 'ఋచః సామాని యజూంషి సా హి శ్రీరమృతా సతామ్' ఇతి శ్రుతేః॥౮౮॥

శ్రియం భక్తానాం దదాతీతి శ్రీదః। శ్రియ ఈశః శ్రీశః। శ్రీమత్సు నిత్యం వశతీతి శ్రీనివాసః। శ్రీశబ్దేన శ్రీమన్తో లక్ష్యన్తే। సర్వ్వశక్తిమయే అస్మిన్ అఖిలాః శ్రియో నిధీయన్త ఇతి శ్రీనిధిః।

స్వక్షః స్వఙ్గః శతానన్దో నన్దిర్జ్యోతిర్గణేశ్వరః।

విజితాత్మాఽవిధేయాత్మా సత్కీర్త్తిశ్ఛిన్నసంశయః॥౬౧౫-౬౨౩॥౮౯॥

ఉదీర్ణః సర్వ్వతశ్చక్షురనీశః శాశ్వతస్థిరః।

భూశయో భూషణో భూతిర్విశోకః శోకనాశనః॥౬౨౪-౬౩౨॥౯౦॥

అర్చ్చిష్మానర్చ్చితః కుమ్భో విశుద్ధాత్మా విశోధనః।

అనిరుద్ధోఽప్రతిరథః ప్రద్యుమ్నోఽమితవిక్రమః॥౬౩౩-౬౪౧॥౯౧॥

కర్మ్మానురూపేణ వివిధాః శ్రియః సర్వ్వభూతానాం విభావయతీతి శ్రీవిభావనః। సర్వ్వభూతానాం జననీమీశ్వరీం శ్రియం వక్షసి వహన్ శ్రీధరః। స్మరతాం కీర్త్తయతాం స్తువతాం అర్చ్చయతాం భక్తానాం శ్రియం కరోతీతి శ్రీకరః। అనపాయి అనవాప్తసుఖావాప్తిలక్షణం శ్రేయః తచ్చ పరస్యైవ రూపమితి శ్రేయః। శ్రియోఽస్య సన్తీతి శ్రీమాన్। త్రయాణాం లోకానామాశ్రయత్వాత్ లోకత్రయాశ్రయః॥౮౯॥

శోభనే పుణ్డరీకాభే అక్షిణీ యస్య స స్వక్షః। శోభనాన్యఙ్గాన్యస్యేతి స్వఙ్గః। ఏక ఏవ పరమానన్ద ఉపాధిభేదాత్ శతధా భిద్యత ఇతి శతానన్దః। 'ఏతస్యైవానన్దస్య అన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తి' ఇతి శ్రుతేః। పరామానన్దవిగ్రహో నన్దిః। జ్యోతిర్గణానామీశ్వరః జ్యోతిర్గణేశ్వరః। 'తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వ్వం తస్య భాసా సర్వ్వమిదం విభాతి' ఇతి

శ్రుతేః। 'యదాదిత్య గతం తేజః' ఇతి స్మృతేశ్చ। విజిత ఆత్మా మనో యేన స విజితాత్మా। న కేనాపి విధేయ ఆత్మా స్వరూపమస్య ఇతి అవిధేయాత్మా। సతీ అవితథా కీర్త్తిరస్యేతి సత్కీర్త్తిః। కరతలామలకవత్ సర్వ్వం సాక్షాత్ కృతవతః క్వాపి సంశయో నాస్తీతి ఛిన్నసంశయః॥౮౯॥

సర్వ్వభూతేభ్యః సముద్రిక్తత్వాత్ ఉదీర్ణః। సర్వ్వతః సర్వ్వం స్వచైతన్యేన పశ్యతీతి సర్వ్వతశ్చక్షుః। 'విశ్వతశ్చక్షుః' ఇతి శ్రుతేః। న విద్యతే యస్యేశః సోఽనీశః। 'న తస్యేశః కశ్చన' ఇతి శ్రుతేః। శశ్వద్భవన్నపి న విక్రియాం కదాచిదుపైతీతి శాశ్వతస్థిరః ఇతి నామైకమ్। లఙ్కాం ప్రతి మార్గమన్విష్యమాణః సాగరోపాన్తే భూమౌ శేత ఇతి భూశయః। స్వేచ్ఛయాఽవతారైర్బహుభిర్భూమిం భూషయన్ భూషణః। భూతిః భవనం సత్తా విభూతిరితి వా సమస్తవిభూతీనాం కారణత్వాద్వా భూతిః। విగతః శోకోఽస్య పరమానన్దైకరూపత్వాదితి విశోకః। స్మరణమాత్రేణ భక్తానాం శోకం నాశయతీతి శోకనాశనః॥౯౦॥

యదీయేనార్చ్చిషా చన్ద్రసూర్య్యాదయో జ్యోతిష్మన్తః స ఏవ ముఖ్యోఽర్చ్చిష్మాన్। సర్వ్వలోకార్చ్చితైర్బ్రహ్మాదిభిరర్చ్చితః ఇత్యర్చ్చితః। కుమ్భవత్తస్మిన్ సర్వ్వం ప్రతిష్ఠితమితి కుమ్భః। గుణత్రయాతీతతయా విశుద్ధశ్చాసావాత్మేతి విశుద్ధాత్మా। స్మృతిమాత్రేణ పాపానాం క్షపణాత్ విశోధనః। చతుర్వ్యూహేషు చతుర్థో వ్యూహః అనిరుద్ధః। న విరుద్ధ్యతే శత్రుభిః కదాచిత్ ఇతి వా। ప్రతిరథః ప్రతి-

కాలనేమినిహా వీరః శౌరిః శూరజనేశ్వరః।

త్రిలోకాత్మా త్రిలోకేశః కేశవః కేశిహా హరిః॥౬౪౨-౬౫౦॥౯౨॥

కామదేవః కామపాలః కామీ కాన్తః కృతాగమః।

అనిర్ద్దేశ్యవపుర్విష్ణుర్వీరోఽనన్తో ధనఞ్జయః॥౬౫౧-౬౬౦॥౯౩॥

పక్షోఽస్య న విద్యత ఇత్యప్రతిరథః। ప్రకృష్టం ద్యుమ్నం ద్రవిణమస్యేతి ప్రద్యుమ్నః। చతుర్వ్యూహాత్మా వా। అహింసితవిక్రమోఽమితవిక్రమః। అమితః అతులితో విక్రమోఽస్య ఇతి వా॥౯౧॥

కాలనేమినామానమసురం నిజఘానేతి కాలనేమినిహా। వీరః శూరః। శూరకులోద్భవత్వాత్ శౌరిః। శూరజనానాం వాసవాదీనాం శౌర్యాతిశయేనేష్టే శూరజనేశ్వరః। త్రయాణాం లోకానామన్తర్యామితయా ఆత్మా ఇతి త్రిలోకాత్మా। త్రయో లోకా అస్మాత్ పరమార్థతో న భిద్యన్తే ఇతి వా త్రిలోకాత్మా। త్రయో లోకాస్తదాజ్ఞప్తాః స్వేషు స్వేషు కర్మసు వర్త్న్త ఇతి త్రిలోకేశః। కేశసంజ్ఞితాః సూర్యాదిసంక్రాన్తా అంశవస్తద్వత్తయా కేశవః।

అంశవో యే ప్రకాశన్తే మమ తే కేశసంజ్ఞితాః।

సర్వజ్ఞాః కేశవం తస్మాన్మామాహుర్ద్విజసత్తమాః॥

ఇతి మహాభారతే। బ్రహ్మవిష్ణుశివాఖ్యాః శక్తయః కేశసంజ్ఞితాః తద్వత్తయా వా కేశవః। 'త్రయః కేశినః' ఇతి శ్రుతేః। 'మత్కేశౌ వసుధా తలే' ఇత్యాదౌ కేశశబ్దః శక్తిపర్యాయత్వేన ప్రయుక్తః।

కో బ్రహ్మేతి సమాఖ్యాత ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్।

ఆవాం తవాంశసమ్భూతౌ తతః కేశవనామవాన్॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। కేశినామానం అసురం హతవాన్ ఇతి కేశిహా। సహేతుకసంసారహరణాత్ హరిః॥౮౨॥

ధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయం వాఞ్ఛద్భిః కామ్యత ఇతి కామః। కామశ్చాసౌ దేవశ్చేతి కామదేవః। కామినాం కామాన్ పాలయతీతి కామపాలః। పూర్ణకామస్వభావత్వాత్ కామీ। కామోఽస్యాస్తీతి వా కామీ। 'సోఽకామయతే' ఇతి శ్రుతేః। అభిరూపతమం దేహం వహన్ కాన్తః। ద్విపరార్ధాన్తే కస్య బ్రహ్మణోఽప్యన్తోఽస్మాదితి వా కాన్తః। కృత ఆగమ: శ్రుతిస్మృత్యాదిలక్షణో యేన స కృతాగమః। 'వేదాః శాస్త్రాణి విజ్ఞానమేతత్ సర్వం జనార్దనాత్' ఇతి అత్రైవ వక్ష్యతి। 'శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞే' ఇతి భగవద్వచనాత్। ఇదం తదీదృశం వేతి నిర్దేష్టుం యత్ న శక్యతే గుణాదీనామ్ అతీతత్వాత్ పరస్యేత్యనిర్దేశ్యవపుః। రోదసీ వ్యాప్య కాన్తిరత్యాధికా స్థితా అస్యేతి విష్ణుః।

వ్యాప్య మే రోదసీ పార్థ కాన్తిరవ్యధికా స్థితా।

సంసారవేశనాత్ పార్థ విష్ణురిత్యభిసంజ్ఞితః॥

ఇతి మహాభారతే। గత్యాదిమత్త్వాద్వీర: 'వీ గతిప్రజనకాన్త్యసనఖాదనేషు' ఇతి ధాతుపాఠాత్। వ్యాపిత్వాన్నిత్యత్వాత్ సర్వ్వవిత్త్వాత్ సర్వ్వాత్మత్వాత్ దేశతః కాలతో వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నోఽనన్తః। 'సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః

గన్ధర్వ్వాప్సరసః సిద్ధాః కిన్నరోరగచారణాః।

నాన్తం గుణానాం గచ్ఛన్తి తేనానన్తోఽయమవ్యయః॥

బ్రహ్మణ్యో బ్రహ్మకృద్ బ్రహ్మ బ్రహ్మ బ్రహ్మవివర్ద్ధనః।

బ్రహ్మవిద్ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మీ బ్రహ్మజ్ఞో బ్రాహ్మణప్రియః॥౬౬౧-౬౭౦॥౭౪॥

మహాక్రమో మహాకర్మ్మా మహాతేజా మహోరగః।

మహాక్రతుర్మహాయజ్వా మహాయజ్ఞో మహాహరిః॥౬౭౧-౬౭౮॥౭౫॥

ఇతి విష్ణుపురాణవచనాద్వా అనన్తః। యత్ దిగ్విజయే ధనం ప్రభూతమ్ అజయత్తేన ధనఞ్జయః అర్జునః। 'పాణ్డవానాం ధనఞ్జయః' ఇతి భగవద్వచనాత్॥౭౩॥

'తపో వేదాశ్చ విప్రాశ్చ జ్ఞానఞ్చ బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్'। తస్మై హితత్వాద్ బ్రహ్మణ్యః। తపఆదీనాం కర్త్తృత్వాత్ బ్రహ్మకృత్। బ్రహ్మాత్మనా సర్వ్వం సృజతీతి బ్రహ్మ। వృహత్వాద్వృంహణత్వాచ్చ సత్యాదిలక్షణం బ్రహ్మ। 'సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః।

ప్రత్యస్తమితభేదం యత్ సత్తామాత్రమగోచరమ్।

వచసామాత్మసంవేద్యం తజ్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్॥

ఇతి విష్ణుపురాణే। తపఆదీనాం వివర్ద్ధనాత్ బ్రహ్మవివర్ద్ధనః। వేదం వేదార్థఇ్చ యథావత్ వేత్తీతి బ్రహ్మవిత్। బ్రహ్మాత్మనా బ్రాహ్మణాత్మనా సమస్తానాం లోకానాం ప్రవచనం కుర్వ్వన్ వేదస్యాఽయమితి బ్రాహ్మణః।బ్రహ్మసంజ్ఞకాస్తదంశభూతా అస్య సన్తి ఇతి బ్రహ్మీ। వేదాన్ బ్రహ్మ చ స్వాత్మభూతాన్ జానాతీతి బ్రహ్మజ్ఞః। బ్రాహ్మణానాం ప్రియో బ్రాహ్మణప్రియః। బ్రాహ్మణాః ప్రియా అస్యేతి వా।

ఘ్నన్తం శపన్తం పరుషం వదన్తం యో బ్రాహ్మణం న ప్రణమేద్యథార్హమ్।

స పాపకృద్ బ్రహ్మదవాగ్నిదగ్ధో దణ్డాశ్చ బధ్యశ్చ న చాస్మదీయః॥ ఇతి భగవద్వచనాత్।

యం దేవం దేవకీ దేవీ వసుదేవాదజీజనత్।

భీమస్య బ్రహ్మణో గుప్త్యై దీప్తమగ్నిమివారణేః॥ ఇతి మహాభారతే॥౮౪॥

మహాన్తః క్రమాః పాదవిక్షేపోఽస్య స మహాక్రమః। 'శం నో విష్ణురురుక్రమః' ఇతి శ్రుతేః। మహత్ జగదుత్పత్త్యాది కర్మాఽస్యేతి మహాకర్మా। యదీయేన తేజసా భాస్కరాదయస్తేజస్వినస్తత్ మహత్తేజః అస్య ఇతి మహాతేజాః।

యదాదిత్యగతం తేజో జగద్ భాసయతేఽఖిలమ్।

యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాఽగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకమ్॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। స్థైర్య్యశౌర్య్యాదిభిః ధర్మైర్మహద్భిః సమలఙ్కృత ఇతి వా మహాతేజాః। మహాంశ్చాసావురగశ్చేతి మహోరగః। 'సర్పాణామస్మి వాసుకిః' ఇతి భగవద్వచనాత్। మహాంశ్చాసౌ క్రతుశ్చేతి మహాక్రతుః। 'యథాఽశ్వమేధః క్రతురాట్' ఇతి మనువచనాత్। సోఽపి స ఏవేతి స్తుతిః। మహాంశ్చాసౌ యజ్వా చేతి లోకసంగ్రహార్థం యజ్ఞాన్ ప్రవర్త్తయన్ మహాయజ్వా। మహాంశ్చాసౌ యజ్ఞశ్చేతి మహాయజ్ఞః। 'యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి' ఇతి భగవత్వచనాత్। మహచ్చ తద్ధరిశ్చేతి సర్వ్వజగత్తదాత్మతయా హ్రియత ఇతి మహాహరిః। మహాత్మతయా హ్రియత ఇతి వా మహాహరిః। మహాహవిః ఇతి

స్తవ్యః స్తవప్రియః స్తోత్రం స్తుతిః స్తోతా రణప్రియః।

పూర్ణః పూరయితా పుణ్యః పుణ్యకీర్త్తిరనామయః॥౬౭౬-౬౮౬॥౮౬॥

మనోజవస్తీర్థకరో వసురేతా వసుప్రదః।

వసుప్రదో వాసుదేవో వసుర్వసుమనా హవిః॥ ౬౬౦-౬౬౮॥౭౭॥

సద్గతిః సత్కృతిః సత్తా సద్భూతిః సత్పరాయణః।

శూరసేనో యదుశ్రేష్ఠః సన్నివాసః సుయామునః॥౬౬౬-౭౦౭॥౭౮॥

పాఠే మహచ్చ తద్హవిశ్చేతి బ్రహ్మాత్మని సర్వం జగత్ తదాత్మతయా హూయత ఇతి మహాహవిః। మహాక్రతురిత్యాదిషు బహువ్రీహిర్వా॥౭౫॥

సర్వైః స్తూయతేఽసౌ న స్తోతా కస్యచిదితి స్తవ్యః। అత ఏవ స్తవప్రియః। యేన స్తూయతే తత్ స్తోత్రం గుణసంకీర్త్తనాత్మకమ్। తద్ధరిరేవేతి। స్తుతిః స్తవనక్రియా। స్తోతా అపి స ఏవ। ప్రియం రణమస్య యతః పఞ్చమహాయుధాని ధత్తే సతతం లోకరక్షార్థమతో రణప్రియః। సకలకామైః సకలాభిః శక్తిభిః పూర్ణత్వాత్ సమ్పన్నః పూర్ణః। పూరయితా చ సర్వేషాం సమ్పద్భిః। న కేవలమ్ పూర్ణ ఏవ। స్మృతిమాత్రేణ కల్మషాణి క్షపయతీతి పుణ్యః। పుణ్యా కీర్త్తిరస్య యతః పుణ్యమావహత్యస్య కీర్త్తిర్నృణామితి పుణ్యకీర్త్తిః। ఆన్తరైః బాహ్యైర్వ్యాధిభిః కర్మజైర్న పీడ్యత ఇతి అనామయః॥౭౬॥

మనసో వేగ ఇవ వేగో యస్య సర్వగతత్వాదితి మనోజవః। చతుర్దశవిద్యానాం బాహ్యవిద్యాసమయానాఞ్చ ప్రణేతా ప్రవక్తా చేతి తీర్థకరః। హయగ్రీవరూపేణ మధుకైటభౌ హత్వా విరిఞ్చాయ సర్గాదౌ సర్వాః శ్రుతీరన్యాశ్చ విద్యా ఉపాదిశత్ వేదబాహ్యా విద్యాః సురవైరిణాం వఞ్చనాయ చోపాదిశదితి పౌరాణికాః కథయన్తి। వసు సువర్ణం రేతోఽస్యేతి వసురేతాః।

అప ఏవ ససర్జ్జాదౌ తాసు వీజమవాసృజత్।

తదణ్డమభవద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభమ్॥

ఇతి వ్యాసవచనాత్। వసు ధనం ప్రకర్షేణ దదాతీతి సాక్షాద్ధనాధ్యక్షోఽయమ్ ఇతరస్తు తత్ప్రసాదాద్ధనాధ్యక్ష ఇతి వసుప్రదః। వసు ప్రకృష్టం మోక్షాఖ్యం ఫలం భక్తేభ్యః ప్రదదాతి ఇతి ద్వితీయవసుప్రదః। 'విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మ రాతిర్దాతుః పరాయణం తిష్ఠమానస్య తద్విద:' ఇతి శ్రుతేః। సురారీణాం వసు ప్రకర్షేణ ఖణ్డయన్ వా వసుప్రదః। వసుదేవస్యాపత్యం వాసుదేవః। వసన్తి భూతాన్యత్ర తేషు అయమపి వసతీతి వసుః। అవిశేషేణ సర్వేషు విషయేషు తన్మనో వసతీతి వసు తాదృశం మనోఽస్యేతి వసుమనాః। 'బ్రహ్మ హవిః' ఇతి భగవద్వచనాత్ హవిః॥౮౭॥

'అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద సన్తమేనం తతో విదుః' ఇతి శ్రుతేః బ్రహ్మాస్తీతి యే విదుస్తే సన్తః తైః ప్రాప్యత ఇతి సద్గతిః। సతీ గతిః బుద్ధిర్వా ఉత్కృష్టా సాఽస్యేతి వా సద్గతిః। సతో కృతిః జగదుత్పత్త్యాదిలక్షణా అస్య యస్మాత్తేన సత్కృతిః। సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహితా అనుభూతిః

భూతావాసో బాసుదేవః సర్వాసునిలయోఽనలః।

దర్పహా దర్పదో దృప్తో దుర్ధరోఽథాపరాజితః॥౭౦౮-౧౧౬॥౮౯॥

విశ్వమూర్తిర్మహామూర్తిర్దీప్తమూర్తిరమూర్తిమాన్।

అనేకమూర్తిరవ్యక్తః శతమూర్తిః శతాననః॥౭౧౦-౭౨౪॥౯౦॥

సత్తా। 'ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః। సన్నేవ పరమాత్మా చిదాత్మకో బహుధా అబాధాత్ భాసమానత్వాత్ సద్భూతిః। నాన్యప్రతీతేర్బాధ్యమానత్వాచ్చ న సన్నాప్య సత్। శ్రౌతో యౌక్తికీ వా వాధః ప్రపఞ్చస్య వివక్షితః। సతాం తత్త్వవిదాం పరం ప్రకృష్టమయనమితి సత్పరాయణః। హనూమత్ప్రముఖాః శౌర్యశాలినో సైనికాః యస్యాం సేనాయాం విద్యన్తే సా శూరసేనా యస్య సః శూరసేనః। యదూనాం ప్రధానత్వాత్ యదుశ్రేష్ఠః। సతాం విదుషామాశ్రయః సన్నివాసః। శోభనా యామునా యమునాసమ్బన్ధిన: దేవకీవసుదేవనన్దయశోదాబలభద్రసుభద్రాదయః పరివేష్టారోఽస్యేతి సుయామునః। గోపవేశధరాః యామునాః పరివేష్టారః పద్మాసనాదయః శోభనా అస్య ఇతి వా సుయామునః॥ ౮౮ ॥

భూతాన్యత్రాభిముఖ్యేన వసన్తీతి భూతావాసః। ‘వసన్తి సర్వ్వభూతాని భూతావాసస్తతో హరిః’ ఇతి శ్రీహరివంశే। జగదాచ్ఛాదయతి మాయయేతి వాసుః వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చేతి వాసుదేవః। ‘ఛాదయామి జగద్విశ్వం భూత్వా సూర్య్య ఇవాంశుభిః’ ఇతి భగవద్వచనాత్। సర్వ్వ ఏవ అసవో ముఖ్యాః ప్రాణా జీవాత్మకే యస్మిన్నాశ్రయే నిలీయన్తే స సర్వ్వాసునిలయః। అలం పర్య్యాప్తిః శక్తిసమ్పదామ్। అలం నాస్య విద్యత ఇత్యనలః। ధర్మ్మవిరుద్ధే పథి తిష్ఠతాం దర్పం హన్తీతి దర్పహా। ధర్మ్మ్యే వర్త్మని వర్త్తమానానాం దర్పం దదాతీతి దర్పదః।స్వాత్మామృతరసాస్వాదాత్ నిత్యప్రముదితత్వాత్ దృప్తః। న శక్యా ధారణా యస్య ప్రణిధానాదిషు సర్వోపాధివినిర్ముక్తత్వాత్ తథాపి తత్ప్రసాదతః కైశ్చిద్దుఃఖేన హృదయే ధార్య్యతే జన్మాన్తరసహస్రేషు భావనాయోగాత్ తస్మాత్ దుర్ధరః।

క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసామ్।

అవ్యక్తా హి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। ఆన్తరైరాగాదిభిర్బాహ్యై దానవాదిభిరపి శత్రుభిర్న పరాజిత ఇత్యపరాజితః॥౮౮॥

విశ్వం మూర్త్తిరస్య సర్వాత్మకత్వాదితి విశ్వమూర్త్తిః। శేషపర్య్యఙ్కశాయినోఽనిరుద్ధస్య మహతీ మూర్త్తిరితి మహామూర్త్తిః। దీప్తా జ్ఞానమయీ మూర్త్తిః యస్యేతి స్వేచ్ఛయా గృహీతా తైజసీ మూర్త్తిర్దీప్తా అస్యేతి వా దీప్తమూర్త్తి। కర్మ్మనిబన్ధనా మూర్త్తిరస్య న విద్యత ఇత్యమూర్త్తిమాన్। అవతారేషు స్వేషు యా లోకానాముపకారిణీః వహ్వీః మూర్త్తీర్భజత ఇత్యనేకమూర్త్తిః। యద్యప్యనేకమూర్త్తిస్తథాపి అయమీదృశ ఇతి న వ్యజ్యతే ఇతి అవ్యక్తః। నానావికల్పజా మూర్త్తయః సంవిదాకృతేః సన్తీతి శతమూర్త్తిః। విశ్వాదిమూర్త్తిత్వం యతోఽస్య అతః శతాననః॥౮౦॥

ఏకో నైకః సవః కః కిం యత్తత్పదమనుత్తమమ్।

లోకబన్ధుర్లోకనాథో మాధవో భక్తవత్సలః॥౭౨౫-౭౩౫॥౯౧॥

సువర్ణవర్ణో హేమాఙ్గో వరాఙ్గశ్చన్దనాఙ్గదీ।

వీరహా విషమః శూన్యో ఘృతాశీరచలశ్చలః॥౭౩౬-౭౪౫॥౯౨॥

అమానీ మానదో మాన్యో లోకస్వామీ త్రిలోకధృక్।
సుమేధా మేధజో ధన్యః సత్యమేధా ధరాధరః॥౭౪౬-౭౫౫॥౮౩॥

పరమార్థతః సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదనిర్ముక్తత్వాదేకః। 'ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః। మాయయాఽనేకరూపత్వాత్ నైకః। 'ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే' ఇతి శ్రుతేః। సోమో యత్రాభిషూయతే సోఽధ్వరః సవః। కశబ్దః సుఖవాచకః తేన స్తూయత ఇతి కః। 'కం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః। సర్వ్వపురుషార్థరూపత్వాత్ బ్రహ్మైవ విచార్య్యమితి బ్రహ్మ కిమ్। యత్శబ్దేన స్వతఃసిద్ధవస్తూద్దేశ్యవాచినా బ్రహ్మ నిర్ద్దిశ్యతే ఇతి బ్రహ్మ యత్। 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే' ఇతి శ్రుతేః। తనోతీతి బ్రహ్మ తత్। ఓం తత్సదితినిర్ద్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః' ఇతి భగవద్వచనాత్। పద్యతే గమ్యతే ముముక్షుభిరితి పదమ్। యస్మాదుత్కృష్టం నాస్తి తదనుత్తమమ్। సవిశేషణమేకం నామ పదమనుత్తమమితి। ఆధారభూతే అస్మిన్ సకలా లోకా బధ్యన్త ఇతి లోకానాం బన్ధుర్లోకబన్ధుః। లోకజనకత్వాత్ జనకోపమో బన్ధుర్నాస్తీతి వా లోకబన్ధుః। లోకానాం బన్ధుకృత్యం హితాహితోపదేశం శ్రుతిస్మృతిలక్షణం కృతవానితి వా లోకబన్ధుః। లోకైర్నాథ్యతే యాచ్యతే లోకాన్ ఉపతపతి ఆశాస్తే ఇతి లోకానామిష్ట ఇతి లోకనాథః। 'నాధృనాథృ ఉపతాపైశ్వర్య్యాశీఃసు' ఇతి ధాతుపాఠాత్ లోకైర్య్యాచ్యతే ప్రార్థ్యతే వా। మధుకులే జాతత్వాన్మాధవః। భక్తస్నేహవాన్ భక్తవత్సలః॥౮౧॥

సువర్ణస్య వర్ణ ఇవ వర్ణోఽస్య ఇతి సువర్ణవర్ణః। 'యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణమ్' ఇతి శ్రుతేః। హేమేవాఽఙ్గం వపుర్యస్య ఇతి హేమాఙ్గః। 'య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః' ఇతి శ్రుతేః। వరాణి శోభనాన్యఙ్గాన్యస్యేతి వరాఙ్గః। చన్దనైరాహ్లాదనైరఙ్గదైః కేయూరైర్భూషిత ఇతి చన్దనాఙ్గదీ। ధర్మ్మత్రాణాయ వీరాన్ అసురముఖ్యాన్ హిరణ్యకశిపుప్రభృతీన్ నాగాదీంశ్చ హన్తీతి వీరహా। సమో నాస్య విద్యతే సర్వ్వలోకవిలక్షణత్వాదితి విషమః। 'న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే' ఇతి శ్రుతేః। 'న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యః' ఇతి గీతాసు। సర్వ్వవిశేషణరహితత్వాత్ శూన్య ఇవ శూన్యః। ఘృతా విగలితా ఆశిషః ప్రార్థనాః అస్యేతి ఘృతాశీః। న స్వరూపాన్న సామర్థ్యాన్న చ జ్ఞానాదికాత్ గుణాత్ చలనం విద్యతే అస్య ఇత్యచలః। వాయురూపేణ చలతి ఇతి చలః॥౮౨॥

అనాత్మవస్తుష్వాత్మాభిమానో నాస్తి అస్య స్వచ్ఛసంవేదనాకృతేరిత్యమానీ। స్వమాయయా

తేజోవృషో ద్యుతిధరః సర్వ్వశస్త్రభృతాం వరః।
ప్రగ్రహో నిగ్రహో వ్యగ్రో నైకశృఙ్గో గదాగ్రజః॥ ౭౫౬-౭౬౪॥౬౪॥

చతుర్మ్మూర్త్తిశ్చతుర్బ్బాహుశ్చతుర్వ్యూహశ్చతుర్గతిః।
చతురాత్మా చతుర్భావశ్చతుర్వ్వేదవిదేకపాత్॥౭౬౫-౧౭౭॥౬౫॥

సర్వ్వేషామనాత్మస్వాత్మాభిమానం దదాతి భక్తానాం సత్కారం మానఞ్చ దదాతీతి తత్త్వవిదామ్ అధిర్మ్మిష్ఠానామ్ అనాత్మస్వాత్మాభిమానం ఖణ్డయతీతి వా మానదః। సర్వ్వేషాం మాననీయత్వాత్ సర్వ్వజన పూజార్హత్వాత్ సర్వ్వేశ్వరత్వాచ్చ మాన్యః। త్రయో లోకాః స్వర్గాదయస్తేషాం స్వామీ సర్వాధ్యక్ష ఇతి వా లోకస్వామీ। చతుర్ద్దశానాం లోకానామీశ్వర ఇతి వా। త్రీన్ లోకాన్ ధారయతి పాలయతీతి త్రిలోకధృక్। శోభనా మేధా స్వాభావికీ ప్రజ్ఞా అస్యేతి సుమేధాః। 'నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోః' ఇతి సమాసాన్తోఽసిచ్ప్రత్యయః। మేధేఽధ్వరే జాయత ఇతి మేధజః। కృతార్థత్వాత్ ధన్యః। సత్యా అవితథా మేధా అస్యేతి సత్యమేధాః। అంశైరశేషైః శేషాద్యైరశేషాం ధరాం ధరతీతి ధరాధరః॥౬౩॥

తేజసా అమ్బూంసి సర్వ్వదా ఆదిత్యరూపేణ వర్షతీతి తేజోవృషః। ద్యుతిమఙ్గగతాం కాన్తిం ధరతీతి ద్యుతిధరః। సర్వ్వశస్త్రభృతాం వరః శ్రేష్ఠ ఇతి సర్వ్వశస్త్రభృతాం వరః। భక్తైరుపహృతం పత్రపుష్పాదికం ప్రగృహ్ణాతీతి ప్రగ్రహః। ధావతో విషయారణ్యే దుర్ద్దాన్తేన్ద్రియవాజినః తత్ప్రసాదేన రశ్మినేవ వధ్నాతీతి వా ప్రగ్రహః। 'రశ్మౌ చ' ఇతి పాణినిమునివచనాత్ ప్రగ్రహశబ్దస్య సాధుత్వమ్। స్వవశేన సురారీన్ సర్వ్వాన్ నిగృహ్ణాతీతి నిగ్రహః। విగతమ్ అగ్రమ్ అన్తో వినాశోఽస్యేతి వ్యగ్రః। భక్తానామ్ అభీష్టప్రదానే వ్యగ్ర ఇతి వా। చతుఃశృఙ్గత్వాన్నైకశృఙ్గః। 'చత్వారి శృఙ్గా త్రయోఽస్య పాదా' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। నిగదేన మన్త్రేణ అగ్రే జాయత ఇతి నిశబ్దలోపం కృత్వా గదాగ్రజః। యద్వా గదో నామ వసుదేవస్యాగ్రజః తస్మాదగ్రే జాయత ఇతి గదాగ్రజః॥౬౪॥

చతస్రో మూర్త్తయో విరాట్సూత్రావ్యాకృతతురీయాత్మానోఽస్యేతి చతుర్మ్మూర్త్తిః। సితా రక్తా పీతా కృష్ణా చేతి చతస్రో మూర్త్తయోఽస్యేతి వా। చత్వారో బాహవోఽస్యేతి చతుర్బాహుః ఇతి నామ వాసుదేవే రూఢమ్। 'శరీరపురుషశ్ఛన్దః పురుషో వేదపురుషో మహాపురుషః' ఇతి వహ్వృచోపనిషదుక్తాశ్చత్వారః పురుషా వ్యూహా అస్యేతి చతుర్వ్యూహః। ఆశ్రమాణాం వర్ణానాం

చతుర్ణాం యథోక్తకారిణాం గతిశ్చతుర్గతిః। రాగద్వేషాదిరహితత్వాత్ చతురః ఆత్మా మనః యస్య మనోవుద్ధిరఙ్గారశ్చిత్తఞ్చేతి అన్తఃకరణచతుష్టయం ఆత్మా యస్యేతి వా స చతురాత్మా। ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం పురుషార్థచతుష్టయం మవత్యుత్పద్యతే యస్మాదితి చతుర్భావః। చతురో వేదాన్ వేత్తీతి చతుర్వ్వేదవిత్। ప్రపఞ్చలక్షణ ఏకః పాదో విభూత్యంశరూపోऽస్యేతి ఏకపాత్। 'పాదోऽస్య విశ్వా భూతాని' ఇతి శ్రుతేః। 'విష్టభ్యాऽహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్' ఇతి భాగవద్వచనాత్ ॥౯౫॥

సమావర్త్తోऽనివృత్తాత్మా దుర్జ్జయో దురతిక్రమః।

దుర్ల్లభో దుర్గమో దుర్గో దురావాసో దురారిహా॥ ౭౭౩-౭౮౧॥౯౬॥

శుభాఙ్గో లోకసారఙ్గః సుతన్తుస్తన్తువర్ద్ధనః।

ఇన్ద్రకర్మా మహాకర్మా కృతకర్మా కృతాగమః॥౭౮౨-౭౮౯॥౯౭॥

ఉద్భవః సున్దరః సున్దో రత్ననాభః సులోచనః।

అర్కో వాజసనః శృఙ్గీ జయన్తః సర్వ్వవిజ్జయీ॥౭౯౦-౭౯౯॥౯౮॥

సంసారచక్రస్య సమ్యగావర్త్తకః ఇతి సంసారచక్రమస్మిన్ సమ్యగావర్త్తత ఇతి వా సమావర్త్తః। నివృత్త ఆత్మా మనో విషయేభ్య ఇతి నివృత్తాత్మా। అనివృత్తాత్మా ఇతి పాఠే సర్వ్వత్ర వర్త్తమానత్వాత్ న నివర్త్తతే ఆత్మా విషయేభ్యః అస్య ఇతి అనివృత్తాత్మా। జేతుం న శక్యత ఇతి దుర్జ్జయః। భయహేతుత్వాదస్యాऽऽజ్ఞాం సూర్యాదయో నాతిక్రమన్తీతి దురతిక్రమః।

భయాదస్యాऽగ్నిస్తపతి భయాత్తపతి భాస్కరః।

భయాదిన్ద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమః॥

ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। 'మహద్భయం వజ్రముద్యతమ్' ఇతి చ। దుర్ల్లభయా భక్త్యా లభ్యత్వాత్ దుర్ల్లభః। జన్మాన్తరసహస్రేషు తపోజ్ఞానసమాధిభిః। నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే॥

ఇతి వ్యాసవచనాత్। 'భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా' ఇతి భగవద్వచనాశ్చ। దుఃఖేన గమ్యతే జ్ఞాయత ఇతి దుర్గమః। అన్తరాయప్రతిహతైః దుఃఖాదవాప్యత ఇతి దుర్గః। దుఃఖేనాఽఽవాస్యతే చిత్తే యోగిభిః సమాధావితి దురావాసః। దురారయో దుర్దమినో దానవాదయస్తాన్ హన్తీతి దురారిహా॥౯౬॥

శోభనైరఙ్గైః ధ్యేయత్వాత్ శుభాఙ్గః। లోకానాం సారం సారఙ్గవత్ భృఙ్గవద్ గృహ్ణాతీతి లోకసారఙ్గః। 'ప్రజాపతిః లోకానభ్యతపత్' ఇతి శ్రుతేః। లోకసారః ప్రణవః తేన ప్రతిపత్తవ్య ఇతి వా। పృషోదరాదిత్వాత్ సాధుత్వమ్। శోభనస్తన్తుర్విస్తీర్ణః ప్రపఞ్చోఽస్యేతి సుతన్తుః। తన్తుం వర్ద్ధయతి ఛేదయతీతి వా తన్తువర్ద్ధనః। ఇన్ద్రస్య కర్మైవ కర్మ అస్యేతి ఇన్ద్రకర్మా ఐశ్వర్యకర్మేత్యర్థః। మహాన్తి వియదాదీని భూతాని కర్మాణి కార్యాణ్యస్యేతి మహాకర్మా। కతమేవ సర్వం న కర్త్తవ్యం కిఞ్చిత్ కర్మ అస్య విద్యత ఇతి కృతకర్మా। ధర్మాత్మకం కర్మ కృతవానితి వా కృతకర్మా। కృతో వేదాత్మక ఆగమో యేనేతి కృతాగమః। 'అస్య మహతో భూతస్య నిఃశ్వసితమేతత్' ఇతి శ్రుతేః॥౯౭॥

ఉత్కృష్టం భవం జన్మ స్వేచ్ఛయా భజతి ఇతి ఉద్భవః। ఉద్గతమపగతం జన్మాఽస్య సమస్తకారణత్వాదితి వా ఉద్భవః। విశ్వాతిశాయిసౌభాగ్యశాలిత్వాత్ సున్దరః। సుష్ఠు ఉనత్తీతి సున్దః। ఉదీ క్లేదనే ఇత్యస్య ధాతోః పచాద్యచ్। ఆర్ద్రీభావస్య వాచకః సున్దః కరుణాకరః ఇత్యర్థః। పృషోదరాదిత్వాత్ పరరూపత్వమ్। రత్నవత్సున్దరా నాభిరస్యేతి రత్ననాభః। రత్నశబ్దేనాత్ర శోభా లక్ష్యతే। శోభనం

సువర్ణవిన్దురక్షోభ్యః సర్వవాగీశ్వరేశ్వరః।

మహాహ్రదో మహాగర్త్తో మహాభూతో మహానిధిః॥౮౦౦-౮౦౬॥౯౯॥

కుముదః కున్దరః కున్దః పర్జన్యః పావనోఽనిలః।

అమృతాశోఽమృతవపుః సర్వజ్ఞః సర్వతోముఖః॥౮౦౦-౮౧౬॥౧౦౦॥

లోచనం నయనం జ్ఞానం వా అస్యేతి సులోచనః। బ్రహ్మాదిభిః పూజ్యతమైరర్చనీయత్వాదర్కః। వాజమన్నమ్ అన్నార్థినాం సనోతి దదాతీతి వాజసనః।

ప్రలయామ్బుసి శృఙ్గవత్ మత్స్యవిశేషరూపీ శృఙ్గీ। మత్వర్థీయోఽతిశాయనే ఇని ప్రత్యయః। అరీన్ అతిశయేన జయతి జయహేతురితి వా జయన్తః। సర్వ్వవిషయం జ్ఞానమస్యేతి సర్వ్వవిత్। ఆభ్యన్తరాన్ రాగాదీన్ బాహ్యాన్ హిరణ్యాక్షాదీన్ దుర్జ్జయాన్ జేతుం శీలమస్యేతి జయీ। తచ్ఛీలాధికారే 'జిదృక్షి' ఇత్యాది పాణినివచనాదినిప్రత్యయః। సర్వ్వవిచ్చాసౌ జయీ చేతి సర్వ్వవిజయీ ఇత్యేకం నామ॥౯౮॥

విన్దవోఽవయవాః సువర్ణసదృశా అస్యేతి సువర్ణవిన్దుః। 'ఆప్రణఖాత్ సర్వ్వ ఏవ సువర్ణ:'ఇతి శ్రుతేః। శోభనో వర్ణోఽక్షరం విన్దుశ్చ యస్మిన్మన్త్రే తన్మన్త్రాత్మా వా సువర్ణవిన్దుః। రాగద్వేషాదిభిః శబ్దాది విషయైశ్చ త్రిదశారిభిశ్చ న క్షోభ్యత ఇత్యక్షోభ్యః। సర్వ్వేషాం వాగీశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనామపీశ్వరః। అవగాహ్య సదానన్దం విశ్రమ్య సుఖమాసతే యోగిన ఇతి మహాహ్నదః। గర్త్తవదస్య మాయా మహతీ దురత్యయేతి మహాగర్త్తః। 'మమ మాయా దురత్యయా' ఇతి భగవద్వచనాత్। యద్వా గర్త్తశబ్దో రథపర్య్యాయ ఇతి నైరుక్తైరుక్తః తస్మాన్మహారథో మహాగర్త్తః। మహారథత్వమస్య ప్రసిద్ధం భారతాదిషు। కాలత్రయానవచ్ఛిన్నస్వభావత్వాత్ మహాభూతః। సర్వ్వమహాభూతాన్యస్మిన్నిధీయన్త ఇతి నిధిః। మహాంశ్చాసౌ నిధిశ్చేతి మహానిధిః॥౯౯॥

కుం ధరణీం భారావతరణం కుర్వ్వన్ మోదయతీతి కుముదః। కున్దపుష్పతుల్యాని శుద్ధాని ఫలాని రాతి దదాతీతి లాతి ఆదత్తే ఇతి వా కున్దరః। రలయోర్వ్యృత్యేకత్వస్మరణాత్। 'కుం ధరాం దారయామాస హిరణ్యాక్షజిఘాంసయా। వారాహం రూపమాస్థాయ' ఇతి వా కున్దరః। కున్దోపమసున్దరాఙ్గత్వాత్ శుద్ధస్ఫటికవన్నిర్మ్మల ఇతి వా కున్దః। కుం పృథివీం కశ్యపాయ దదాతీతి వా కున్దః।

సర్వ్వపాపవినాశాయ వాజిమేధేన చేష్టవాన్।

తస్మిన్ యజ్ఞే మహాదానే దక్షిణాం భృగునన్దనః॥

మారీచాయ దదౌ ప్రీతః కశ్యపాయ వసున్ధరామ్। ఇతి హరివంశే।

కుం పృథివీం ద్యతి ఖణ్డయతీతి వా కున్దః। కుశబ్దేన పృథివీశ్వరా లక్ష్యన్తే।

నిఃక్షత్రియాం యశ్చ చకార మేదినీమనేకశో వాహువలం తథాచ్ఛినత్।

యః కార్త్తవీర్య్యస్య స భార్గవోత్తమో మమాస్తు మాఙ్గల్యవివృద్ధయే హరిః॥ ఇతి విష్ణుధర్మే॥

పర్జ్జన్యవదాధ్యాత్మికాదితాపత్రయం శమయతి సర్వ్వకామానభివర్షతీతి వా పర్జ్జన్యః। స్మృతిమాత్రేణ పునాతీతి పావనః। ఇలతి ప్రేరణం కరోతీతి ఇలః తద్రహితత్వాదనిలః। ఇలతి

సులభః సువ్రతః సిద్ధః శత్రుజిచ్ఛత్రుతాపనః।

న్యగ్రోధోదుమ్బరోఽశ్వత్థశ్చాగురాన్ధ్రనిషూదనః॥౮౧౭-౮౨౫॥౧౦౧॥

సహస్రార్చ్చిః సప్తజిహ్వః సప్తైధాః సప్తవాహనః।

అమూర్త్తిరనఘోఽచిన్త్యో భయకృద్భయనాశనః॥౮౨౬-౮౩౪॥౧౦౨॥

స్వపితి ఇతి వా ఇత్యజ్ఞః ఇలః తద్విపరీతః నిత్యవుద్ధస్వరూపత్వాదనిలః। అనిలో వాయుస్తత్స్వరూపత్వాదితి వా అనిలః। అథవా ఇలతేర్గ్రహణార్థత్వాత్ కిఞ్చిన్న గృహ్ణాతీతి వా అనిలః। ఆత్మామృతరసమ్ అశ్నాతీతి అమృతాశః। మథితమమృతమసురాన్ నాశయిత్వా స్వయం చాశ్నాతీతి వా అమృతాశః। అమృతా అనశ్వరా అనశ్వరఫలత్వాత్ ఆశా వాచ్చాఽస్యేతి వా అమృతాశః। మృతం మరణం తద్రహితం వపురస్యేతి అమృతవపుః। సర్వ్వం జానాతీతి సర్వ్వజ్ఞః। 'యః సర్వ్వజ్ఞః సర్వ్వవిత్' ఇతి శ్రుతేః। 'సర్వ్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్ సర్వ్వతోముఖః॥౧౦౦॥

పత్రపుష్పఫలాదిభిర్భక్తిమాత్రసమర్పితైః సుఖేన లభ్యత ఇతి సులభః।

పత్రేషు పుష్పేషు ఫలేషు తోయేష్వక్రీతలభ్యేషు సదైవ సత్సు।

భక్త్యైకలభ్యే పురుషే పురాణే ముక్త్యై కథం న క్రియతే ప్రయత్నః॥ ఇతి మహాభరతే।

శోభనం వ్రతమస్యేతి శోభనం వ్రతయతి ఇతి వా భుఙ్క్తే భోజనాన్న నివర్త్తతే ఇతి సువ్రతః। అనన్యాధీనసిద్ధిత్వాత్ సిద్ధః। సురశత్రవ ఏవాస్య శత్రవస్తాన్ జయతీతి శత్రుజిత్। తాపనాత్ సురశత్రూణాం శత్రుతాపనః। న్యక్ అర్వ్వాక్ రోహతి సర్వేషాముపరి వర్త్తత ఇతి న్యగ్రోధః। పృషోదరాదిత్వాత్ హకారస్య ధకారాదేశః। సర్వ్వాణి భూతాని న్యక్కృత్య స్వమాయయా

వృణోతి రుణద్ధీతి వా న్యగ్రోధః। అమ్బరవదుద్గతః సర్వకారణత్వేన ఇత్యుదుమ్బరః। పృషోదరాదిత్వాత్ ఉకారః। యద్వా ఉదుమ్బరమన్నాద్యం తేన తదాత్మనా విశ్వం పోషయన్నుదుమ్బరః। 'అన్నాద్యముదుమ్బరమ్' ఇతి శ్రుతేః। న్యగ్రోధోదుమ్బర ఇత్యత్ర విసర్గలోపే సన్ధిరార్షః। శ్వోఽపి న స్థాస్యతీత్యశ్వత్థః। పృషోదరాదిత్వాత్ సకారస్య తకారః।

ఊర్ధ్వమూలమధః శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమ్।

ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। 'ఊర్ధ్వమూలోఽవాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థ సనాతనః' ఇతి శ్రుతేః। చాణురనామానమన్ధ్రజం నిషూదితవానితి చాణూరాన్ధ్రనిషూదనః॥౧౦౯॥

అనన్తాన్యర్చీంషి యస్య స సహస్రార్చిః।

దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్ యుగపదుత్థితా।

యది భాః సదృశీ సా స్యాత్ భాసస్తస్య మహాత్మనః॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। సప్తజిహ్వా అస్య సన్తి ఇతి వా సప్తజిహ్వః। తథా చ శ్రుతిః।

కాలీ కరాలీ చ మనోజవా చ సులోహితా యా చ సుధూమ్రవర్ణా।

స్ఫులిఙ్గినీ విశ్వరుచీ చ దేవీ లేలాయమానా ఇతి సప్తజిహ్వాః॥ఇతి॥

అణుర్బృహత్ కృశః స్థూలో గుణభృన్నిర్గుణో మహాన్।

అధృతః స్వధృతః స్వాస్యః ప్రాగ్వంశో వంశవర్ధనః॥౮౩౭-౮౪౬॥౧౦౩॥

భారభృత్ కథితో యోగీ యోగీశః సర్వకామదః।

ఆశ్రమః శ్రమణః క్షామః సుపర్ణో వాయువాహనః॥౮౪౭-౮౫౬॥౧౦౪॥

సప్త ఏధాంసి దీప్తయోఽస్యేతి సప్తైధాః అగ్నిః। 'సప్త తే అగ్నేః సమిధః సప్తజిహ్వాః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। సప్తాశ్వాః వాహనాని సప్తనామ్నైకో వా అశ్వో వాహనమ్ అస్యేతి సప్తవాహనః। 'ఆదిత్యమేకోఽశ్వో వహతి సప్తనామా' ఇతి శ్రుతేః। మూర్త్తిర్ఘనరూపం ధారణసమర్థం చరాచరలక్షణమ్। 'తాభ్యోఽభితప్తాభ్యో మూర్త్తిరజాయత' ఇతి శ్రుతేః। తద్రహిత ఇత్యమూర్త్తిః। అథవా దేహసంస్థాపనలచణా మూర్చ్ఛితాఙ్గావయవా మూర్త్తిః తద్రహిత ఇతి అమూర్త్తిః। అఘం దుఃఖం పాపఞ్చ ఇయమస్య న విద్యత ఇత్యనఘః। ప్రమాణాదిసాక్షిత్వేన సర్వప్రమాణాగోచరత్వాత్ అచిన్త్యః। అయమీదృశః ఇతి విశ్వప్రపఞ్చవిలక్షణత్వేన చిన్తయితుమశక్యత్వాద్వా అచిన్త్యః। అసన్మార్గవర్త్తినాం భయఙ్కరోతీతి భక్తానాం భయాని కృన్తతి కృణోతీతి వా భయకృత్। వర్ణాశ్రమాచారవతాం భయం నాశయతీతి భయనాశనః।

వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్।
విష్ణురారాధ్యతే పన్థా నాన్యస్తత్తోషకారకః॥

ఇతి పరాశరవచనాత్ తైరారాధితత్వాద్ భయం నాశయతీతి భయనాశనః॥౧౦౨॥

సౌక్ష్మ్యాతిశయశాలిత్వాత్ అణుః। 'ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। బహుత్వాత్ బృంహణత్వాచ్చ బృహత్ బ్రహ్మ। 'అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్' ఇతి శ్రుతేః। అస్థూలమిత్యాదినా ద్రవ్యత్వప్రతిషేధాత్ కృశ ఇవ కృశ స్థూల ఇవ స్థల ఇత్యుపచర్యతే సర్వాత్మత్వాత్। సత్త్వరజస్తమసాం సృష్టిస్థితిప్రలయకర్మస్వధిష్ఠాతృత్వాత్ గుణభృత్। పరమార్థతో గుణాభావాన్నిర్గుణః।'సాక్షీ చేతా: కేవలో నిర్గుణశ్చ' ఇతి శ్రుతేః। శబ్దాదిగుణహీనత్వాత్ నిరతిశయసూక్ష్మత్వాత్ నిత్యశుద్ధబుద్ధసర్వగతత్వాత్ ప్రతిబన్ధకం కర్మజాతం తర్కతోఽపి యతో వక్తుం న శక్యమ్ అతఏవ మహాన్। 'అశబ్దోఽస్పర్శోఽనఙ్గోఽశరీరీ మహాంశ్చ శుచిః' ఇతి ఆపస్తమ్బః। పృథివ్యాదీనాం ధారకాణాం ధారకత్వాత్ న కేనాపి ధ్రియత ఇతి అధృతః। యద్యేవమయం కేన ధార్యతే ఇత్యాశఙ్క్యాహ స్వేనైవ ఆత్మనా ధార్యత ఇతి స్వధృతః। 'స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితః స్వమహిమ్ని' ఇతి శ్రుతేః। శోభనం పద్మోదరతామ్రవదభిరూపమస్య ఆస్యమితి స్వాస్యః। స్వో వేదాత్మకో మహాన్ శబ్దరాశిః తస్య ముఖాన్నిర్గతః పురుషార్థోపదేశార్థమితి వా స్వాస్యః। 'వేదా అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమ్' ఇతి శ్రుతేః। అన్యస్య వంశినో వంశా పాశ్చాత్యాః। అస్య వంశః ప్రపఞ్చః ప్రాగేవ న పాశ్చాత్య ఇతి ప్రాగ్వంశః। వంశం ప్రపఞ్చం బర్ద్ధయన్ ఛేదయన్ వా వంశవర్ద్ధనః॥ ౧౦౩ ॥

అనన్తాదిరూపేణ భువో భారం విభ్రత్ భారభృత్। వేదాదిభిరేవాయం పరత్వేన కథితః। సర్వైః వేదైః కథిత ఇతి వా కథితః। 'సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి'। 'వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః'।

ధనుర్ధరో ధనుర్వేదో దణ్డో దమయితా దమః।

అపరాజితః సర్వసహో నియన్తాఽనియమోఽయమః॥౮౫౭-౮౬౬॥౧౦౫॥

సత్త్వవాన్ సాత్త్వికః సత్యః సత్యధర్మపరాయణః।

అభిప్రాయః ప్రియార్హోఽర్హః ప్రియకృత్ ప్రీతివర్ద్ధనః॥౮౬౭-౮౭౫॥౧౦౬॥

వేదే రామాయణే పుణ్యే భారతే భరతర్షభ।

ఆదావన్తే చ మధ్యే చ హరిః సర్వత్ర గీయతే॥

ఇతి వచనాచ్చ। 'సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్' ఇత్యాద్యుక్తమ్। కిం తదధ్వనో విష్ణోః వ్యాపనశీలస్య పరమం పదం సతత్త్వమ్ ఇత్యాకాఙ్క్షాయామిన్ద్రియాదిభ్యః సర్వేభ్యః పరత్వేన ప్రతిపాద్యతే। 'ఇన్ద్రియేభ్యః పరో హ్యాత్మా' ఇత్యారభ్య 'పురుషాన్న పరం కిఞ్చిత్ సా కాష్ఠా సా పరాగతిః' ఇత్యన్తేన యః సః కథితః। యోగో జ్ఞానం తేనైవ గమ్యత్వాద్ యోగీ। యోగః సమాధిః స హి స్వాత్మని సర్వదా సమాధత్తే స్వమాత్మానం తేన వా యోగీ। అన్యే యోగినో యోగాన్తరాయైః ఆత్మని సర్వదా విహన్యమానాః స్వరూపాత్ ప్రమాద్యన్తి అయన్తు తద్రహితత్వాత్తేషామీశ ఇతి యోగీశః। సర్వాన్ కామాన్ దదాతి ఇతి సర్వకామదః। 'ఫలమత ఉపపత్తేః' ఇతి వ్యాసేన అభిహితత్వాత్। ఆశ్రమవత్ సర్వేషాం సంసారారణ్యే భ్రమతాం విశ్రామస్థానత్వాత్ ఆశ్రమః। అవివేకినో మనస్తాపయతీతి శ్రమణః। క్షామాః క్షీణాః ప్రజాః సర్వాః కరోతీతి 'తత్కరోతి తదాచష్టే' ఇతి ణిచి పచాద్యచి కృతే సమ్పన్నః క్షామః ఇతి। శోభనాని పర్ణాని ఛన్దాంసి సంసారతరురూపిణోఽస్య ఇతి సుపర్ణః। 'ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని' ఇతి భగవద్వచనాత్। వాయుర్వహతి యద్భీత్యా స వాయువాహనః। 'భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే' ఇతి శ్రుతేః॥౧౦౪॥

శ్రీమాన్ రామో ధనుః ధారయామాసేతి ధనుర్ద్ధరః। స ఏవ దాశరథిః ధనుర్వ్వేదం వేత్తీతి ధనుర్వ్వేదః। దమనం దమయతాం దణ్డః। 'దణ్డో దమయతామస్మి' ఇతి భగవద్వచనాత్। వైవస్వతనరేన్ద్రాదిరూపేణ ప్రజా దమయతీతి దమయితా। దమో దమ్యేషు దణ్డకార్య్యం ఫలమ్ తచ్చ స ఏవేతి దమః। శత్రుభిర్న పరాజిత ఇతి అపరాజితః। సర్వ్వకర్మ్మసు సమర్థ ఇతి సర్వ్వసహః। సర్వ్వాన్ శత్రూన్ సహత ఇతి వా సర్వ్వసహః। సర్వ్వాన్ స్వేషు స్వేషు కృత్యేషు వ్యవస్థాపయతీతి నియన్తా। నియమో నియతిః తస్య న విద్యత ఇతి అనియమః। సర్వ్వనియన్తురస్య నియన్త్రన్తరాభావాత్। నాస్య విద్యతే యమో మృత్యురితి అయమః। అథవా యమనియమౌ యోగాఙ్గే తద్గమ్యత్వాత్ స ఏవ నియమః యమః ॥౧౦౫॥

శౌర్య్యవీర్య్యాదికం సత్త్వమ్ అస్యాస్తి ఇతి సత్త్వవాన్। సత్త్వగుణే ప్రాధాన్యేన స్థిత ఇతి సాత్త్వికః। సత్యేషు సాధుత్వాత్ సత్యః। సత్యే యథాభూతార్థకథనే ధర్మ్మే చ చోదనాలక్షణే ప్రకర్షేణ నియత ఇతి సత్యధర్మ్మపరాయణః। అభిప్రేయతే పురుషార్థాకాఙ్క్షిభిః ఆభిముఖ్యేన ప్రలయేఽస్మిన్ అభిప్రైతి జగదితి వా అభిప్రాయః। ప్రియాణి దృష్టాన్యర్హతీతి ప్రియార్హః।

యద్యదిష్టతమం లోకే యఞ్చాఽస్య దయితం గృహే।

తత్తద్గుణవతే దేయం తదేవాఽక్షయమిచ్ఛతా।

విహాయసగతిర్జ్యోతిః సురుచిర్హుతభుగ్విభుః।

రవిర్విరోచనః సూర్య్యః సవితా రవిలోచనః॥౮౭౬-౮౮౫॥౧౦౦॥

అనన్తో హుతభుక్ భోక్తా సుఖదో నైకజోఽగ్రజః।

అనిర్వ్విణ్ణః సదామర్షీ లోకాధిష్ఠానమద్భుతః॥౮౮౬-౮౯౫॥౧౦౧॥

సనాత్ సనాతనతమః కపిలః కపిరవ్యయః।

ఇతి స్మరణాత్। స్వాగతాసనప్రశంసార్ఘ్యపాద్యస్తుతినమస్కారాదిభిః పూజాసాధనైః పూజనీయ ఇతి అర్హః। న కేవలం ప్రియార్హ ఏవ కిన్తు స్తుత్యాదిభిర్భజతాం ప్రియం కరోతీతి ప్రియకృత్। తేషామేవ ప్రీతిం వర్ద్ధయతి ఇతి ప్రీతివర్ద్ధనః॥౧౦౬॥

విహాయసం గచ్ఛతి విహాయో గతిరాశ్రయోఽస్యేతి వా విహాయసగతిః। విహాయో హృదయకుహరం విష్ణుపదమాదిత్యో వా। స్వత ఏవ ద్యోతత ఇతి జ్యోతిః। 'నారాయణః పరం జ్యోతిః' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। శోభనా రుచిర్దీప్తిరిచ్ఛా వాఽస్యేతి సురుచిః। సమస్తదేవతోద్దేశేన ప్రవృత్తేష్వపి కర్మ్మసు హుతం భుఙ్క్తే ఇతి హుతభుక్। సర్వ్వత్రైవ వర్త్తమానత్వాత్ త్రయాణాం లోకానాం ప్రభుత్వాద్వా విభుః। రసమాదత్త ఇతి రవిరాదిత్యాత్మా। వివిధం రోచత ఇతి విరోచనః। సూర్య్యోఽగ్నిర్వా। సూతేః సువతేర్వా సర్వ్వమితి సూర్య్యశబ్దో నిపాత్యతే। 'రాజసూయసూర్య్య' ఇతి పాణినివచనాత్। సర్వ్వస్య జగతః ప్రసవితేతి సవితా।

రసానాఞ్చ తథాదానాత్ రవిరిత్యభిధీయతే।

ప్రజానాన్తు ప్రసవనాత్ సవితేతి నిగద్యతే॥

ఇతి విష్ణుధర్మ్మోత్తరే। రవిర్లోచనం చక్షురస్యేతి రవిలోచనః। 'అగ్నిర్మ్మూర్ద్ధా చక్షుషీ చన్ద్రసూర్య్యౌ' ఇతి శ్రుతేః॥౧౦౭॥

నిత్యత్వాత్ సర్వ్వగతత్వాత్ దేశకాలపరిచ్ఛేదాభావాత్ అనన్తః। శేషరూపో వా। హుతం భునక్తీతి హుతభుక్। ప్రకృతిం భోగ్యాం తచ్చేతసా అచేతనాం భుఙ్క్తే ఇతి జగత్ పాలయతీతి వా భోక్తా। భక్తానాం సుఖం మోక్షలక్షణం దదాతీతి సుఖదః। అసుఖం ద్యతి ఖణ్డయతీతి వా అసుఖదః। ధర్మ్మగుప్తయే అసకృజ్జాయమానత్వాత్ నైకజః అనేకజః। అగ్రే జాయత ఇత్యగ్రజః హిరణ్యగర్భః। 'హిరణ్యగర్భః సమవర్త్తతాగ్రే' ఇతి శ్రుతేః। అవాప్తసర్వ్వకామత్వాత్ ప్రాప్తిహేతుత్వాభావాత్ నిర్వ్వేదోఽస్య నాస్తీతి అనిర్వ్వణ్ణః। సతః సాధూన్ ఆభిముఖ్యేన మృష్యతే క్షమత ఇతి సదామర్షీ। తమనాధారమాధారమధిష్ఠాయ త్రయో లోకస్తిష్ఠన్తీతి లోకాధిష్ఠానం బ్రహ్మ। అద్భుతత్వాదద్భుతః। 'శ్రవణాయాపి వహుభిర్యో న లభ్యః శృణ్వన్తోఽపి బహవో యం న విద్యుః। ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోఽస్య లబ్ధా ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్టః' ఇతి శ్రుతేః। 'ఆశ్చర్య్యవత్ పశ్యతి కశ్చిదేనమ్' ఇతి భగవద్వచనాత్। స్వరూపశక్తివ్యాపారకార్య్యైరద్భుతత్వాదద్భుతః॥౧౦౮॥

సనాదితి నిపాతః చిరార్థవచనః। కాలశ్చ పరస్యైవ వికల్పనా కాపి।

స్వస్తిదః స్వస్తికృత్ స్వస్తి స్వస్తిభుక్ స్వస్తిదక్షిణః॥౮౯౬-౯౦౯॥౧౦౯॥

అరౌద్రః కుణ్డలీ చక్రీ విక్రమ్యూర్జితశాసనః॥

శబ్దాతిగః శబ్దసహః శిశిరః శర్వరీకరః॥౯౦౬-౯౧౪॥౧౧౦॥

పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః ప్రథమం ద్విజ।

వ్యక్తావ్యక్తే తథైవాన్యే రూపే కాలస్తథాపరమ్॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే। సర్వకారణత్వాత్ విరిఞ్చయాదీనామపి సనాతనానామ్ అతిశయేన సనాతనత్వాత్ సనాతనతమః। వామనస్య కపిలో వర్ణం ఇతి ప్రసిద్ధమ్। తద్రూపీ కపిలః। కం జలం రశ్మిభిః పివతి ఇతి కపిః సూర్యః। కపిః వరాహో వా। 'కపిర్వరాహః శ్రేష్ఠశ్చ' ఇతి వచనాత్। ప్రలయే తస్మిన్ అప్యయన్తి జగన్తీతి అప్యయః। భక్తానాం స్వస్తి మఙ్గలం దదాతీతి స్వస్తిదః। తదేవ కరోతీతి స్వస్తికృత్। మఙ్గలస్వరూపమాత్మీయం పరమానన్దలక్షణం స్వస్తి। తదేవ భుఙ్క్తే ఇతి స్వస్తిభుక్। భక్తానాం స్వస్తి మఙ్గలం భునక్తీతి వా స్వస్తిభుక్। స్వస్తిరూపేణ దక్షతే వర్ద్ధతే స్వస్తి దాతుం సమర్థో దక్షిణో వా స్వస్తిదక్షిణః। అథవా ఆశుకారిణి దక్షిణశబ్దో వర్త్తతే శీఘ్రం స్వస్తి దాతుమ్ అయమేవ సమర్థ ఇతి స్వస్తిదక్షిణః।

యస్య చ స్మరణాదేవ సిద్ధన్తి సర్వసిద్ధయః।

స్మృతే సకలకల్యాణభాజనం యత్ర జాయతే॥

పురుషన్తమజం నిత్యం వ్రజామి స్మరణం హరిమ్।

స్మరణాదేవ కృష్ణస్య పాపసం ఘాతపఞ్జరమ్॥

శతధా భేదమాయాతి గిరిర్వజ్రహతో యథా॥ ఇత్యాది వచనేభ్యః॥౧౦౯॥

కర్మ రౌద్రం రాగశ్చ రౌద్రః కోపశ్చ రౌద్రః యస్య రౌద్రత్రయం నాస్తీతి అరౌద్రః। అవాప్తసర్వకామత్వేన రాగద్వేషాదయో న సన్తీతి అరౌద్రః। శేషరూపభాక్ కుణ్డలీ। సహస్రాంశుమణ్డలోపమకుణ్డలధారణాద్వా। యద్వా సాఙ్ఖ్యయోగాత్మకే మకరాకారే కుణ్డలే అస్య స్త ఇతి కుణ్డలీ। సమస్తలోకరక్షార్థం స్వమాయయా మనస్తత్త్వాత్మకం సుదర్శనాఖ్యం చక్రం ధత్త ఇతి చక్రీ।

చలస్వరూపమత్యన్తం జవేనాన్తరితానిలమ్।

చక్రస్వరూపం చ మనో ధత్తే విష్ణుః కరే స్థితమ్॥

ఇతి విష్ణుపురాణే। విక్రమః పాదవిక్షేపః శౌర్యం వా ద్వయం చాశేషపురుషేభ్యో విలక్షణమస్య ఇతి విక్రమీ। శ్రుతిస్మృతిలక్షణమూర్జ్జితం శాసనమస్యేతి ఊర్జ్జితశాసనః।

శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞే యస్తు ఉల్లఙ్ఘ్య వర్త్తతే।

ఆజ్ఞాచ్ఛేది మమ ద్వేషీ మద్భక్తోఽపి న వైష్ణవః॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। శబ్దప్రవృత్తిహేతూనాం జాత్యాదీనామసమ్భవాత్ శబ్దేన వక్తుమశక్యత్వాత్ శబ్దాతిగః।

'యతో వాచో నివర్త్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ'।

'న శబ్దగోచరే యస్య యోగిధ్యేయం పరం పదమ్॥

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః। తమేవ సర్వ్వే వేదాస్తాత్పర్య్యేణ వదన్తీతి శబ్దసహః। 'సర్వ్వే వేదా యత్పదమామనన్తి' 'వేదైశ్చ సర్వ్వైరహమేవ వేద్యః' ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్। తాపత్రయాభితప్తానాం విశ్రామ

అక్రూరః పేశలో దక్షో దక్షిణః క్షమిణాం వరః।

విద్వత్తమో వీతభయః పుణ్యశ్రవణకీర్త్తనః॥౯౧౪-౯౨౨॥౧౧౧॥

ఉత్తారణో దుష్కృతిహా పుణ్యో దుఃస్వప్ననాశనః।

స్థానత్వాత్ శిశిరః। సంసారిణామ్ ఆత్మా అవిద్యాయోగాత్ శర్వ్వరీవ శర్వ్వరీ। జ్ఞానినాం పునః సంసారః శర్బ్వరీ తాముభయేషాం కరోతీతి శర్వ్వరీకరః।

యా నిశా సర్వ్వభూతానాం తస్యాం జాగర్త్తి సంయమీ।

యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥

ఇతి భగవద్వచనాత్॥౧౧౦॥

క్రౌర్య్యం నామ మనసో మత్సరధర్మ్మః కోపజః ఆన్తరః సన్తాపః సాభినివేశః। అవాప్తసర్వ్వకామత్వాత్ కామాభావాదేవ కోపాభావః। తస్మాదస్య క్రౌర్య్యం నాస్తీతి అక్రూరః। కర్మ్మణా మనసా వాచా వపుషా చ శోభనత్వాత్ పేశలః। ప్రవృద్ధః శక్తః శీఘ్రకారీ చ దక్షః। త్రయశ్చైతత్పరస్మిన్నియతమ్ ఇతి దక్షః। దక్షిణశబ్దస్యాపి దక్ష శబ్దార్థః పునరుక్తిదోషో నాస్తి శబ్దభేదాత్। అథవా దక్షతే గచ్ఛతి హినస్తీతి వా దక్షిణః। 'దక్ష గతిహింసనయోః' ఇతి ధాతుపాఠాత్। క్షమావతాం యోగినాం పృథివ్యాదీనాం భారధారకాణాఞ్చ శ్రేష్ఠ ఇతి క్షమిణాం వరః। 'క్షమయా పృథివీసమః' ఇతి వాల్మీకివచనాత్। బ్రహ్మాణ్డమఖిలం వహన్ పృథివీవ భారేణ నార్ద్దిత ఇతి పృథివ్యా అపి వరః। క్షమిణః శక్తాః అయన్తు సర్వ్వశక్తిమత్త్వాత్ సకలాః క్రియాః కర్త్తుం క్షమత ఇతి వా క్షమిణాం వరః। నిరస్తాతిశయం జ్ఞానం సర్వ్వదా సర్వ్వగోచరమ్ అస్య ఏవాస్తి నాన్యేషామితి విద్వత్తమః। వీతం విగతం భయం సాంసారికం సంసారలక్షణం చాస్య వీతభయః। సర్వ్వేశ్వరత్వాన్నిత్యముక్తత్వాచ్చ। పుణ్యం పుణ్యకరం శ్రవణం కీర్త్తనఞ్చాస్యేతి పుణ్యశ్రవణకీర్త్తనః।

య ఇదం శృణుయాన్నిత్యం యశ్చాపి పరికీర్త్తయేత్।

నాశుభం ప్రాప్నుయాత్ కిఞ్చిత్ సోఽముత్రేహ చ మానవః॥

ఇతి శ్రవణాది ఫలవచనాత్॥౧౧౧॥

సంసారసాగరాదుత్తారయతీతి ఉత్తారణః। దుష్కృతీః పాపాని దుష్కృతినః పాపకారిణః తాన్ హన్తి ఇతి దుష్కృతిహా। స్మరణాది కుర్వ్వతాం పుణ్యం కరోతీతి పుణ్యః। సర్వ్వేషాం శ్రుతిస్మృతిలక్షణయా వాచా పుణ్యమాచష్ట ఇతి వా పుణ్యః। భావినోఽనర్థస్య సూచకాన్

అశుభాన్ స్వప్నాన్ నాశయతీతి ధ్యాతః స్తుతః కీర్త్తితః పూజితశ్చేతి దుఃస్వప్ననాశనః। వివిధాః సంసారిణామ్ ఈరాన్ గతీః ముక్తిప్రదానేన హన్తీతి వీరహా। సత్త్వం గుణమధిష్ఠాయ జగత్త్రయం రక్షతీతి రక్షణః। నన్ద్యాదిత్వా కర్త్తరి ల్యుట్ ।

సన్మార్గవర్త్తినః సన్తః పఞ్చయజ్ఞాః ప్రకీర్త్తితాః।

ద్వావింశతిస్తథా చాష్టౌ సంసారః పరికీర్త్తితః॥

తద్యుక్తోఽపి న మోక్షాయ యస్త్వాత్మగుణవర్జ్జితః।

జిహ్వోపస్థనిమిత్తం హి పతనం సర్వ్వదేహినామ్॥

తస్మాదమిత్రవత్ కుర్య్యాత్ జిహ్వోపస్థఞ్చ నిత్యశః।

సువర్ణరౌప్యపాత్రేషు తామ్రకాంశ్యాయసేఽపి చ॥

వీరహా రక్షణః సన్తో జీవనః పర్య్యవస్థితః॥౯౨౩-౯౩౧॥౧౧౨॥

అనన్తరూపోఽనన్తశ్రీర్జ్జితమన్యుర్భయాపహః।

చతురస్రో గభీరాత్మా విదిశో వ్యాదిశో దిశః॥౯౩౨-౯౪౦॥౧౧౩॥

భిక్షాం దత్త్వా న ధర్మోఽస్య గృహీత్వా నరకం వ్రజేత్।

హిరణ్యం రజతం పాత్రం యతేర్య్యస్య పరిగ్రహః॥

తాదృశం కశ్మలం దృష్ట్వా సచేలో జలమావిశేత్।

తుషగోమయగోమూత్రతృణభస్మాస్థి చార్ధవత్॥

ప్రవృత్తానాం నివృత్తానాం స్కన్దే తు భువనం వనమ్।

యన్నిమిత్తం భవేచ్ఛోకః త్రాసో వా క్రోధ ఏవ వా।

ఆయాసో వా యతో మూలమేకాఙ్గమపి తత్ త్యజ।
త్యజ ధర్మ్మమధర్మ్మఞ్చ తథా సత్యానృతే త్యజ॥
ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తత్ త్యజ॥

యోషిద్ధిరణ్యాభరణాదిరత్నం దూరేషు మాయారచితేష్వమూఢ఼఼ః।
ప్రలోభితాత్మాభ్యుపభోగవద్వా పతఙ్గవన్నశ్యతి నష్టదృష్టిః॥

అహఙ్కరోమి యద్ బ్రూతే ప్రసుప్తం యత్ ప్రబోధయేత్।
ఉత్థితే పరమానన్దే న త్వం నాహం న వై జగత్॥

సువర్ణం యతయే దత్త్వా తామ్బూలం బ్రహ్మచారిణే।
చౌరాయ చాహుతం దత్త్వా దాతా చ నరకం వ్రజేత్॥

అన్నదానపరో భిక్షుశ్చత్వారో ఘ్నన్తి దానతః।
ప్రతారయన్ననాత్మానం యత్నే చాన్నం ప్రయచ్ఛతి॥

అష్టావనుగుణాన్ ప్రోక్తాన్ పురీనేతాన్నిబోధత।
అసూయతి యథా లోకే శౌచమన్తర్బహిర్ద్విజ॥

అనాయాసస్త్వకార్యేషు మఙ్గల్యాచారసేవనమ్।
పరద్రవ్యేష్వకార్పణ్యమర్థేష్వపార్జితేషు చ॥

తథాఽస్పృహా పరస్త్రీషు పరార్థేషు చ సర్వదా।
అయమేవ క్రియాయోగో జ్ఞానయోగస్య సాధకః।

ధర్మ్మయోగం వినా జ్ఞానం కస్యచిన్నేహ దృశ్యతే।
శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మ్మమనుతిష్ఠేత్ ప్రయత్నతః।

కణ్డలీ-పేశలీ-చుల్లీ-జలకుమ్భ్యప్రమార్జ్జనాత్।
పఞ్చసూనా గృహస్థస్య తేన స్వర్గం న గచ్ఛతి॥

తత్పాపం నాశయామీతి ముఞ్చ ముఞ్చేతి భణ్యతామ్।
ఉభయోః పతనం దృష్ట్వా మౌనం సర్వార్థసాధకమ్॥

శుద్ధం భాగవతస్యార్థం శుద్ధం భాగీరథీజలమ్।
శుద్ధం విష్ణుపరం చిత్తం శుద్ధమేకాదశీవ్రతమ్॥

ఉలూకజిహ్వా పృథివీ న దేవగ్రహభూషితా।
భవిత్రీప్రాయశో బ్రహ్మన్ మయి శుద్ధత్వమాగతే॥

స్వాధ్యాయేషు చ సీదన్తి శౌచధర్మ్మవివర్జ్జితః।
అన్య-ప్రతిగ్రహాదానం కరిష్యన్త్యల్పమేధసః॥ ఇతి।

ఏతద్రూపేణ విద్యావినయవృద్ధయే సమవర్త్తత ఇతి సన్తః। సర్వాన్ ప్రాణరూపేణ జీవయన్ జీవనః। పరి సర్వతో విశ్వం వ్యాప్య స్థిత ఇతి పర్యవస్థితః॥౧౧౨॥

అనన్తాదిరూపేణ విశ్వప్రపఞ్చరూపేణ స్థితశ్చేతి అనన్తరూపః। అనన్తా అపరిమితా శ్రీః పరాశక్తిరస్యేతి అనన్తశ్రీః। 'పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే' ఇతి శ్రుతేః। మన్యుః కోపో జితో యేన స జితమన్యుః। భయం సంసారజం పుంసామ్ అపఘ్నన్ భయాపహః। న్యాయసమవేతః చతురస్రః పుంసాం కర్మానురూపం ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి। ఆత్మా స్వరూపం చిత్తం వా గభీరం పరిచ్ఛేత్తుమశక్యమస్యేతి గభీ-

అనాదిర్భూర్భువో లక్ష్మీః సువీరో రుచిరాఙ్గదః।
జననో జనజన్మాదిర్భీమో భీమపరాక్రమః॥౯౪౧-౯౪౯॥౧౧౪॥

ఆధారనిలయోఽధాతా పుష్పహాసః ప్రజాగరః।
ఊర్ద్ధ్వగః సత్పథాచారః ప్రాణదః ప్రణవః పణః॥౯౫౦-౯౫౮॥౧౧౫॥

ప్రమాణం ప్రాణనిలయః ప్రాణభృత్ ప్రాణజీవనః।
తత్త్వం తత్త్వవిదేకాత్మా జన్మమృత్యుజరాతిగః॥౯౫౯-౯౬౬॥౧౧౬॥

రాత్మా। వివిధాని ఫలాన్యధికారిభ్యో విశేషేణ దిశన్ విదిశః। వివిధామాజ్ఞాం శక్రాదీనాం దిశన్ వ్యాదిశః। సమస్తానాం కర్మ్మణాం ఫలాని దిశన్ స వేదాత్మనా ఇతి దిశః॥౧౧౩॥

ఆదిః కారణమస్య న విద్యత ఇతి అనాదిః। సర్వ్వకారణత్వాత్। భూరాధారః భువః సర్వ్వభూతాశ్రయత్వేన ప్రసిద్ధాయా భూమ్యా భువోఽపి భూరితి భూర్భువః। అథవా న కేవలమసౌ భూర్భువః అపితు లక్ష్మీః శోభా చేతి భువో లక్ష్మీః। అథవా భూః భూర్లోకః భువో భువర్లోకః లక్ష్మీః ఆత్మవిద్యా 'ఆత్మవిద్యా చ దేవి త్వమ్' ఇతి శ్రీస్తుతౌ। భూమ్యన్తరీక్షయోః శోభేతి వా భూర్భువో లక్ష్మీః। శోభనా వివిధా ఈరా గతయోఽస్యేతి సువీరః। శోభనం వివిధమీరణమస్యేతి వా వీరః। రుచిరే కల్యాణే అఙ్గదే అస్యేతి రుచిరాఙ్గదః। జన్తూన్ జనయన్ జననః। ల్యుడ్విధౌ వహులగ్రహణాత్ కర్త్తరి ల్యుట్ప్రత్యయః। ప్రయోగవచనాదివత్। జనస్య జనిమతో జన్మన ఉద్భవస్యాదిః జనజన్మాదిః। 'మూలం కారణమ్' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। అసురాదీనాం భయహేతుత్వాత్ భీమః। 'మహద్భయం వజ్రముద్యతమ్' ఇతి శ్రుతేః। భీమః పరాక్రమోఽస్యావతారేష్వితి భీమపరాక్రమః॥౧౧౪॥

పృథివ్యాదీనాం పఞ్చభూతానామాధరభూతానామాధారత్వాత్ ఆధారనిలయః। ఆత్మనా ధృతస్యాఽన్యో ధాతా నాస్తీతి అధాతా। 'న ద్యుతశ్చ' ఇతి సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ కప్రత్యయాభావః। సంహారసమయే సర్వ్వాః ప్రజా ధయతి పివతీతి వా ధాతా। ధేట్పానే ఇతి ధాతుః। ముద్రణావస్థితానాం పుష్పాణాం హాసవత్ ప్రపఞ్చరూపేణ వికాసోఽస్యేతి పుష్పహాసః। నిత్యప్రవుద్ధస్వభావత్వాత్ ప్రకర్షేణ జాగర్త్తి ప్రజాగరః। సర్వ్వేషాముపరి తిష్ఠన్ ఊర్ద్ధ్వగః।

సతాం కర్మ్మణి సత్పథాస్తాన్ ఆచరత్యేష ఇతి సత్పథాచారః। మృతాన్ జీవయన్ పరీక్షిత్ ప్రభృతీనితి ప్రాణదః। ప్రణవో నామ పరమాత్మనో వాచకః ఓంకారః। తదభేదోపచారాత్ ప్రణవః। పణతిః వ్యవహారార్థః తం కుర్వ్వన్ పణః। 'సర్వ్వాణి రూపాణి విచిత్య ధీరో నామాని కృత్వాభివదన్ యదాస్తే' ఇతి శ్రుతిః। పుణ్యాని కర్మాణి పణః తం సంగృహ్యాఽధికారిభ్యస్తత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి లక్షణయా వా పణ ఇతి॥౧౧౫॥

ప్రమితిః సమ్విత్ స్వయంప్రభా ప్రమాణమ్। 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' ఇతి శ్రుతేః। జ్ఞానస్వరూపమత్యన్తనిర్మ్మలం పరమార్థతః। తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాన్తిదర్శనతః స్థితమ్।

భూర్భువః స్వస్తరుస్తారః స పితా ప్రపితామహః।

యజ్ఞో యజ్ఞపతిర్యజ్వా యజ్ఞాఙ్గో యజ్ఞవాహనః॥ ౯౬౬-౯౭౫॥౧౧౭॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే। ప్రాణా ఇన్ద్రియాణి యత్ర జీవే నిలీయన్తే తత్పరతన్త్రత్వాత్ దేహస్య ధారకాః ప్రాణాపానాదయో వా తస్మిన్ నిలీయన్తే ప్రాణితీతి ప్రాణో జీవః పరే పుంసి నిలీయత ఇతి వా ప్రాణనిలయః। ప్రాణాన్ జీవాంశ్చ సంహరన్నితి వా ప్రాణనిలయః। పోషయన్నన్నరూపేణ ప్రాణానితి ప్రాణభృత్। ప్రాణినో జీవయన్ ప్రాణాఖ్యైః పవనైరితి ప్రాణజీవనః।

న ప్రాణేన నాఽపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన।

ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతావుపాశ్రితౌ॥

ఇతి మన్త్రవర్ణాత్। తత్త్వం తథ్యమమృతమ్ సత్యమ్ పరమార్థః సతత్త్వమిత్యేతే ఏకార్థవాచినః। పరమార్థసతో బ్రహ్మణో వాచకాః ఏతే శబ్దాః। తత్త్వం స్వరూపం యథావద్వేత్తీతి తత్త్వవిత్। ఏకశ్చాసావాత్మా చేతి ఏకాత్మా। 'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్' ఇతి శ్రుతేః।

యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి విషయానిహ।

యచ్చాస్య సన్తతో భావస్తస్మాదాత్మేతి కథ్యతే॥

ఇతి స్మృతేః। 'జాయతే అస్తి వర్ద్ధతే విపరిణమతే అపక్షీయతే వినశ్యతి' ఇతి షడ్భావవికారాన్ అతీత్య గచ్ఛతీతి జన్మమృత్యుజరాతిగః। 'న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్॥౧౧౬॥

భూర్భువఃస్వఃసమాఖ్యాని త్రీణి వ్యాహృతిరూపాణి చ శుక్రాణి త్రయీసారాణి వహ్వృచా ఆహుః। తైర్హోమాదినా జగత్త్రయం తరతి ప్లవతే చేతి భూర్భువఃస్వస్తరుః।

అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే।

ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజాః॥

ఇతి మనువచనాత్। అథవా భూర్భువఃస్వఃసమాఖ్యలోకత్రయసంసారవృక్షో భూర్భువః స్వస్తరుః। భూర్భువః స్వరాఖ్యం లోకత్రయం వృక్షవద్వ్యాప్య తిష్ఠతీతి వా భూర్భువఃస్వస్తరుః। సంసారసాగరం తారయతీతి తారః ప్రణవో వా। సర్వ్వస్య లోకస్య జనక ఇతి స పితా। పితామహస్యాపి బ్రహ్మణోఽపి పితా ప్రపితామహః। సఙ్గన్తా సత్కృతో వా యజ్ఞః। యజ్ఞానాం పాతా స్వామీ వా యజ్ఞపతిః। 'అహం హి సర్వ్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ' ఇతి భవద్వచనాత్। యజమానాత్మనా యజన్ యజ్వా। అఙ్గాన్యస్యేతి యజ్ఞాఙ్గో వరాహమూర్త్తిః।

వేదపాదో యూపదంష్ట్రః క్రతుహస్తశ్చితీముఖః।

అగ్నిజిహ్వో దర్భరోమా బ్రహ్మశీర్షో మహాతపాః॥

అహోరాత్రేక్షణో దివ్యో వేదాఙ్గః శ్రుతిభూషణః।

ఆజ్యనాసః స్రువతుణ్డః సామఘోషస్వనో మహాన్॥

ధర్మ్మసత్యమయః శ్రీమాన్ క్రమవిక్రమసత్క్రియః।

ప్రాయశ్చిత్తనఖో ఘోరః పశుజానుర్మహాభుజః॥

ఉద్గాత్రేన్త్రో హోమలిఙ్గః ఫలబీజమహౌషధిః।

బాహ్యన్తరాత్మా మన్త్రస్స్రిగ్ వికృతః సోమశోణితః॥

వేదిస్కన్ధో హవిర్గన్ధో హవ్యకవ్యాతివేగవాన్।
ప్రాగ్వంశకాయో ద్యుతిమాన్ నానాదీక్షాభిరర్చ్చితః॥

దక్షిణాహృదయో యోగీ మహాసత్త్వమయో మహాన్।
ఉపాకర్మోష్ఠరుచకః ప్రవర్గ్యావర్త్తభుషణః॥

యజ్ఞభృద్ యజ్ఞకృద్ యజ్ఞీ యజ్ఞభుగ్ యజ్ఞసాధనః।
యజ్ఞాన్తకృద్ యజ్ఞగుహ్యమన్నమన్నాద ఏవ చ॥౯౭౬-౯౮౪॥౧౧౮॥

ఆత్మయోనిః స్వయంజాతో వైఖానః సామగాయనః।
దేవకీనన్దనః స్రష్టా క్షితీశః పాపనాశనః॥౯౮౪-౯౯౨॥౧౧౯॥

శఙ్ఖభృన్నన్దకీ చక్రీ శార్ఙ్గధన్వా గదాధరః।

నానాఛన్దోగతిపథో గుహ్యోపనిషదాసనః।
ఛాయాపత్నీసహాయో వై మేరుశృఙ్గ ఇవోచ్ఛ్రితః॥

ఇతి శ్రీహరివంశే। ఫలహేతుభూతాన్ యజ్ఞాన్ వాహయతీతి యజ్ఞవాహనః॥౧౧౭॥

యజ్ఞం విభర్త్తి పాతీతి చ యజ్ఞభృత్। జగదాదౌ తదన్తే చ యజ్ఞం కరోతి కృన్తతి ఇతి వా యజ్ఞకృత్। యజ్ఞానాం తత్సమారాధనాత్మనాం శేషీతి యజ్ఞీ। యజ్ఞం భుఙ్క్తే భునక్తీతి వా యజ్ఞభుక్। యజ్ఞాః సాధనం తత్ప్రాప్తావితి యజ్ఞసాధనః। యజ్ఞస్యాన్తం ఫలప్రాప్తిం కుర్వ్వన్ యజ్ఞాన్తకృత్। వైష్ణవీ-ఋక్శంసనేన పూర్ణాహుత్యా పూర్ణం కృత్వా యజ్ఞసమాప్తిం కరోతీతి వా యజ్ఞాన్తకృత్। యజ్ఞానాం గుహ్యం జ్ఞానయజ్ఞః ఫలాభిసన్ధిరహితో వా యజ్ఞః తదభేదోపచారాత్

బ్రహ్మ యజ్ఞగుహ్యమ్। అద్యతే అత్తీతి చ భూతానీతి అన్నమ్। అన్నమత్తీతి అన్నాదః। సర్వ్వం జగదన్నాదిరూపేణ అగ్నీషోమాత్మకమేవేతి దర్శయితుమేవకారః। చ-శబ్దః సమస్తనామ్నామేకస్మిన్ పుంసి సముచ్చిత్య వృత్తిం దర్శయితుమ్॥౧౧౮॥

ఆత్మైవ యోనిరుపాదానకారణం నాన్యదితి ఆత్మయోనిః। నిమిత్తకారణమపి స ఏవేతి దర్శయతి స్వయంజాత ఇతి। 'ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్' ఇత్యత్ర స్థాపితముభయకారణత్వం హరేః। విశేషేణ ఖననాత్ వైఖానః। ధరణీం విశేషేణ ఖనిత్వా పాతాలవాసినం హిరణ్యాక్షం దేవశత్రూం మహావరాహరూపమాస్థాయ జఘానేతి పురాణప్రసిద్ధమ్। సామాని గాయతీతి సామగాయనః। దేవక్యా: సుతో దేవకీనన్దనః।

జ్యోతీంషి శుక్లాని చ యాని లోకే త్రయో లోకా లోకపాలాస్త్రయీ చ।
త్రయోఽగ్నయశ్చాహుతయశ్చ పఞ్చ సర్వ్వే వేదా దేవకీపుత్ర ఏవ॥ ఇతి మహాభారతే।

యతః స్రష్టా సర్వ్వలోకస్యాతః స్రష్టేతి। క్షితేర్భూమేరీశః క్షితీశో దశరథాత్మజః। కీర్త్తితః పూజితో ధ్యాతః సంస్మృతః పాపరాశిం నాశయతీతి పాపనాశనః।

పక్షోపవాసాద్యత్ పాపం పురుషస్య ప్రణశ్యతి।

ప్రాణాయామశతేనైవ యత్ పాపం నశ్యతే నృణామ్॥

ప్రాణాయామసహస్రేణ యత్పాపం నశ్యతే నృణామ్।

క్షణమాత్రేణ తత్పాపం హరేర్ధ్యానాత్ ప్రణశ్యతి॥

ఇతి వృద్ధశాతాతపే॥౧౧౯॥

పాఞ్చజన్యాఖ్యం భూతాద్యహఙ్కారాత్మకం శఙ్ఖం విభర్త్తీతి శఙ్ఖభృత్। విద్యామయో నన్దకాఖ్యః అసిరస్యేతి నన్దకీ। మనస్తత్త్వాత్మకం సుదర్శనాఖ్యం చక్రమస్యాస్తీతి చక్రీ। సంసారచక్రమస్యా-

రథాఙ్గపాణిరక్షోభ్యః సర్వ్వప్రహరణాయుధః॥

సర్వ్వప్రహరణాయుధః ఓం నమః ॥౯౯౩-౧౦౦౦॥౧౨౦॥

ఇతీదం కీర్త్తనీయస్య కేశవస్య మహాత్మనః।

నామ్నాం సహస్రం దివ్యానామశేషేణ ప్రకీర్త్తితమ్॥౧౨౧॥

జ్ఞయా పరివర్త్తతే ఇతి వా చక్రీ। ఇన్ద్రియాద్యహఙ్కారాత్మకం శార్ఙ్గం నామ ధనురస్యాస్తీతి శార్ఙ్గధన్వా। 'ధనుషశ్చ' ఇత్యనజ్ సమాసాన్తః। వుద్ధితత్త్వాత్మికాం కౌమోదకీం నామ గదాం వహన్ గదాధరః। రథాఙ్గం చక్రమస్య పాణౌ స్థితమితి రథాఙ్గపాణిః। అతఏవాశక్యక్షోభణ ఇతి అక్షోభ్యః। న కేవలమ్ ఏతావన్త్యాయుధాన్యస్యేతి న నియమ్యతే అపితు సర్వ్వాణ్యేవ ప్రహరణాన్యాయుధాన్యస్యేతి సర్వ్వప్రహరణాయుధః। ఆయుధత్వేన అప్రసిద్ధాన్యపి కవచాదీన్యాయుధాని భవన్తీతి। అన్తే సర్వ్వప్రహరణాయుధ ఇతి వచనం సత్యసఙ్కల్పత్వేన సర్వేశ్వరత్వం దర్శయితుమేవ। 'ఏష సర్వేశ్వరః' ఇతి శ్రుతేః। సర్వ్వప్రహరణాయుధః ఇతి ద్విర్వచనం సమాప్తిం ద్యోతయతి।

ఓంకారశ్చ మఙ్గలార్థః।

ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా।

కణ్ఠం భిత్త్వా వినిర్యాతౌ తేన మాఙ్గలికావుభౌ॥

ఇతి వచనాత్। అన్తే నమ ఇత్యుక్త్వా పరిచరణం కృతవాన్। 'భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ' ఇతి మన్త్రవర్ణాత్।

ధన్యం తదేవ లగ్నం తన్నక్షత్రం తదేవ పుణ్యమహః।

కరణస్య చ సా సిద్ధిర్యత్ర హరిః ప్రాఙ్నమస్క్రియతే॥

ఇతి చ। ప్రాగిత్యుపలక్షణమ్। అన్తేఽపి నమస్కారస్య శిష్టైరాచరణాత్। ఫలం ప్రాగేవ దర్శితమ్।

ఏకోఽపి కృష్ణే తు సకృత్ప్రణామీ దశాశ్వమేధీ న చ యాతి తుల్యమ్।

దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయ॥

అతసీపుష్పసంకాశం పీతవాససమచ్యుతమ్।

యే నమస్యన్తి గోవిన్దం న తేషాం విద్యతే జనుః॥

లోకత్రయాధిపతిమప్రతిమప్రభావమీషత్ ప్రణమ్య శిరసా ప్రభవిష్ణుమీశమ్।

జన్మాన్తరప్రలయకల్పసహస్రజాతమాశు ప్రణాశముపయాతి నరస్య పాపమ్॥ఇతి॥

భూరివచనాద్విష్ణోర్నమస్కారః సర్వకర్మసు విధేయః। అతఏవాస్య సహస్రనామ స్తవపాఠస్యాద్యన్తే విష్ణుర్నమస్య ఇతి ప్రతీయతే। స్తవాదీనామాద్యన్తే ఓఙ్కారముచ్చారణస్యావశ్యకత్వేఽస్య సహస్రనామ్నః ప్రాగన్తేఽపి ఓఙ్కారః ప్రయోక్తవ్య ఇతి॥౧౨౦॥

ఇతీదమిత్యనేన నామసహస్రన్యూనాతిరిక్తమితి దర్శయతి। మహాన్ సృష్టిస్థితిలయకరణసమర్థ ఆత్మా యస్యేతి తస్య కేశవస్య కీర్త్తనీయస్య 'సర్వే పాపా వినస్యన్తి శ్రీహరేర్నామకీర్త్తనాత్' ఇతి వచనాత్ గీయమానస్య విష్ణోః ఇదం విశ్వాదిసర్వప్రహరణాయుధాన్తం దివ్యానా-

య ఇదం శృణుయాన్నిత్యం యచ్చాపి పరికీర్త్తయేత్।

నాశుభం ప్రాప్నుయాత్ కిఞ్చిత్ సోఽముత్రేహ చ మానవః॥౧౨౨॥

వేదాన్తగో బ్రాహ్మణః స్యాత్ క్షత్రియో విజయీ భవేత్।

వైశ్యో ధనసమృద్ధః స్యాచ్ఛూద్రః సుఖమవాప్నుయాత్॥౧౨౩॥

మత్ప్రాకృతానాం నామ్నాం సహస్రం ప్రకీర్త్తితమితి వదతా ప్రకారాన్తరేణాపి సంఖ్యోపపత్తిః దర్శితా। ప్రక్రమే 'కిం జపన్ముచ్యతే జన్తుః' ఇతి జపశబ్దోపాదనాత్ కీర్త్తయేదిత్యనేనాపి త్రివిధో జప ఉచ్చోపాంశుమానసభేదేన లక్ష్యతే॥౧౨౧॥

యః కశ్చిత్ ఇదం నామసహస్రం ప్రతిదినం శృణుయాదాకర్ణయేత్ యశ్చాపి పరికీర్త్తయేత్ విష్ణునామానుకీర్త్తనం కుర్య్యాత్ సోఽపి మానవో నరః అముత్ర పరకాలే ఇహ ఆధునికే కిఞ్చిదశుభమఙ్గలం న ప్రాప్నుయాత్। పరలోకప్రాప్తస్యాపి యయాతినహుషాదివదశుభప్రాత్యభావం సూచయితుమ్ అముత్ర ఇత్యుక్తమ్॥౧౨౨॥

వేదాన్తానాముపనిషదామ్ అర్థం ప్రతిపాద్యం బ్రహ్మ గచ్ఛతి అవగచ్ఛతీతి వేదాన్తగః। 'కిం జపన్ముచ్యతే జన్తుర్జన్మసంసారబన్ధనాత్' ఇతి వచనాత్ జపకర్మ్మణా సాక్షాన్ముక్తిశఙ్కాయామ్ కర్మ్మణాం సాక్షాన్మక్తిహేతుత్వం నాస్తి జ్ఞానేనైవ మోక్ష ఇతి దర్శయితుం వేదాన్తగో బ్రాహ్మణః స్యాదిత్యుక్తమ్। కర్మ్మణా త్వన్తఃకరణశుద్ధిద్వారేణ జ్ఞానముత్పద్యతే।

కషాయపక్తిః కర్మ్మాణి జ్ఞానన్తు పరమా గతిః।
కషాయే కర్మ్మభిః క్షీణే తతో జ్ఞానం ప్రవర్త్తతే॥

నిత్యం జ్ఞానం సమాసాద్య నరో బన్ధాత్ ప్రముచ్యతే।
ధర్మ్మాత్ సుఖఞ్చ జ్ఞానఞ్చ జ్ఞానాన్మోక్షోఽధిగమ్యతే॥

యోగినః కర్మ్మ కుర్వన్తి సఙ్గం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే।
కర్మ్మణా బధ్యతే జన్తుర్విద్యయైవ విముచ్యతే॥

తస్మాత్ కర్మ్మ న కుర్వ్వన్తి యతయః పారదర్శినః।
యథోక్తాన్యపి కర్మాణి పరిహాయ ద్విజోత్తమః॥

ఆత్మజ్ఞానే శమే చ స్యాద్వేదాభ్యాసే చ యత్నవాన్।

తపసా కల్మషం హన్తి విద్యయాఽమృతమశ్నుతే॥

జ్ఞానముత్పద్యతే పుంసాం క్షయాత్ పాపస్య కర్మ్మణః।
యథాదర్శతలప్రఖ్యే పశ్యత్యాత్మానమాత్మని॥

ఇత్యాది స్మృతిభ్యః। 'తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేన'। 'యేన కేన చ యజేతాపి వా దర్వ్హిహోమేనానుపహతమనా ఏవ భవతి' ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యశ్చ। జ్ఞానాదేవ మోక్షో భవతి। 'జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యం ప్రాప్యతే తేన ముచ్యతే'। 'బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్'। 'తరతి శోకమాత్మవిత్'। 'బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి'। 'బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి'। 'తమేవ విదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యః పన్థా విద్యతే అయనాయ'। 'ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న విభేతి కుతశ్చన'। 'ఇహ చేదవేదీదథ సత్యమస్తి న చేదిహావేదీన్ మహతీ వినష్టిః'।

'యదా చర్మ్మవదాకాశం వేష్టయిష్యన్తి మానవాః।
తదా దేవమవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాన్తో భవిష్యతి'॥

ధర్మ్మార్థీ ప్రాప్నుయాద్ధర్మ్మమర్థార్థీ చార్థమాప్నుయాత్।
కామానవాప్నుయాత్ కామీ ప్రజార్థీ ప్రాప్నుయాత్ ప్రజాః॥౧౨౪॥

భక్తిమాన్ యః సదోత్థాయ శుచిస్తద్గతమానసః।
సహస్రం వాసుదేవస్య నామ్నామేతత్ ప్రకీర్త్తయేత్॥౧౨౫॥

యశః ప్రాప్నోతి విపులం జ్ఞాతిప్రాధాన్యమేవ చ।
అచలాం శ్రియమాప్నోతి శ్రేయః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్॥౧౨౬॥

న భయం క్వచిదాప్నోతి వీర్య్యం తేజశ్చ విన్దతి।

భవత్యరోగీ ద్యుతిమాన్ బలరూపగుణాన్వితః॥౧౨౭॥

'న కర్మ్మణా న పూజయా న ధనేన త్యాగేనైకేనామృతత్వమానశుః'। 'వేదాన్తవిజ్ఞానవినిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగాద్ యతయః శుద్ధసత్త్వాః'। 'తే బ్రహ్మలోకేషు పరాన్తకాలే పరామృతాః పరిముఞ్చన్తి సర్వే'॥ ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః। శూద్రః సుఖమవాప్నుయాత్ శ్రవణేనైవ నతు జపయజ్ఞేన। 'తస్మాచ్ఛూద్రో యజ్ఞేఽనవక్లృప్తః' ఇతి శ్రుతేః। 'శ్రావయేఞ్చతురో వేదాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః' ఇతి మహాభారతే శ్రవణమనుజ్ఞాయతే। 'సుగతిమియాత్ శ్రవణాచ్చ శూద్రయోనిః' ఇతి హరివంశే। యః శూద్రః శృణుయాత్ స సుఖమాప్నుయాత్ ఇతి వ్యవహితేన సంవన్ధః। త్రైవర్ణికానాం కీర్త్తయేదిత్యనేన॥౧౨౩॥

ధర్మ్మార్థీ నామ్నా మేతత్ సహస్రం పఠిత్వా ధర్మం ప్రాప్నుయాత్। ఏవమర్థార్థీ అర్థం కామార్థీ అభిలషితాన్ కామాన్ ప్రజార్థీ ప్రజాః సన్తతీః ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః। చక్షురాదీనామాత్మయుక్తేన మనసాఽధిష్ఠితానాం స్వేషు స్వేషు విషయేషు ఆనుకూల్యాత్ ప్రవృత్తిః కామః। ఐహికాముష్మికోభయఫలలాభ ఏవ స్తవస్యాస్య పాఠాద్భవిష్యతీతి।౧౨౪॥

భక్తిమానిత్యాదినా భక్తిమతః శుచేః సతతముద్యమయుక్తస్య ఏకాగ్రచిత్తస్య శ్రద్ధాలోః విశిష్టాధికారిణః ఫలవిశేషం దర్శయతి। సదోత్థాయ సతతముద్యమ్య। తద్గతమానసః తస్మిన్ వాసుదేవే గతం సమర్పితం మానసం యేన స తథోక్తః। ప్రకీర్త్తయేత్ పఠేత్॥౧౨౫॥

సహస్రనామస్తోత్రపాఠస్యైహికం ఫలం దర్శయతి యశ ఇతి। విపులమతివ్యాప్తం యశః కీర్త్తిమ్। శాతిప్రధాన్యం శౌర్యవీర్యసమ్పద్భిః స్వగోష్ఠీనామగ్రణీర్భవిష్యతీతి। అచలాం శ్రియం స్థిరలక్ష్మీమ్। పారత్రికఫలఞ్చ అనుత్తమం శ్రేయః పరమపదప్రాప్తిర్మోక్షలాభః స్యాదితి॥౧౨౬॥

సహస్రనామాఖ్యస్తోత్రపాఠస్య ఫలాన్తరం దర్శయతి న భయమితి। సర్వత్రాకుతోభయః సఞ్చర-

రోగార్త్తో ముచ్యతే రోగాద్బద్ధో ముచ్యేత వన్ధనాత్।

భయాన్ముచ్యేత భీతస్తు ముచ్యేతాऽऽపన్న ఆపదః॥౧౨౪॥

దుర్గాణ్యతితరత్యాశు పురుషః పురుషోత్తమమ్।
స్తువన్నామసహస్రేణ నిత్యం భక్తిసమన్వితః॥౧౨౬॥

వాసుదేవాశ్రయో మర్త్యో వాసుదేవపరాయణః।
సర్వ్వపాపవిశుద్ధాత్మా యాతి బ్రహ్మ సనాతనమ్॥౧౩౦॥

న వాసుదేవభక్తానామశుభం విద్యతే క్వచిత్।
జన్మమృత్యుజరావ్యాధిభయం నైవోపజాయతే॥౧౩౧॥

ఇమం స్తవమధీయానః శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః।
యుజ్యేతాత్మసుఖక్షాన్తి శ్రీధృతిస్మృతికీర్త్తిభిః॥౧౩౨॥

తీతి భావః। వీర్య్యం బలాధిక్యం తేజః బ్రహ్మప్రజాః విన్దతి లభతే। యావజ్జీవమరోగీ భవేత్। ద్యుతిమాన్ కాన్తిశాలీ। వలరూపగుణాన్వితః వలఞ్చ రూపఞ్చ గుణాశ్చ తైః సమన్వితః సమ్పన్నః సన్ చిరం జీవతీతి భావః॥౧౨౭॥

రోగార్త్తః పీడ़ాభిభూతః రోగాత్ పరిముక్తో భవతి। వద్ధః కారాగారనిరుద్ధః కారాముక్తో భవేత్। భీతః భయపీడ़ితః భయాత్ పరిమోచితో భవతి। ఆపన్నః విపద్గ్రస్తః రాజోపద్రవాదినా అభిభూత ఇతి యావత్। ఆపదః విపత్తేః పరిత్రాతో భవేదితి॥౧౨౮॥

ఆశు ఝటితి దుర్గాణి సఙ్కటానతితరతి అతిక్రామేత్। సః పురుషః యః స్తవపాఠద్వారా విష్ణుముపాసతే। పురుషోత్తమమ్ సర్వ్వపురుషప్రధానమ్। ప్రతిదినం భక్తియుక్తః సహస్రనామపాఠేన స్తువన్నేవ పూర్వ్వోక్తమైహికాముష్మికం ఫలం విన్దతీతి భావః॥౧౨౯॥

మర్త్యో మానవః యో వాసుదేవాశ్రయః వాసుదేవం విష్ణుం సమాశ్రయతి ఏకాగ్రచిత్తేన భజతే స తథోక్తః। వాసుదేవపరాయణ: ఏకాన్తకృష్ణగతచిత్తః। సర్వ్వపాపవిశుద్ధాత్మా సర్వేభ్యః పాపేభ్యః విశుద్ధః పరిత్రాత ఆత్మా యేన సః। సనాతనం బ్రహ్మ యాతి మోక్షం ప్రాప్నోతి॥౧౩౦॥

స్తవస్యాస్య పాఠాత్ సాధననైర్విఘ్నం భవతీతి సూచితుమాహ నేతి। వాసుదేవభక్తానాం కదాచిదపి అశుభం న భవతి సర్వ్వత్రైవ తేషాం విఘ్నాభావః సఞ్జాయతే। అకుతోభయాః సన్తః సర్వ్వత్ర సఞ్చరన్తీతి భావః। జన్మాదిభ్యశ్చతుర్భ్యోఽపి తేషాం భయం నాస్తి। వాసుదేవోపాసనయా మోక్షస్యావశ్యమ్భావిత్వాత్ తస్య జఠరయాతనా మరణక్లేశః జరాజనితదుఃఖం రోగోపతాపశ్చ సర్వథైవాఽసమ్భవ ఇతి భావః॥౧౩౧॥

ఇమం స్తవమితి। అధీయానః పఠన్। శ్రద్ధా ఆస్తిక్యబుద్ధిః। భక్తిః భజనతాత్పర్య్యమ్।

నక్రోధో న చ మాత్సర్య్యం నలోభో నాశుభా మతిః।
భవన్తి కృతపుణ్యానాం భక్తానాం పురుషోత్తమే॥౧౩౩॥

ద్యౌః సచన్ద్రార్కనక్షత్రా ఖం దిశో భూర్మహోదధిః।
వాసుదేవస్య వీర్యేణ విధృతాని మహాత్మనః॥౧౩౪॥

ససురాసురగన్ధర్వ్వం సయక్షోరగరాక్షసమ్।
జగద్వశేఽవర్త్తతేదం కృష్ణస్య సచరాచరమ్॥౧౩౫॥

ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధిః సత్త్వం తేజోవలం ధృతిః।
వాసుదేవాత్మకాన్యాహుః క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చ॥౧౩౬॥

ఆత్మనః సుఖమ్ ఆత్మసుఖమ్। తేన చ క్షాన్త్యాదిభిశ్చ యుజ్యతే శ్రద్ధాభక్తిపురఃసరమస్య స్తవస్య పాఠాదేవ సాధకస్య క్షాన్తిప్రభృతయో గుణా ఆవిర్భ్యాయన్తే॥౧౩౭॥

పురుషోత్తమే విష్ణౌ భక్తానాం న్యస్తచిత్తానామ్ అతఏవ కృతపుణ్యానామ్। పురుషోత్తమభజనాత్ సమ్యగధికం పుణ్యమస్తీత్యర్థః। సింహభియా కరీవ విష్ణుభజనభయాత్ క్రోధాదిః పలాయతే। క్రోధః కోపః। మాత్సర్యం మత్తతా। అశుభా మతిః పాపాచరణానురాగః। నక్రోధః నలోభః నాశుభా మతిః ఇతి అకారానుబన్ధరహితేన నకారేణ సమస్తం పదత్రయమ్।

నక్రోధో న చ మాత్సర్యం నలోభో నాశుభా మతిః।

భవన్తి కృతపుణ్యానాం శ్రీసూక్తం సతతం జపేత్॥

ఇతి శ్రుతేః। క్రోధాదయో న భవన్తి మాత్సర్యం చ న భవతీత్యర్థః॥౧౩౩॥

ద్యౌః సచన్ద్రార్కనక్షత్రా ఇత్యాదినా స్తుత్యస్య వాసుదేవస్య మాహాత్మ్యకథనేనోక్తానాం ఫలానాం ప్రాప్తివచనం యథార్థకథనం నానువాద ఇతి దర్శయతి త్రిభిః శ్లోకైః। మహాత్మనో వాసుదేవస్య వీర్యేణ వలవత్తయా ద్యౌః స్వర్గం సచన్ద్రార్కనక్షత్రా చన్ద్రసూర్యగ్రహగణ సమేతా। ఖమాకాశమ్। దిశః పూర్వాదయః స్వనామప్రసిద్ధాః। భూర్ధరిత్రీ మహోదధిః మహాసాగరః। ఏతాని ద్యౌరాదీని విధృతాని స్వస్వకక్షోపరి స్థాపితానీత్యర్థః॥౧౩౪॥

ఇదం సచరాచరం సస్థావరజఙ్గమం ససురాసురగన్ధర్వం దేవదానవగన్ధర్వసమన్వితమ్। సయక్షోరగరాక్షసమ్ యక్షో దేవయోనివిశేషః ఉరగో నాగలోకః రాక్షసః స్వనామప్రసిద్ధో జీవవిశేషః ఏతైః సహితమ్ ఇదం జగత్ కృష్ణస్య వశే అవర్త్త। సర్వమేవ బ్రహ్మాణ్డం కృష్ణవశోభూతమితి భావః॥౧౩౫॥

ఇన్ద్రియాణి వాక్పాణిపాదపాయూపస్థాని కర్మేన్ద్రియాణి చక్షుఃకర్ణనాసికాజిహ్వాత్వచో జ్ఞానేన్ద్రియాణి। సత్త్వం శౌర్యమ్। తేజః ప్రభా। బలం సామర్థ్యమ్। ధృతిః ధైర్యమ్। క్షేత్రం శరీరమ్। క్షేత్రజ్ఞో జీవః। ఏతాని సర్వాణి వాసుదేవాత్మకాని వాసుదేవో విష్ణురాత్మా ప్రవర్త్తకో యేషాం తాని। ఆహుః కథయన్తి తత్త్వజ్ఞా ఇతి శేషః॥౧౩౬॥

సర్వాగమానామాచారః ప్రథమం పరికల్ప్యతే।

ఆచారప్రభవో ధర్మో ధర్మస్య ప్రభురచ్యుతః॥౧౩౭॥

ఋషయః పితరో దేవా మహాభూతాని ధాతవః।

జఙ్గమాజఙ్గమం చేదం జగన్నారాయణోద్భవమ్॥౧౩౮॥

యోగో జ్ఞానం తథా సాంఖ్యం విద్యా: శిల్పాదికర్మ్మ చ।

వేదాః శాస్త్రాణి విజ్ఞానమేతత్ సర్వ్వం జనార్ద్దనాత్॥౧౩౯॥

ఏకో విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః।

త్రీంల్లోకాన్ వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః॥౧౪౦॥

ఇమం స్తవం భగవతో విష్ణోర్వ్యాసేన కీర్త్తితమ్।

సర్వ్వాగమానామాచారః ఇత్యనేనావాన్తరవాక్యేన సర్వ్వధర్మ్మాణామాచారవత ఏవాధికార ఇతి దర్శయతి। సర్వ్వేషామాగమానామ్ ఆచారః స్నానసన్ధ్యావన్దనాదిః। ప్రథమం పూర్వ్వమేవ। ఆచారః పూర్వ్వకర్త్తవ్యతయా పరికల్ప్యతే నిర్ద్దిశ్యతే। ఆచార ఏవ ధర్మ్మస్య ప్రభవః కారణమ్। అచ్యుతో విష్ణుః ధర్మ్మస్య ప్రభుః సర్వ్వాధ్యక్షః। ధర్మ్మాత్ పరత్ర యత్ శ్రేయో భవిష్యతి అచ్యుత ఏవ తస్య విధాతేతి భావః॥౧౩౭॥

భగవతో జగద్గురుత్వం దర్శయితుమాహ ఋషయ ఇతి ఋషయః రాజర్షయో మహర్షయశ్చ। పితరః పితృలోకాః। దేవా ఇన్ద్రాదయః। మహాభూతాని పృథివ్యాదీని పఞ్చ। ధాతవః సువర్ణాదీని। జఙ్గమా గమనశీలా అజఙ్గమాః స్థావరాః పర్వ్వతాదయః ఏతత్ జఙ్గమాజఙ్గమం జగత్ సర్వ్వమేవ నారాయణోద్భవం నారాయణాత్ ప్రభవతీత్యర్థః॥౧౩౮॥

యోగః శమదమాద్యష్టాఙ్గయోగః। జ్ఞానం యోగసాధ్యో బోధః। సాంఖ్యం చిదచిద్వివేచనమ్। విద్యాః చతుర్దశవిద్యాః।

అఙ్గాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః।

ధర్మ్మశాస్త్రం పురాణశ్చ విద్యా హ్యేతాశ్చతుర్ద్దశః॥

ఇతి స్మృతేః। శిల్పాదికర్మ శిల్పం విజ్ఞానశాస్త్రమ్। వేదాః ఆయుర్వేద-ధనుర్వేద-గన్ధర్వ్వవేదాః। శాస్త్రాణి స్మృత్యాది ధర్మ్మప్రవచనాని। విజ్ఞానం శాస్త్రార్థావబోధః। ఏతత్ సర్వ్వం జనార్ద్దనాత్ విష్ణోరావిర్భూతమితి శేషః॥౧౩౯॥

హరేర్వ్విశ్వవ్యాప్తిమాహ ఏక ఇతి। ఏక ఏవ విష్ణుః మహద్భూతం అనేకశః పృథగ్భూతాని వ్యస్తాని। త్రీన్ లోకాన్ స్వర్గభూరసాతలాని వ్యాప్య విశేషేణాధిష్ఠాయ భుఙ్క్తే। అతఏవ స విశ్వభుక్ భూతాత్మా సర్వ్వభూతస్వరూపః అవ్యయః సనాతనః। సర్వ్వమేవ జగత్తస్యైవ విభూతిరితి॥౧౪౦॥

ఇమం స్తవమ్ ఇత్యాదినా సహస్రశాఖాజ్ఞానేన సర్వ్వజ్ఞేన భగవతా కృష్ణద్వైపాయనేన సాక్షాన్నారా-

పఠేద్ య ఇచ్ఛేత్ పురుషః శ్రేయః ప్రాప్తుం సుఖాని చ॥౧౪౧॥

విశ్వేశ్వరమజం దేవం జగతః ప్రభవాప్యయమ్।

భజన్తి యే పుష్కరాక్షం న తే యాన్తి పరాభవమ్॥ ౧౪౨॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యామానుశాసనికే ధర్మ్మోత్తరే

శ్రీవిష్ణోర్ద్దివ్యసహస్రనామ స్తోత్రం సమాప్తమ్।

యణేన కృతమితి సర్వ్వైరేవ అర్థిభిః సాదరం పఠితవ్యం సర్వ్వఫలసిద్ధయ ఇతి దర్శయతి। భగవతః షడ్ైశ్వర్య్యశాలినో విష్ణోః। వ్యాసేన కీర్త్తితం కథితమ్। యః పురుషః శ్రేయః పరత్ర పరమపదప్రాప్తిరూపం మఙ్గలమ్। సుఖాని చ ఐహికానీతి శేషః। యః ప్రాప్తుమ్ ఇచ్ఛేత్ స ఇమం సహస్రనామాత్మకం స్తవం పఠేత్॥౧౪౧॥

విశ్వేశ్వరం జగతామధీశమ్। జగతః ప్రభవాప్యయం యతో జగతాముత్పత్తివినాశౌ స్యాతామ్। తం పుష్కరాక్షం పుణ్డరీకనయనం దేవం విష్ణుం యే భజన్తి తే పరాభవం న యాన్తీత్యన్వయః॥౧౪౨॥

ఇతి శ్రీగోవిన్దభగవత్పూజ్యపాదశిష్యపరమహంసపరివ్రాజకాచార్య్య శ్రీశఙ్కరభగవత్కృతౌ

శ్రీవిష్ణోః సహస్రనామభాష్యే సహస్రనామవివృతిః సమాప్తా॥